

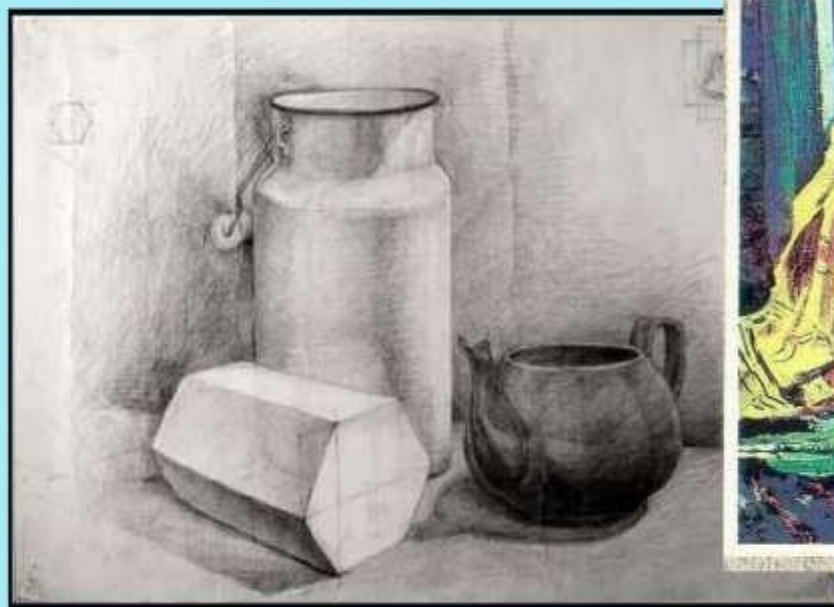
**TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
HUZURIDAGI PEDAGOG KADRLARNI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI
OSHIRISH TARMOQ MARKAZI**

TASVIRIY SAN`AT VA MUHANDISLIK GRAFIKASI (Tasviriy san`at)

**Tasviriy san`at fanining dolzarb
muammolari va zamonaviy yutuqlari**

**MODULI BO`YICHA
O`QUV-USLUBIY
MAJMUA**

TOSHKENT

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**OLIIY TA‘LIM TIZIMI KADRLARINI QAYTA TAYYORLASH VA
MALAKASINI OSHIRISH INSTITUTI**

**NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI HUZURIDAGI PEDAGOG KADRLARNI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH
TARMOQ MARKAZI**

**TASVIRIY SAN‘AT FANINING DOLZARB MUAMMOLARI VA
ZAMONAVIY YUTUQLARI moduli bo‘yicha**
(Tasviriy san‘at va muhandislik grafikasi (Tasviriy san‘at) yo‘nalishi uchun)

O‘QUV-USLUBIY MAJMUUA

Toshkent

Modulning o‘quv-uslubiy majmuasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 27-dekabrda 485-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan o‘quv dasturi va o‘quv rejasiga muvofiq ishlab chiqilgan.

Tuzuvchilar: p.f.n.,prof. S.F.Abdirasilov

Taqrizchi: p.f.d.,prof. S.K. Beysenbaev - M.Avezov nomidagi
«Janubiy-Qozog‘iston davlat universiteti akademigi,

O‘quv-uslubiy majmua Toshkent davlat pedagogika universiteti kengashining qarori bilan nashrga tavsiya qilingan
(“30”-noyabr 2024-yildagi 4-sonli bayonoma)

MUNDARIJA

I. IShChI DASTUR	4
II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI.....	12
III. NAZARIY MATERIALLAR	27
IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI	88
GLOSSARIY	124
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	138

I. IShChI DASTUR

KIRISH

Dastur O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrda tasdiqlangan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son, 2019 yil 27 avgustdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-son, 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son va 2020 yil 29 oktyabrdagi “Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6097-sonli Farmonlari, 2020 yil 27 fevraldagi “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora- tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4623-sonli Qarori, 2020 yil 30 sentyabrdagi O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi “O‘qituvchi va murabbiylar – yangi O‘zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir” nomli nutqi hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentyabrdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797- sonli Qarorida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo‘lib, u oliy ta’lim muassasalari pedagog kadrlarining kasb mahorati hamda innovatsion kompetentligini rivojlantirish, sohaga oid ilg‘or xorijiy tajribalar, yangi bilim va malakalarni o‘zlashtirish, shuningdek amaliyotga joriy etish ko‘nikmalarini takomillashtirishni maqsad qiladi.

Dastur doirasida berilayotgan mavzular ta’lim sohasi bo‘yicha pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligiga qo‘yiladigan umumiy malaka talablari va o‘quv rejalari asosida shakllantirilgan bo‘lib, uning mazmuni Kredit modul tizimi va o‘quv jarayonini tashkil etish, ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish, pedagogning kasbiy professionalligini oshirish, ta’lim jarayoniga mutaxassislik fanlar negizida ilmiy va amaliy tadqiqotlar, o‘quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy uslublari bo‘yicha so‘nggi yutuqlar, pedagogning kreativ kompetentligini rivojlantirish, masofaviy ta’lim xizmatlarini rivojlantirish, onlaynlarni amaliyotga keng qo‘llash bo‘yicha tegishli bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish yo‘nalishining o‘ziga xos xususiyatlari hamda dolzarb masalalaridan kelib chiqqan holda dasturda tinglovchilarning mutaxassislik fanlar doirasidagi bilim, ko‘nikma, malaka hamda kompetensiyalariga qo‘yiladigan talablar rejalashtirilgan.

Modulning maqsadi va vazifalari

Modulning maqsadi – Ta’lim tizimining isloh qilinishi tufayli uning mazmunini tubdan yangilashga va ta’lim jarayonini zamonaviy talablar darajasida tashkil qilish hamda sifat samaradorligini ko‘tarishga qaratilgan.

Maxsus fanlarni o‘qitishda badiiy ta’limga oid bilim zahiralari yaratish jahon amaliyoti saviyasida tashkil etish, kadrlar tayyorlashda o‘qitishning zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalarini takomillashtirish, pedagogik ta’lim oluvchi shaxsda mustaqil fikrlovchi, bilimlarni mustaqil ravishda qidiruvchi, axborotlar to‘plovchi va ulardan foydalana oluvchi mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligini orttirish, pedagogik tafakkurini kengaytirish kabi zarur nazariy va amaliy bilim, malaka va ko‘nikmalarini tinglovchilarda shakllantirishga yo‘naltirilgan.

Modulning **vazifalariga** quyidagilar kiradi:

- zamonaviy fan yutuqlarini amaliyotga tadbiiq eta olishi, muammoni yechishga ijodiy yondashishi;

“Tasviriy san’at” yo‘nalishida pedagog kadrlarning kasbiy bilim, ko‘nikma, malakalarini uzluksiz yangilash va rivojlantirish mexanizmlarini yaratish;

- zamonaviy talablarga mos holda oliy ta’limning sifatini ta’minlash uchun zarur bo‘lgan pedagoglarning kasbiy kompetentlik darajasini oshirish;

- tasviriy san’at faoliyatiga polifunksional tayyorgarlikning pedagogik asoslarini;

- o‘qituvchi, san’atshunos va rassom funksiyalarini bajarishning ilmiy-pedagogik xususiyatlarini;

- polifunksional tayyorgarlikning asosiy shakllari va takomillashtirish yo‘llari, kvalifikatsion modeli va darajasini;

- badiiy ta’limning zamonaviy ko‘pbosqichli tizimining didaktik asoslarini;

Modul bo‘yicha tinglovchilarning bilimi, ko‘nikmasi, malakasi va kompetensiyalariga qo‘yiladigan talablar

Mutaxassislik fanlari bo‘yicha tinglovchilar quyidagi yangi bilim, ko‘nikma, malaka hamda kompetensiyalarga ega bo‘lishlari talab etiladi:

Tinglovchi:

tasviriy san’at fanlarini o‘qitishda ilg‘or ta’lim texnologiyasidan foydalanish samaradorligini oshirishning asosiy tamoyillarini;

maxsus fanlar va uning maktablari, tarixi va rivojlanishi, maxsus fanlarda o‘quv va ijodiy jarayon, badiiy obraz va maxsus fanlar kompozitsiyasi, qonun-qoidalari, bajarish tartiblarini;

tasviriy san'at faoliyatiga polifunksional tayyorgarlikning pedagogik asoslarini;

o'qituvchi, san'atshunos va rassom funksiyalarini bajarishning ilmiy-pedagogik xususiyatlarini;

polifunksional tayyorgarlikning asosiy shakllari va takomillashtirish yo'llari, kvalifikatsion modeli va darajasini;

badiiy ta'limning zamonaviy ko'pbosqichli tizimining didaktik asoslarini;

oliy ta'limda pedagogik-psixologik hamda maxsus fanlarning mutaxassislik fanlarni o'qitish metodikasiga yo'naltirilganligini;

oliy ta'lim muassasalarida amaliy mashg'ulotlardan o'quv jarayonlarini tashkil etishning mazmuni va shakliga qo'yilayotgan zamonaviy talablarni;

kasbiy sohasidagi pedagogik tadqiqotlarning o'ziga xos hususiyatlari, ularni tashkil etish va o'tkazishdagi yondashuvlarni;

tadqiqot natijalarini tahlil qiluvchi axborot tizimlari va dasturlarni *bilishi* kerak.

Tinglovchi:

tasviriy san'atdan o'quv jarayoni va o'quv-uslubiy faoliyatni modernizatsiyalashda innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etish;

maxsus fanlardan odam boshi va inson qomati qalamtasviri, inson portreti rangtasvirini ishlash;

ilg'or ta'lim texnologiyalari va vositalariga asoslangan ta'lim jarayonini loyihalashtirish;

tasviriy san'at fanlaridan amaliy mashg'ulotlar o'tkazish;

amaliy ishlardan ko'rgazmalar tashkil etish *ko'nikmalariga* ega bo'lishi zarur.

Tinglovchi:

ilg'or ta'lim texnologiyalari va vositalariga asoslangan ta'lim jarayonini loyihalashtirish;

nazariy va amaliy mashg'ulotlarda hayotiy materiallariga asoslangan holda texnologiyalarni qo'llagan xolda dars mashg'ulotlarini tashkil etish va o'tkazish;

talabalarning amaliy mashg'ulotlarda o'zlashtirishlarini tahlil qilish va baholash;

amaliy mashg'ulotlarni "Ustoz-shogird" tizimi asosida tashkil etish;

pedagogik tadqiqotlar natijalari tahlil qilishdagi zamonaviy yondashuvlar, metodlar va vositalardan foydalanish *malakalariga* ega bo'lishi zarur.

Tinglovchi:

ilg'or ta'lim texnologiyasi va axborot-kommunikatsiya vositasini yuqori malakali o'qituvchilar tayyorlashda ta'lim jarayonida qo'llay olish;

intellektual salohiyatga ega bo'lgan mutaxassis kadrlar tayyorlash texnologiyasi va ta'limining mazmunini yaratish;

tasviriy san'atdan o'quv jarayoni va o'quv-uslubiy faoliyatni modernizatsiyalashda innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etish;

ijodiy ishlarni muhokama qilish va tanqidiy tahlil qilish;

talabani ijodiy jarayonga yo'naltirishda pedagogning kasbiy rivojlantirish *kompetensiyasiga* ega bo'lishi lozim.

Modulning o'quv rejadagi boshqa modullar bilan bog'liqligi va uzviyligi

Modul mazmuni o'quv rejadagi "Tasviriy san'at fanlarini o'qitishning nazariy asoslari", "Tasviriy san'at fanlarini o'qitishning innovatsion muhitini loyihalash", "Pedagogik tadqiqot natijalarini tahlil qiluvchi axborot tizimlari", "Kredit modul tizimi va o'quv jarayonini tashkil etish", "Ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish", "Pedagogning kasbiy professionalligini oshirish" hamda "Ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish" kabi o'quv modullari bilan uzviy bog'langan holda tinglovchilarning kasbiy pedagogik tayyorgarlik darajasini orttirishga xizmat qiladi.

Modulning oliy ta'limdagi o'rni

Modulni o'zlashtirish orqali tinglovchilar pedagogik kasbiy kompetentlikni oshirish, pedagogik mahoratga ega bo'lish, pedagogik tajribalarini boyitish, kasbiy faoliyatga ijodiy yondashish, o'z ustida ishlash, kasbiy takomilga yetishish, o'z-o'zini faollashtirish va o'zida pedagogik texnikani rivojlantirish orqali ta'limning sifat va samaradorligini yuqori bosqichga ko'tarishga imkon beruvchi ko'nikma, malakalariga ega bo'ladi.

Modul bo'yicha soatlar taqsimoti

Modulni o'qitish uchun 20 soat hajmda o'quv yuklanmasi ajratilgan bo'lib, uning 8 soati ma'ruza va 10 soati amaliy mashg'ulotlar uchun mo'ljallangan.

№	Modul mavzulari	Jami auditoriya soati	Jumladan	
			nazariy	amaliy
1.	Tasviriy san'at fanining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari	2	2	
2.	Tasviriy san'at fanlarida o'quv va ijodiy jarayon, badiiy obrazni ifoda etish vositalari va kompozitsiya.	2		2

3.	Tasviriy san'at fanlardan odam boshi va inson qomati qalamtasviri.	6	2	4
4.	Tasviriy san'at faoliyatiga polifunksional tayyorgarlikning pedagogik asoslari	6	2	4
5.	Badiiy ta'limning zamonaviy ko'pbosqichli tizimining didaktik asoslari	6	2	4
Jami		22	8	14

NAZARIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-Mavzu: Tasviriy san'at fanining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari.

Tasviriy san'at fanining dolzarb muammolari. Badiiy maktab va Akademiyaning paydo bo'lish tarixi. Leonardo da Vinchi tizimi asosida akademik qalamtasvirni o'qitish metodikasi. A.P.Losenko badiiy ta'lim mazmuni va metodlari. Aka-uka Karachchilarning akademik ta'lim tizimining shakllanishi. Rassom-pedagog A. Sapojnikov, qalamtasvirni o'qitishda uning ilmiy-metodik ishlarining o'rni. P.P.Chistyakovning pedagogik tizimi. D.N.Kardovskiyning qalamtasvirni o'rgatish metodikasiga qo'shgan hissasi.

2-Mavzu. Tasviriy san'at fanlarida o'quv va ijodiy jarayon, badiiy obrazni ifoda etish vositalari va kompozitsiya.

Tasviriy san'at fanlarining qisqacha rivojlanish tarixi. Tasviriy san'at fanlarida o'quv va ijodiy jarayoni. Badiiy obrazni ifoda etish vositalari. Kompozitsiya vositalari. Oltin kesim.

3-Mavzu. Tasviriy san'at fanlardan odam boshi va inson qomati qalamtasviri.

Tasviriy san'at fanlardan odam boshi va inson qalamtasviri. Inson portreti rangtasviri.

4-Mavzu: Tasviriy san'at faoliyatiga polifunksional tayyorgarlikning pedagogik asoslari.

O'qituvchi, san'atshunos va rassom funksiyalarini bajarishning ilmiy-pedagogik xususiyatlari; poli-funksional tayyorgarlikning asosiy shakllari va takomillashtirish yo'llari, kvalifikatsion modeli va darajasi.

5-Mavzu: Badiiy ta'limning zamonaviy ko'pbosqichli tizimining didaktik asoslari.

Tasviriy san'at ta'limining xorijiy tadqiqotlar kontekstidagi metodlari va vositalari. Prang, Tedd, Augsburg metodik tizimi. Tasviriy san'at ijodiyotida bolalarning rivojida biogenetik konsepsiyasi (K.Richchi, G.Kershenshteyner, K.Lamprext).

AMALIY MASHG'ULOT MAZMUNI

1-Mavzu. Tasviriy san'at fanlarida o'quv va ijodiy jarayon, badiiy obraz va maxsus fanlar kompozitsiyasi. (2 soat)

Tasviriy san'at fanlarining qisqacha rivojlanish tarixi. Tasviriy san'at fanlari o'quv va ijodiy jarayoni. Badiiy obrazni ifoda etish vositalari va kompozitsiya. Oltin kesim.

Tasviriy san'at ta'limi sifati va samaradorligini oshirishda badiiy maktabning metodlaridan foydalanish. Tasviriy san'at ta'limi sifati va samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogik tizimda foydalanish.

2-amaliy mashg'ulot: Tasviriy san'at fanlardan odam boshi va inson qomati qalamtasviri. (4soat)

Tasviriy san'at fanlarni o'qitishda talabalarning odam boshini tasvirlashni ishlanmalarini yaratish. Tasviriy san'at fanlar darslarida axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish. Tasviriy san'at fanlarni o'qitishda talabalarning inson qomatini tasvirlashni ishlanmalarini yaratish. Tasviriy san'at fanlar darslarida pedagogik texnologiyalaridan samarali foydalanish.

3-amaliy mashg'ulot: Tasviriy san'at faoliyatiga polifunktsional tayyorgarlikning pedagogik asoslari. (4 soat)

Tasviriy san'at fanlarni o'qitish prinsiplari, metodlari va vositalari. O'qituvchi, san'atshunos va rassom polifunksional tayyorgarlikning asosiy shakllarini jadvalini tuzish. Tasviriy san'at fanlarni o'qitish prinsiplari, metodlari va vositalari. O'qituvchi, san'atshunos va rassom polifunksional tayyorgarlikning kvalifikatsion modelini yaratish.

4-amaliy mashg'ulot: Badiiy ta'limning zamonaviy ko'pbosqichli tizimining didaktik asoslari. (4 soat)

Oliy o'quv yurtlarida ko'pbosqichli tizimida tasviriy san'at fanlarini o'qitish jarayonida mustaqil ta'limni tashkil etishda tavsiya etiladigan mavzular bo'yicha taqdimot, sxema, jadval, diagramma, keys, plakat, hisobot, krossvord, skandvord, rebus, anagramma, albom, maqola, referat, tarqatma material va b. ijodiy ishlanmalar.

O'QITISH SHAKLLARI

Mazkur modul bo'yicha quyidagi o'qitish shakllaridan foydalaniladi:

- ma'ruzalar, amaliy mashg'ulotlar (ma'lumotlar va texnologiyalarni anglab olish, aqliy qiziqishni rivojlantirish, nazariy bilimlarni mustahkamlash);

- davra suhbatlari (ko'rilayotgan loyiha yechimlari bo'yicha taklif berish qobiliyatini oshirish, eshitish, idrok qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish);

- bahs va munozaralar (loyihalar yechimi bo'yicha dalillar va asosli argumentlarni taqdim qilish, eshitish va muammolar yechimini topish qobiliyatini rivojlantirish).

O‘QITISH VOSITALARI

- **jihozlar va uskunalar, moslamalar:** elektron doska-Hitachi, LCD- monitor, elektron ko‘rsatgich (ukazka), kadoskop, flipchart, doska, bo‘r, markerlar, magnitlar, A2, A3, A4 qog‘ozlari;

- **video-audio uskunalar:** videoproektor, video va audiomagnitofon, mikrofon, kolonkalar;

- **kompyuter va multimediali vositalar:** Internet tizimi, kompyuter, Dell tipidagi proektor, DVD-diskovod, Web-kamera.

II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI

Hozirgi vaqtda O‘zbekistonda jahon ta’lim maydoniga kirishga yo‘naltirilgan yangi ta’lim tizimi qaror topdi. Bu jarayon bilan bir vaqtda pedagogik o‘quv-tarbiya jarayonining nazariyasi va amaliyotida sezilarli o‘zgarishlar sodir bo‘lmoqda.

Pedagogik texnologiya - bu ta’lim shakllarini optimizatsiyasini o‘ziga maqsad qilib olgan inson va texnik resurslari va ularning o‘zaro ta’sirini hisobga olgan holda o‘qitish jarayonini tashkil etish, qo‘llash va aniqlashning hamda bilimlarni o‘zlashtirishning uslublaridir.

Pedagogik texnologiya paydo bo‘lgunga qadar ta’lim tizimi doirasida ta’lim jarayonini yetarli samarali loyihalash qoidasi ishlab chiqilmagan. Pedagogik texnologiyaning o‘ziga xos xususiyati shundan iboratki, unda o‘quv maqsadlariga erishishda o‘quv jarayoni loyihalashtiriladi va amalga oshiriladi. Texnologik yondashuv, eng avvalo, yuzalikda emas, balki rejalashtirilgan natija olish imkonini beruvchi konstruktiv, ko‘rsatmali sxemada o‘z ifodasini topadi.

Maqsadga yo‘naltirilganlik, jarayon natijalarini tashxisli tekshirish, ta’limni alohida o‘rgatuvchi qismlarga bo‘lib tashlash o‘quv jarayonining qirralarini bugungi kunda ta’limni qayta ishlab chiqish sikli g‘oyasiga birlashtirish imkonini beradi. U asosan o‘z ichiga quyidagilarni oladi.

- ta’limda umumiy maqsadning qo‘yilishi;
- tuzilgan umumiy maqsaddan aniq maqsadga o‘tish;
- pedagoglarning bilim darajalarini dastlabki baholash;
- bajariladigan o‘quv ishlarni majmuasi;
- natijani baholash.

Innovatsiya masalasiga alohida e’tibor berishimizning bir necha muhim sabablari bor. Birinchidan, birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning O‘zbekistonni mustaqillikka olib chiqish va mustaqil taraqqiy toptirish yo‘li – “o‘zbek modeli” behad katta va ulkan, uzoq muddatli, eng ustuvor va olamshumul umummilliy innovatsion loyiha va dasturilamal bo‘ldi. Ikkinchidan, innovatsiya, innovatsion faoliyat hamda innovatsion tizim O‘zbekistonning o‘z mustaqilligi uchun kurashda va taraqqiyot yo‘li – “o‘zbek modeli”ning tarkibiy qismi yo‘nalishlaridan biri sifatida mustaqillik yillarida paydo bo‘ldi. Uchinchidan, ma’lum bo‘lganidek, bularning har ikkalasi – “o‘zbek modeli” va innovatsiya o‘zaro uzviy bog‘liqlikda dunyoga keldi. Ularning biri ikkinchisini mazmunan boyitdi, jamiyatga ta’sirchanligini oshirdi. To‘rtinchidan, “o‘zbek modeli” ham, innovatsiya ham faqat bir buyuk maqsadga hizmat qildi va qilmoqda. Bu Vatan va millatni mustaqil qilib, takomillashtirish, jamiyat rivoji, ilm-fani va texnika

taraqqiyotini tezlashtirishdan iborat bo'ldi. Bularni to'la to'kis anglash, masalaning mazmuni va mohiyatini yanada chuqurroq his qilish uchun eng avvalo, innovatsiya haqida alohida to'xtalishiga ehtiyoj tug'ilmoqda. Chunki, bu mutlaqo yangi tushuncha va soha bo'lib, hali to'la-to'kis anglanilganicha yo'q.

“O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi”da ko‘rsatilishicha, innovatsiya quyidagicha mazmun va tushunchalarga ega: “Innovatsiya (inglizcha *innovation* – kiritilgan yangilik, ixtiro) 1) texnika va texnologiya avlodlarini almashtirishni ta'minlash uchun iqtisodiyotga sarflangan mablag'lar; 2) ilmiy-texnika yutuqlari va ilg'or tajribalarga asoslangan texnika, texnologiya, boshqarish va mehnatni tashkil etish kabi sohalardagi yangiliklar, shuningdek, ularning turli sohalar va faoliyat doiralarida qo'llanishi”.

Bu ensiklopedik qisqa ma'lumotda innovatsiyaga umumiy ta'rif-tavsif berilgan. Asosan tabiiy fanlar, texnika, texnologiya, ishlab chiqarishlarga oid yangiliklar yoki umuman insoniy mehnat faoliyatlari, yangilanishlariga sababchi bo'ladigan yangiliklar, yangi intellektual bilim, g'oya, nazariya va ta'limotlar nazarda tutilgan.

Innovatsiya tushunchasi va uning mazmuni ham xuddi fan metodologiyasi kabi keng – umumiy va tor, hususiy xarakterga ega.

Metodologiya bilan innovatsiya o'rtasida o'zaro umumjihatlik va maqsad birligi mavjud. Ularning har ikkalasi ham insoniy bilimlar takomil topishi, ishlab chiqarish va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladi. Shuni ham aytish kerakki, har qanday innovatsiya va innovatsion loyihalar amalga oshirilishi, hayotga tadbiiq etilishida aniq bir metodologik ilmiy g'oya, ta'limot, nazariya, usul va tamoyillarga amal qilinsagina, ular ro'yobga chiqadi. Aks holda, u quruq, natijasiz harakat bo'lib, qoladi. Albatta, har yangilik, ya'ni innovatsiya ostida yangi g'oya va texnologiya yotadi. Mana shu ishlab chiqarish yoki biror bir fan uchun ilmiy metodologik asos ya'ni yo'l ko'rsatuvchi, da'vat etuvchi kuch-quvvat bo'ladi.

Metodologik asos va usullar qanchalik ilmiy haqiqatga yaqin bo'lsa, innovatsion loyiha shunchalik muvaffaqiyat va samara bilan yakun topadi.

Ta'lim-tarbiya jarayoniga innovatsion texnologiyalarni kiritish orqali o'qituvchi o'zini yangi yaratilayotgan sharoitga tayyorlashi kerak bo'ladi. Tajribali pedagog olimlarimiz o'z vaqtini respublikamizda jamlangan boy tajribalarga suyanib yangi texnologiyalar yaratishga, ularga innovatsion texnologiyalarni singdirib, o'zimizning zamonaviy pedagogik texnologiyamizni yaratish ustida hamjihatlik bilan ilmiy va metodik ish olib borishga sarflashi maqsadga muvofiq bo'lar edi. Yaratilgan o'zimizning zamonaviy inovatsion pedagogik texnologiyalar asosida “Innovatsion maktab”lar tizimini yaratishga o'tish zarur.

Bunday maktablarda barcha predmetlarni o'qitishda axborot- kommunikatsion texnologiyalardan foydalaniladi. Shunda “o'qituvchi– o'quvchi” o'rnida “o'qituvchi–kompyuter–o'quvchi “ tizimi hosil bo'ladi.

Ta'lim-tarbiya jarayoniga innovatsion yondashish o'quvchilarda yangi tajriba egallashga intilishni rivojlantirish, ijodkorlik va tanqidiy fikrlash, kelajakka umid bilan qarash kabi xislatlarni tarbiyalaydi.

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanib borayotganligi va o'z ortidan yangi imkoniyatlar ochib, ta'lim muassasalari o'quv jarayoniga ham yangi yondashuv talab etilishiga sabab bo'layotganligini guvohi bo'lmoqdamiz.

Ta'lim jarayonida axborot texnologiyalarining bir qator didaktik imkoniyatlari mavjud. Davrimiz talab ehtiyojiga ko'ra axborot texnologiyalarini ta'lim muassasalari o'quv jarayonini sistemalashtiruvchi, bog'lovchi, amaliy tashkiliy omil sifatida qaralishi mumkin. Axborot texnologiyalari kutubxonalar, hujjatlar va o'quvchilarning ijodiy ishlari kabi axborotlar jamlanmasi, ma'lumotlar ba'zasini tuzish, ta'lim jarayonini sistemalashtirish, o'quvchilarning amaliy ijodiy ishlarini tashkil qilish imkonini beradi.

Bu barcha vositalarni o'quvchilar o'qituvchining nazorati ostida, darsda shakllantirgan amaliy ko'nikma, malakalarini amalga oshirish imkoni beradi.

Internet tarmog'i o'quvchilarga juda ko'p imkoniyatlarni yaratadi. Internet tarmog'iga chiqish orqali nazorat ishlari tarqatilishi va mahalliy elektron pochtdan qabul qilinishi mumkin. Bunday ko'rinishdagi ishlar darsda masofaviy ta'limning tarmoq shakllarini modellashtirishga yordam beradi.

Kundan-kunga masofaviy tarmoq kurslari va tanlovlari ommalashib bormoqda. O'qituvchi endi bilim axborotlarini yetkazuvchi yagona markaz emas, kompyuter texnologiyalarini qo'llash bilan masofaviy ta'lim berish va olish imkoniyatiga ega bo'lib bormoqda.

Talabalar ko'pincha Internet tarmog'i orqali o'z-o'zini o'qitish bilan qiziqib shug'ullanmoqdalar, o'z tengdoshlari bilan muloqotda bo'ladilar, umumiy qiziqishlarni topadilar. Bunday ishlar tarmoqdagi o'zaro munosabatlarni shakllantiradi, Internet tarmog'i talabaga telekommunikatsiya imkoniyatlarini his qilishni, boshqa mamlakatdagi tengdoshlari bilan tanishish va birga ishlash vositasiga aylanmoqda.

Axborot texnologiya vositalari talabaga o'z tasavvurlarini "elektron ko'rinish"da namoyon etish va o'z mahsulotining raqobatbardoshligini, o'z g'oyalarini ommaviyligini tekshirish imkonini beradi. Talabaga haqiqiy qiziqarli va o'ziga xos resurs yaratish uchun u birinchi navbatda, barcha ma'lumotlarni o'rganib chiqishi, uning talablari ruhiyatining xususiyatlarini sezishi, resursning yangiligini belgilashi va amaliy ahamiyatini anglab yetishi zarur. Bularning barchasi talabaning o'z bilimdonliklarini shakllantirishga, uning hayotdagi amaliy yo'nalishini belgilashga sabab bo'ladi.

“Aqliy hujum” metodi Aqliy hujum usuli

Aqliy hujum (breynstroming - aqllar to‘zoni) – amaliy yoki ilmiy muammolar yechish g‘oyasini javoaviy yuzaga keltirish.

Aqliy hujum va masalani yechish bosqichlari

1. Mustaqil fikrlang xayolingizga kelgan barcha g‘oya, fikrlarni qog‘ozga yozing.
2. Barcha g‘oya va fikrlarni yozing, agar ular takrorlanayotgan bo‘lsa, maxsus belgi qo‘ying.
3. G‘oyalarni baholang.
4. Eng maqbul g‘oya guruh g‘oyasi sifatida shakllantiradi.
5. Barcha yozilgan g‘oyalar guruh muammosini yechish
6. Guruhning umumiy javobi shakllantiriladi.

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo‘llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

“SWOT-tahlil” metodi.

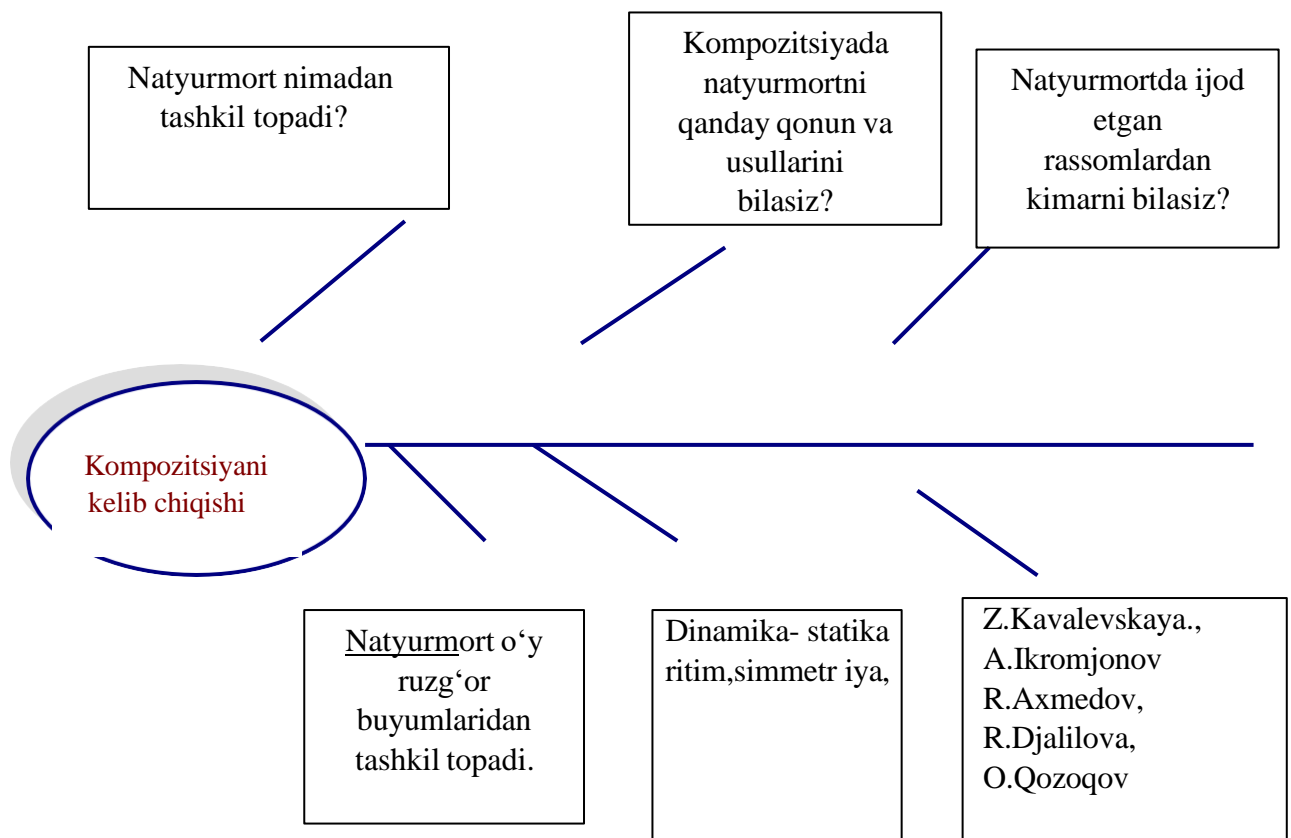
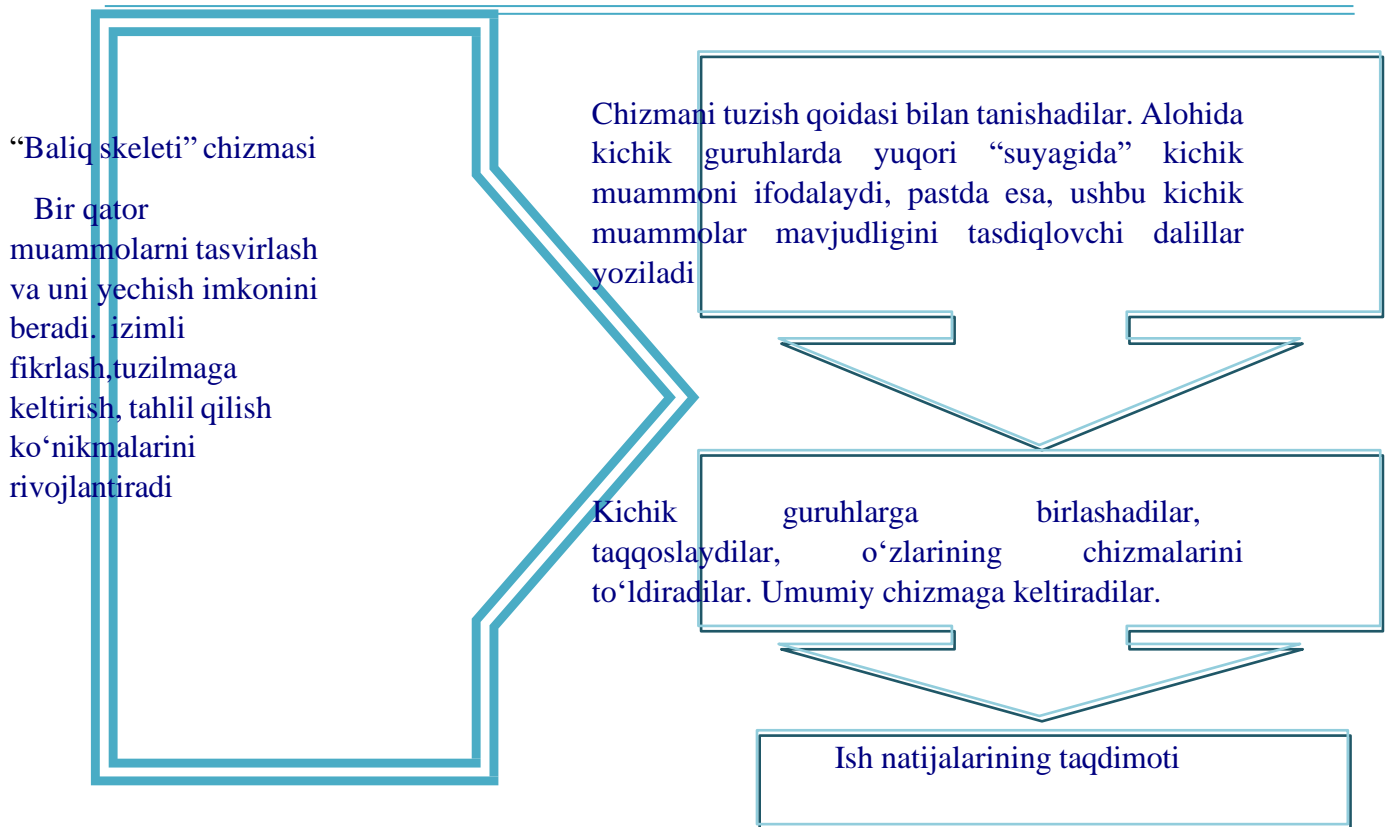
S – (strength)	• kuchli tomonlari
W – (weakness)	• zaif, kuchsiz tomonlari
O – (opportunity)	• imkoniyatlari
T – (threat)	• tўsiqlar

Namuna: Rassom ijodkorlar uchun SWOT tahlilini ushbu jadvalga tushiring.

S	Rassom kim ? Badiy asar yaratuvchi.	Rassom bu tinmay izlanuvchi ijodkor inson.
W	Umumbashariy ahamiyatga ega bo'lgan rassomlar.	Zamonaviy yunalishda ijod etayotgan taniqli rassom A.Nuridinov asarlarida sevgi, oila, sadoqatlik, tarbiya va jamiyatdagi falsafiy tamoyillar asosida ijod etayotgan ijokorlardandir.
O	Rassomlar chiziqlar, shakllar, ranglar, tasviriy san'at vositalari yordamida badiy obrazli asar yarata oladigan insonlar. (ichki)	Ular tasviriy san'at vositalardan, chiziqlar, shakllar, tasviriy san'at vositalari bilan tasvir orqali o'z g'oyasini, fikrini bayon eta oladilar.
T	To'siqlar (tashqi)	Rassomlarga erkinlik bo'lmasa chiziqlar, shakllar, tasviriy san'at vositalari bilan o'z asarlarida tasvir orqali bayon eta olmaydilar.

“Baliq skeleti”

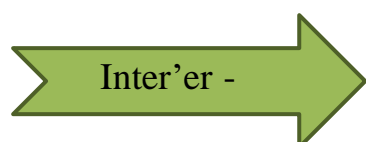
Naturmort kompozitsiyasini “Baliq skeleti” chizmasi Bir qator muammolarni tasvirlash va uni yechish imkonini beradi. Tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Bilamiz	Bilishni istaymiz	Bilib oldik
1.Rassom yangi g'oyada asar yaratadigan inson.	1.Xar bir izlanuvchi insonni rassom deb atash mumkinmi?	Ilmiy amaliy izlanishlarni olib boruvchi, yangi usul va vositalarni qo'llay oladigan insonni rassom deymiz.
2.Rassomlar tasviriy vositalardan, chiziqlar shakllar, vositalarni o'z asarlarida tasvir orqali bayon eta oladigan insonlar. Ma'naviy estetik tarbiyalovchi	2.Dunyodagi g'oyaviy kompozitsilarni tasvirla oladigan rassomlar qatoriga kimlarni kiritsa bo'ladi.	R.Ahmedov tasvirlagan asarlar hozirgi rassomlar uchun amaliy metodik o'quv jarayonidagi rivojlanishida foydalanilmoqda.
3.Rassomlar asarida insonlarni ma'naviy-ma'rifiy estetik tarbiyalovchi insonlardir.	3.Rassom bo'lish uchun nima qilish kerak?	O'ral Tansiqboev manzaralarini butun o'zbekistondagina emas balki yevropa davlatlrida xam maroq bilan tomosha qiladilar.
4.Rassom bu tinmay izlanuvchi inson	4.Ijodiy asarlarni tasvirlashni payoni bormi?	Abdulhaq Abdullaev portret janrida ijod etgan taniqli rassomlardandur.
5.Umumbashariy ahamiyatga ega bo'lgan rassomlar.	5.Kompyuterda ijodiy asar yaratsa bo'ladimi ?	Zamonaviy yunalishda ijod etayotgan taniqli rassom A.Nuridinov asarlarida sevgi, oila, sadoqatlik, tarbiya va jamiyatdagi falsafiy tamoyillar asosida ijod etayotgan

		ijokorlardandir.
6.O'zbekistonlik rassomlar	O'zbekistonda taniqli metodik qo'llanmalar, uslubiy qo'llanmalar ustida ishlab kelayotgan taniqli rassom va pedagoglardan kimlarni bilasiz?	O'zbekistonda taniqli metodik qo'llanmalar, uslubiy qo'llanmalar ustida ishlab kelayotgan taniqli rassom va pedagoglardan: R. Xasanov, M. Nabiev, X. Egamov, R. Xudayberganov, N.Oripov va boshq.

Intererda natyurmortni aks etirish

xonani ichki ko'rinishini perespektivada aks etiriladi. Tasviriy san'at janrlaridan: natyurmort, portret, tarixiy, maishi animal ko'rinishlarda fon vazifasini o'taydi.

Inter'erda uyni eshik derazalarning shakli, hajmi, devor va shift, polni bezagi va uy jihozlarining bezagi tasviri orqali qaysi davrga mansubligini bilib olishimiz mumkin. Inter'er - ichki me'moriy muxit xolati orqali xonadon sohibasining didi haqida yoki zavod sexning jihozlanishiga qarab ilmiy, taraqqiyot holati haqida xulosa chiqarish mumkin. Inter'erda natyurmortni perespektivada aks etirish, tasvirlash jarayonlari ko'rsatilgan.

Inter'er, kompozitsiyasi mavzusidatasviriy san'at o'qitishning zamonaviy texnologiyasini qo'llash.

«**Keys-stadi**» - inglizcha so'z bo'lib, («case» – aniq vaziyat, hodisa, «stadi» – o'rganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni o'rganish, tahlil qilish asosida o'qitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Mazkur metod dastlab 1921 yil Garvard universitetida amaliy vaziyatlardan

iqtisodiy boshqaruv fanlarini o‘rganishda foydalanish tartibida qo‘llanilgan. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. Keys harakatlari o‘z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: Kim? (Who), Qachon? (When), Qaerda? (Where), Nima uchun? (Why), Qanday? Qanaqa? (How), Nima-natija? (What).

“Keys metodi” ni amalga oshirish bosqichlari

Ish bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot ta’minoti bilan tanishtirish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish(matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va o‘quv topshirig‘ni belgilash	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik ierarxiyasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali o‘quv topshirig‘ining yechimini izlash, hal etish yo‘llarini ishlab chiqish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil yechim yo‘llarini ishlab chiqish; ✓ har bir yechimning imkoniyatlari va to‘siqlarni tahlil qilish; ✓ muqobil yechimlarni tanlash
4-bosqich: Keys yechimini yechimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka va guruhda ishlash; ✓ muqobil variantlarni amalda qo‘llash imkoniyatlarini asoslash; ✓ ijodiy-loyiha taqdimotini tayyorlash; ✓ yakuniy xulosa va vaziyat yechimining amaliy aspektlarini yoritish

“Insert” metodi.

Metodning maqsadi: Mazkur metod tinglovchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o‘zlashtirilishini yengillashtirish maqsadida qo‘llaniladi, shuningdek, bu metod tinglovchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o‘taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- o‘qituvchi mashg‘ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan input-matnni tarqatma yoki taqdimot ko‘rinishida tayyorlaydi;
- “Tasviriy san’at” bo‘yicha yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta’lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko‘rinishida namoyish etiladi;
- ta’lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, rangtasvir bo‘yicha o‘z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda tinglovchilar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

Belgilar	1-matn	2-matn	3-matn
“V” – tanish ma’lumot.			
“?” – mazkur ma’lumotni tushunmadim, izoh kerak.			
“+” bu ma’lumot men uchun yangilik.			
“– ” bu fikr yoki mazkur ma’lumotga qarshiman?			

Belgilangan vaqt yakunlangach, ta’lim oluvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo‘lgan ma’lumotlar professor - o‘qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to‘liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg‘ulot yakunlanadi.

“Brifing” - (ing. Briefing - qisqa) Rangtasvir bo‘yicha biror – bir masala yoki savolning muhokamasiga bag‘ishlangan qisqa press - konferensiya.

O‘tkazish bosqichlari:

Brifinglardan trening yakunlarini tahlil qilishda foydalanish mumkin. Shuningdek, biror bir asarni chizishdan oldin bir shakl sifatida oldin chizilgan bior asar masalan: “Monaliza” portretini olaylik tinglovchilar bilan birga shu asar qachon va kim tomonidan yaratilganligi muhokama qilinadi va boshqa rassomlarni chizgan portretitahlil qilinadi. Talabalar yoki tinglovchilar tomonidan yaratilgan yangi asar taqdimoti o‘tkaziladi.

“Portfolio” metodi.

“Portfolio” – (ital. Portfolio - portfel, ingl. hujjatlar uchun papka) ta’limiy va kasbiy faoliyat natijalarini autentik baholashga xizmat qiluvchi zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan hisoblanadi. Portfolio mutaxassisning saralangan o‘quv-metodik ishlari, kasbiy yutuqlari yig‘indisi sifatida aks etadi. Jumladan, har bir tinglovchilarning modul yuzasidan o‘zlashtirish natijasini elektron portfoliolar orqali tekshirish mumkin bo‘ladi. Oliy ta’lim muassasalarida portfolioning quyidagi turlari mavjud:

Faoliyat turi	Ish shakli	
	Individual	Guruhiy
Ta’limiy faoliyat	Talabalar portfoliosi, bitiruvchi, doktorant, tinglovchi portfoliosi va boshq.	Talabalar guruhi, tinglovchilar guruhi portfoliosi va boshq.
Pedagogik faoliyat	O‘qituvchi portfoliosi, rahbar xodim portfoliosi	Kafedra, fakultet, markaz, OTM portfoliosi va boshq.

Har bir tinglovchi kurs mobaynida o'zining shaxsiy portfoliosini kiritib boradilar.

O'qitishning to'rt pog'onali usuli

Bu usul AQSh da paydo bo'lib sanoat korxonalarida konveerli ishlab chiqarish ko'paygan sari shunday o'rgatish usullari zarur bo'lib qoldiki, ishchilar bir xilda qaytariladigan qo'l ko'nikmalarini iloji boricha tez va mukammal ravishda o'rganib olishlari kerak edi.

Bu usulda amaliy ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayoni 4 pog'ona doirasida kechadi. Bu pog'onalar nomi: «Tushuntirish», «Nima qilish kerakligini ko'rsatib berish», «Ko'rsatilgan tarzda qaytarish», «Mashq qilish». Ya'ni amaliyot o'qituvchisi talabalarga avval kichikroq bir ish bosqichini tushuntirib beradi, keyin nima qilish kerakligini qilib ko'rsatadi. So'ng talaba shu ish bosqichini ko'rsatilgan tarzda qaytarishi (imitatsiya qilishi) kerak. Talaba qaytarib qilayotgan paytida amaliyot o'qituvchisi xatolarini to'g'rilab turadi (maqtaydi yoki tanqid qiladi).

Unday keyin esa shu ish bosqichi mashq tarzida talaba uni mukammal o'zlashtirgunicha ko'p marotaba qaytariladi.

Bu usul psixologiyada asoslangan bo'lib, bixeviorizm (ya'ni inson o'zini tuta olishiga oid) naza

To'rt pog'ona usuli doirasidagi harakatlar

4 pog'ona deb quyidagi pog'onalar ataladi. Ular davomida bir amaliyot o'qituvchisi bir talaba harakat qiladi:

1-pog'ona: Amaliyot o'qituvchisi nima qilish kerakligini tushuntiradi. U talabalarga ma'lum bir ish bosqichi yoki bir ko'nikmani qo'llash uchun kerakli barcha ma'lumotlarni beradi. Talabalar esa amaliyot o'qituvchisi og'zaki tushuntirishlarini tinglashadi.

2-pog'ona: Amaliyot o'qituvchisi tushuntirilgan ish bosqichi qanday qilinishi kerakligini qilib ko'rsatadi, talabalar esa qarab

turishadi. Odatda amaliyot o'qituvchisi nima qilayotgani haqida talabalarga izohlar berib boradi. Ya'ni bu yerda demonstratsiya (namoyish etish) tushunchasi ham ishlatilishi mumkin.

3-pog'ona: Amaliyot o'qituvchisi ko'rsatib bergan ish bosqichini ko'rsatilgan tarzda qaytaradilar. Amaliyot o'qituvchisi ular qilayotgan ish yuzasidan o'z fikrini bildirib, xatolarni to'g'rilab turadi.

4-pog'ona: Har bir talaba ish bosqichini ko'rsatilgan tarzda qaytarib, ko'rganidan va ish bosqichini to'g'ri bajarish bo'yicha amaliyot o'qituvchisining izohlarni tushunganidan keyin, bu ish bosqichi ko'p marotaba mashq qilinadi va kerakligicha, ya'ni maqbul natijaga erishilmagunicha takrorlanadi.

Bundan keyin amaliyot o'qituvchisi keyingi ish bosqichiga o'tadi. Bu bosqich ham 4 pog'onadan iborat.

Bu 4 pog'ona usulining asosiy belgisi shuki :

- amaliyot o'qituvchisi tomonidan boshqarilgan nazariy va amaliy ma'lumot berish davrlari (fazalari) eng boshida turadi so'ng esa talabalarning harakatlari bilan almashinadi;

- talabalarning harakatlari amaliyot o'qituvchisi ko'rsatib bergan harakatlar doirasi bilan cheklangan;

- talabalar individual o'rganishga (o'zlashtirishga) yo'naltiriladilar lekin mustaqil fikrlashga haqlari yo'q;

- ish tashkillashtirishi (ish tartibi) odatda hech qanday yangicha yondashuvlarga yo'l qo'ymaydi.

Yo'naltiruvchi matn usuli

Yo'naltiruvchi matn usuli o'tgan asrning 70 yillarida Germaniyada, «Daimler Benz» korxonasi tomonidan ishlab chiqarilgan. Bu usul tovush va tasvirli prezentatsiyalar bilan jihozlangan mustaqil o'rganish dasturlari shaklidagi loyihaviy kasb-hunar ta'limiga qo'shimcha sifatida ishlab chiqarilgan.

Boshlang'ich shaklida bu usul kasb-hunar ta'limi amaliyotchilari tomonidan ishlab chiqarilgan, keyinchalik esa nazariy jihatdan asoslanib ilmiy asosda takomillashtirilib oliy ta'limda qo'llanila boshlangan.

Yo'naltiruvchi matn usulida quyidagi 6 bosqich farqlanadi; ular doirasimon harakatda almashishadi:

- ma'lumot yig'ish;
- rejalashtirish;
- qaror qabul qilish;
- amalga oshirish;
- tekshirish;
- xulosa chiqarish.

Йўналтирувчи матн усули босқичлари

Bu bosqichlar hammasi talaba tomonidan amalga oshiriladi. Bu usulni ishlab chiqarilishiga sabab loyihalar ustida ish bilan bog'liq tashkiliy muammolar edi, chunki o'quvchilar har xil tezlikda ishlashlari tufayli butun guruh uchun instruktaj o'tkazishga qulay vaqtni topish qiyin edi. Bir talaba hammadan tez ishlab yangi ko'nikmani o'rganishga tayyor bo'lgan bo'lsa, sekinroq ishlagan talabalar uchun esa yangi instruktajning foydasi juda kam edi. Qaytaga yangi instruktaj ularning ishlariga xalal berganday yoki keragi yo'q to'xtalish kabi tuyular edi. Ya'ni talabalar qiziqishi (motivatsiyasi) qisman barbod qilinadi.

Yo'naltiruvchi matnlar yordami bilan mustaqil instruktaj imkoniyati paydo bo'ldi va har bir talaba aynan unga yangi ko'nikma uchun bilimlar kerak bo'lgan paytda shu bilimlarni olishi mumkin bo'ldi.

ng birinchi yo'naltiruvchi matnlar - bu asli og'zaki ravishda o'tkaziladigan instruktajlarning yozma shakli edi. Lekin baribir barcha maxsus ma'lumotlar talabalarga iloji boricha og'zaki berilar edi.

Bugungi kunda esa yo'naltiruvchi matnlar shunday tuzilganki talabalar yo'naltiruvchi savollar yordamida o'zlari kerakli ma'lumotlarni (kitob, jadval, instruksiya, videokassetalar yoki kompyuter disklaridan olib) ishlab chiqarishni o'rganishadi.

Natijada hozir yangi bir o'rgatish usuli va yangi bir o'rganishni tashkillashtirish tarzi vujudga keldi. Uning asosiy belgisi - bu o'quvchi ko'prok mustaqil ravishda o'rganishidir; amaliyot o'qituvchisi esa zaifroq talabalar bilan ko'proq shug'ullanishi mumkin bo'lib qoldi. Talabalarning mustaqil ishlashi esa o'z navbatida qo'shimcha foyda keltirmoqda: yuqoriroq ko'nikma va qobiliyatlar sohasida ya'ni birgalikda muloqotda bo'lish, birgalikda reja tuzish, qaror qabul qilish hamda o'z ishini tekshirish kabi qobiliyatlar rivojlanadi.

Komandada (birgalikda) ishlash orqali muayan ijtimoiy kompetensiyalar rivoj topadi va ularga mo'ljallangan maqsadlar ham belgilanishi mumkin bo'ladi. Ko'rib turibmizki, vaqt o'tgan sari yo'naltiruvchi matn usuli qo'llanishining ma'nosi o'zgardi chunki bugungi kunga kelib bu usul aynan o'sha «poydevor kvalifikatsiyalar» deb atalgan qobiliyatlarni rivojlantirish maqsadida qo'llanadi. Bu tushunchani Germaniyada ta'limot munozarasiga mehnat bozori tadqiqotchisi D. Mertens kiritgan. U bu tushuncha bilan asosan uslubiy kompetensiyalarni (ya'ni fikrlash, tashkillashtirish va rejalashtirish usullarini) atagan.

Hozirgi kunda esa bu tushuncha bilan shunday qobiliyatlar ko'nikma va o'zini tutish tarzlari ataladiki, ular aynan shu kasb-hunarga oid kvalifikatsiyalardan tashqari va ularga qo'shimcha sifatida barcha boshqa kasb-hunarlarda kerak bo'ladigan hatti-harakatlarni bildiradi.

4 pog'ona usuli bilan solishtiradigan bo'lsak bu usulda amaliyot o'qituvchisining faoliyati ko'proq darsdan oldin va darsdan keyin qilinadigan ishlardan iborat. Lekin bevosita instruktaj jarayonida qilinadigan ishlar emas; o'quvchilar esa qaytaga barcha davrlarda (fazalarda) mustaqil ishlashadi.

III. NAZARIY MATERIALLAR

1-Mavzu: Tasviriy san'at fanining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari.

Reja:

1. Tasviriy san'at fanining dolzarb muammolari. Badiiy maktab va Akademiyaning paydo bo'lish tarixi.
2. Qalamtasvir va uning ilmiy-metodik ishlarining o'rni.

Tayanch tushunchalar: *tasviriy san'at fanlari, badiiy akademiya, qalamtasvir.*

Tasviriy san'at fanining dolzarb muammolari. Ta'limning barcha yo'nalishlarida raqamli transformatsiya bo'lmoqda va juda murakkab vazifadir. Shu jumladan: raqamli iqtisodiyot talablariga javob beradigan ta'lim maqsadlarini belgilashga yangi yondashuvni ishlab chiqish;

raqamli ta'lim texnologiyalari, vositalari va resurslarini ishlab chiqish va joriy etish (raqamli ta'lim muhitini shakllantirish);

raqamli ta'lim texnologiyalarining didaktik salohiyatidan maksimal darajada foydalanishni ta'minlaydigan ta'lim jarayonini o'zgartirish.

So'nggi yillarda markazlashtirilgan ta'lim modelidan tarmoq aloqalariga o'tish, moslashuvchan ta'lim muhitini yaratish va individual ta'lim traektoriyalarini qurish kuzatilmoqda. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish jarayoni boshlanishi bilan muassasalarning rivojlanish imkoniyatlari sezilarli darajada kengaymoqda, o'qitishning yangi formatlari rivojlanmoqda.

Raqamli ta'lim jarayonining qurilishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar:

a) yangi texnologiyalar; b) raqamli iqtisodiyotning kadrlar uchun yangi talablari; v) «raqamli avlod»;

Shu munosabat bilan zamonaviy talabalarni raqamli iqtisodiyot sharoitida aloqa va kasbiy faoliyatga tayyorlashga mo'ljallangan o'quv jarayonini tashkil etishda global o'zgarishlar ro'y bermoqda. Zamonaviy mehnat bozori shaxsiy rivojlanish va o'z taqdirini o'zi belgilashga undaydigan, ishni o'qish bilan birlashtira oladigan, raqamli savodxonlik, ijodiy nostandart yechimlarga moyillik, muloqot qobiliyatlari kabi professional vakolatlarga ega bo'lgan mutaxassislariga muhtoj.

Oliy o'quv jarayonini raqamlashtirish quyidagilardan iborat:

mavjud ta'lim jarayonini o'zgartirish va qayta ko'rib chiqish;

kasbiy ta'limda virtual vositalar va real ishlab chiqarish jarayonlarining maqbul almashinuvi;

o'qitishning yangi shakllari va usullaridan foydalanish va o'quv faoliyatini tashkil etish orqali o'quv jarayoniga nisbatan moslashuvchanlikni rivojlantirish;

yanada murakkab vazifalarni hal qilishga tayyorligini qo'llab- quvvatlash uchun virtual haqiqatdan foydalanish orqali talabalarning o'quv faoliyati va mustaqilligini rag'batlantirish;

mehnat bozorida kasblar va bo'sh ish o'rinlarining jozibadorligini oshirish.

Ta'lim sohasini raqamlashtirish sharoitida pedagogik ta'lim didaktikasi modernizatsiya qilinmoqda.

Raqamli didaktikaning ta'sir doirasi raqamli texnologiyalar faoliyati sharoitida rivojlanadigan ta'lim ekotizimidir. Raqamli didaktikaning asosiy farqlari **quyidagi qoidalarga asoslanadi.**

1. **O'quv jarayonining tizimni** tashkil etuvchi elementlarini o'zgartirish (maqsadlar, tarkib, shakllar, o'qitish usullari va vositalari). Raqamli didaktika raqamli jamiyat ehtiyojlari va talabalarning o'ziga xos xususiyatlariga nisbatan zamonaviy o'qitish usullari va raqamli o'quv vositalarini yaratish uchun o'quv faoliyatining barcha darajalarini intensivlashtirishga qaratilgan. An'anaviy va e-Learning kombinatsiyasi bo'lgan yangi ta'lim shakllari (onlayn, aralash, gibrid, kombinatsiyalangan) paydo bo'lmoqda.

2. **Ta'lim faoliyatining yangi tashkiliy shakllarining paydo bo'lishi.** Raqamli ta'lim muhitida ta'lim faoliyatining xilma-xilligi yangi tashkiliy shakllar (vebinarlar, videokonferensiyalar, video ma'ruzalar, virtual konsultatsiyalar, virtual repetitorlik va boshqalar) to'plami orqali amalga oshiriladi.

3. **O'quv materialini taqdim etish tarkibini o'zgartirish.** An'anaviy didaktikada o'quv materialini taqdim etishning eng keng tarqalgan tuzilmalari chiziqli (o'quv materialining bo'laklari o'zaro bog'liq elementlarning uzluksiz ketma-ketligi shaklida taqdim etiladi), konsentrik (yangi materialni o'rganish ilgari o'tganlarni takrorlash asosida amalga oshiriladi), spiral (o'rganilayotgan muammo har doim o'z ko'rinishda qoladi, asta-sekin kengayib boradi va u bilan bog'liq ma'lumotlar chuqurlashadi). Raqamli ta'lim muhiti gipermatnli tizimdan foydalanadi, bu esa havolalarni bosishga imkon beradi.

So'zlar, iboralar yoki rasmlarga kiritilgan havolalar "Navigator" bo'lib xizmat qiladi va foydalanuvchiga darhol ma'lumot va media materiallarini namoyish etishga imkon beradi. Ushbu texnologiya turli xil ma'lumotlarni birlashtirib, yuqori darajadagi ko'rinishi bilan ajralib turadigan o'quv materialining gipermediya qismlarini yaratishga imkon beradi.

4. **Ta'lim resurslarining yangi turlarining paydo bo'lishi.** Zamonaviy ta'lim jarayoni didaktik muammolarni hal qilish va o'quvchiga kompleks ta'sir ko'rsatish uchun ulkan salohiyatga ega bo'lgan raqamli ta'lim

resurslari bilan to'ldirilgan: o'rganishga qiziqishni rag'batlantirish; ijodiy salohiyatni rivojlantirish; bilimlar doirasini kengaytirish; o'qituvchi va talaba o'rtasida aloqa va fikr-mulohazalarning yangi shakllarini o'rnatish; avtomatlashtirilgan o'zini o'zi boshqarishni joriy etish; o'qituvchining o'qitish sifati va kasbiy darajasini oshirish va boshqalar.

Raqamli ta'lim resurslari raqamli shaklda saqlanadigan va uzatiladigan axborot ta'lim resurslari.

Bularga quyidagilar kiradi:

«an'anaviy» manbalar (video, audio segmentlar, statik tasvirlar va boshqalar) raqamli shaklda taqdim etiladigan ta'lim resurslari;

Faqat raqamli formatda ishlaydigan manbalar (interfaol sxemalar, testlar, topshiriqlar); dinamik modellar; elektron darsliklar va qo'llanmalar, o'quv kurslari; ma'lumotlar bazalari; taqdimotlar; elektron jurnallar; amaliy dasturlar to'plamlari va boshqalar.

5. Virtual haqiqat mavjudligi. Zamonaviy raqamli va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari virtual dunyoni yaratishga va virtual haqiqatga kirishga imkon beradi. Virtual haqiqat atamasi insonning ma'lum bir muhitda bo'lish hissi sun'iy ravishda yaratilgan har qanday vaziyatni anglatadi.

O'qitish usullari va texnologiyalarini kiritish orqali virtual haqiqat o'rganilayotgan ob'ektlar bilan audiovizual va hatto hissiy aloqani amalga oshirishga imkon beradi; haqiqatda mavhum va takrorlanmaydigan tasvirlar va hodisalarni o'rganish; turli xil shaxsiy ob'ektlar, syujetlar, jarayonlarni kontaktsiz boshqarishni amalga oshirish; g'alati qarashni rivojlantirish; estetik didni shakllantirish.

Virtual haqiqat vositalari va texnologiyalaridan foydalanish o'quv motivatsiyasini kengaytiradi, o'quv faoliyatini faollashtiradi, o'quv jarayonini yaxshilaydi, turli xil, vizual, intuitiv va nazariy fikrlashni rivojlantiradi.

6. O'qituvchining rolini o'zgartirish. O'qituvchining rol funksiyasi o'zgaradi: o'qituvchi o'quv jarayonining markazi va asosiy ma'lumot manbai bo'lishni to'xtatadi, uning asosiy vazifasi o'quv tizimiga yangi bilimlarni o'zlashtirish metodologiyasini kiritishdir.

Talaba ta'limning maqsadlari va mazmunini aniqlash jarayonida sub'ektiv pozitsiyaga o'tadi. Ushbu yondashuv har bir kishiga ma'lumot va bilimlarni topish, qayta ishlash va tahlil qilish uchun turli xil texnologiyalar va texnik vositalarni qo'llash orqali hayot davomida ta'lim va yangi vakolatlarni olish imkoniyatini beradi.

Raqamli didaktikaning asosiy xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

ta'limni shaxsiylashtirish (talabalarning o'quv jarayonining traektoriyasini mustaqil ravishda aniqlash);

moslashuvchanlik (talabalarning xususiyatlari uchun dasturni avtomatik sozlash);

to'yinganlik (turli manbalar, xizmatlar, ta'lim resurslari bilan ishlash);
polimodallik (o'quv jarayonida turli xil idrok etish usullaridan (vizual, eshitish, motor) foydalanish va buning uchun turli xil qurilmalar - trenajorlar, simulyatorlar, kengaytirilgan haqiqat vositalaridan foydalanish);

baholashning kiritilishi (o'quv jarayoni davomida talabaning muvaffaqiyatini doimiy monitoring qilish va baholash).

Adabiyot tahlili oliy ta'limni raqamlashtirish bilan bog'liq to'rtta yo'nalishni ajratib ko'rsatdi. Bu an'anaviy ta'lim dasturlari va o'quv fanlariga raqamli vositalar va texnologiyalarni joriy etish yoki aralash ta'lim modelini shakllantirish;

- onlayn ta'limni rivojlantirish;
- virtual (raqamli) ta'lim muhitini yaratish;
- ta'lim tashkilotlarini boshqarishga yondashuvni o'zgartirish.

Oliy ta'limni raqamlashtirish jarayonini takomilashtirish uchun oliy ta'lim tizimidagi fanlarni o'qitishdagi zamonaviy usullar texnologiyalarini ishlab chiqish, qo'llash va tadbiq qilish mamlakatimiz ta'lim sohasidagi olib borilayotgan maqsadlarga muvofiq va bu jarayonni rivojlantirish, amalga oshirish maqsadida me'yoriy-xuquqiy asoslari bosqichma-bosqich ishlab chiqish lozim.

Badiiy maktab va Akademiyaning paydo bo'lish tarixi.

Tasviriy san'at fanlari ixtisoslikning asosiy fanlaridir, aynan shular asosida talaba kelajakdagi mutaxassisga aylanadi. Tasviriy san'at o'qituvchilarining maxsus tayyorgarligi har xil mazmundagi turli ilmiy ishlarda talqin etiladi. Lug'atlarda "maxsus" tushunchasi ma'lum bir mutaxassislikning yo'nalishi bilan bog'liq va faoliyat natijasida qayd etilgan. "Maxsus" atamasi ba'zan ma'lum bir mavzu bilan bog'liq. "Maxsus qalamtasvir", "maxsus rangtasvir" tushunchalari badiiy faoliyatning turli sohalarida qo'llaniladigan qalamtasvir va rangtasvirning turli xil texnikasi va texnologiyalarini kengaytirilgan o'rganishga mo'ljallangan mavzu bilan belgilanadi. Shunday qilib, maxsus qalamtasvir yoki maxsus rangtasvir - bu badiiy- grafik faoliyatning bilim, ko'nikma va ko'nikmalarini (tasviriy, grafik, rangtasvirli, amaliy-bezakli, dizayn) o'rgatadigan mavzular.

Badiiy ta'limning adabiy manbalarida "maxsus tayyorgarlik" tushunchasi faoliyat yo'nalishi sifatida har xil talqin etiladi: masalan, N. N. Rostovsev kelajakdagi tasviriy san'at o'qituvchilarining o'qituvchini kelgusi ishi uchun zarur bo'lgan akademik rasm chizishni o'rgatish asosida shakllangan natijasi sifatida maxsus tayyorgarligini ko'rib chiqadi. sinfda tabiatdan rasm chizish.

Badiiy pedagogik ta'lim bo'yicha maxsus tayyorgarlik muammosi ko'plab olimlar, rassomlar va o'qituvchilar e'tiborida. Faoliyat yo'nalishi

sifatida badiiy ta'lim adabiyotlarida "maxsus tayyorgarlik" tushunchasi har xil talqin etiladi.

"Talabalarni maxsus tayyorlash, - deb hisoblaydi G.B.Beda, - bu tasviriy san'at o'qituvchisining keyingi ishlarida, o'quvchilarga rasm chizish asoslariga o'rgatish uchun tabiatdan darslar chizishda foydalaniladigan, rasm savodxonligi ko'nikma va ko'nikmalarini shakllantiradigan akademik rasmni o'rganish jarayoni".

"Maxsus mashg'ulotlar kelajakda tasviriy san'at o'qituvchilarining kompozitsion va pedagogik faoliyati sifatida taqdim etiladi, bu maktabda mavzuli rasmlarni tashkil etish jarayonida qo'shimcha ish olib borish zarurati uchun zarurdir". N.V. Unkovskiy "maxsus tayyorgarlikni shakllantirishda markaziy tarkibiy qismlar ijodiy muammoni" ko'rish, badiiy g'oyalar, ijodiy fikrlashni yaratish qobiliyatida" namoyon bo'ladigan innovatsiyalarning tarkibiy qismlari deb hisoblaydi. Pedagogikada u buni "pedagogik ishning ajralmas sharti, nostandart faoliyatning ob'ektiv ehtiyoji" deb ta'riflaydi.

Shunday qilib, V.S. Kuzin "maxsus" tushunchasini badiiy faoliyat va ijod bilan bevosita bog'liq bo'lgan insonning "alohida muhim" sifatida tavsiflaydi. Shuning uchun qalamtasvir inson yaratilishining bevosita rivojlanishining o'ziga xos sovg'asidir. "Maxsus mashg'ulot - bu inson qobiliyatining ijodiy salohiyati bo'lib, u fikrlash, his qilish, aloqa, faoliyatning ob'ektiv turlarida namoyon bo'lishi mumkin", - deydi S. Amanjolov.¹

XVI asrning oxiriga kelib turli davlatlarda Badiiy Akademiyalar tashkil etilgan shu kabi Boloniya akademizmi - yo'nalish bo'lib, XVII asrlikda Italiya rangtasviri nufuzli o'rinni egalaydi. Akademiya deb 1585 yili Boloniyada mashhur usta rassomlar yaratgan juda ham katta bo'lmagan xususiy ustaxonaga aytishgan, uning asoschilari aka-uka rassomlar Agostino va Annibale Karrachchilar hisoblashgan. Qalamtasvirni fan sifatida akademik tarzda davom etishi uchun zamin yaratdi. Akademik qalamtasvirining pedagogik amaliyotda o'qitishning tizimi dastlab Florensiyadagi «qalamtasvir akademiyasida» ishlab chiqildi.

Yoshlarga badiiy ta'lim berish borasida eng maqbul va namunali oliy o'quv dargohi hisoblanganligi tufayli 1648 yilda Parijda qalamtasvir va haykaltaroshlik bo'yicha qirollik Akademiyasi, 1660 yili Rimda badiiy Akademiya, 1696 yili Berlinda, 1753 yili Madridda San-Fernando, 1757 yili Peterburg Akademiyasi, 1768 yili London badiiy Akademiyasi tashkil etilgan.

¹ Beysenbaev Sađybek Kalmahanovich. Metodika spetsialnoy podgotovki budushix uchiteley izobrazitel'nogo iskusstva v protsesse obucheniya risunku i jivopisi. Avtoreferat. dis. na soiskanie uchenoy stepeni. Dokt.ped.nauk. Chimkent, 2010.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997 yil 23 yanvardagi «O‘zbekiston Badiiy Akademiyasini tashkil etish haqida»gi Farmoniga muvofik hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1997 yil 11 martdagi «O‘zbekiston Badiiy Akademiyasining faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida»gi 131-son qarorining 11-moddasiga asosan Vazirlar Mahkamasining **1997 yil 2 maydagi № 224** sonli qarori bilan O‘zbekiston Badiiy ijodkorlar uyushmasi Majlisining O‘zbekiston Badiiy Akademiya- sining haqiqiy va fahriy a‘zoliciga nomzodlar haqidagi takliflari ma’qullandi.

a/ Quyidagi ijodkorlar O‘zbekiston Badiiy Akademiyasining haqiqiy a‘zolari etib tasdiqlandilar:

- 1. Abdullaev Sa’dulla Asadullaevich** – rangtasvirchi, dotsent.
- 2. Azimov Sharif Tursunovich** – kulol.
- 3. Boltaev Botir** – rassom-ta’mirchi.
- 4. Burmakin Vladimir Ivanovich** – monumentalchi rassom, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san’at arbobi.
- 5. Jalolov Bahodir Fazletdinovich** – monumentalchi rassom, O‘zbekiston xalq rassomi.
- 6. Jabborov Ilhom** - haykaltarosh, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san’at arbobi.
- 7. Izentaev Jolibay Tangirbergenovich** – rangtasvirchi, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san’at arbobi.
- 8. Ikromjonov Akmaljon To‘raevich** - rangtasvirchi, Davlat mukofoti sohibi.
- 9. Mirjalilov Tohir Jamolovich** - rangtasvirchi.
- 10. Mirzaev Alisher To‘laganovich** - rangtasvirchi, O‘zbekiston xalq rassomi.
- 11. Muhammadjonov Shomahmud Shohodievich** – miniatyurachi-rassom, Alisher Navoiy nomidagi Davlat mukofoti sohibi.
- 12. Nuridinov Akmal Vahobovich** - rangtasvirchi.
- 13. Raximov Akbar Muhitovich** – kulol, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san’at arbobi.
- 14. Toxtaev Azamat Ramzitdinovich** – dizaynchi, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan arxitektor.
- 15. Umarbekov Javlyat Yusupovich** – rangtasvirchi, O‘zbekiston xalq rassomi.
- 16. Xolmatov Niyozali** – miniatyurachi rassom.
- 17. Yusupov Sharofiddin Isomiddinovich** – kulol, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san’at arbobi.
- 18. Quttimurodov Joldasbek Jantaevich** – haykaltarosh, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san’at arbobi.
- 19. Qo‘ziev Tursunali Karimovich** – rangtasvirchi.
- 20. Hakimov Akbar Abdullaevich** – san’atshunoslik doktori, professor.

21. Haqberdiev Xudoyberdi – kulol.

b/ Quyidagi ijodkorlar O‘zbekiston Badiiy Akademiyasining faxriy a‘zolari etib tasdiqlandilar:

1. Abdullaev Abdulhaq Oqsoqolovich – rangtasvirchi, O‘zbekiston xalq rassomi.

2. Ahmedov Rahim – rangtasvirchi, professor, O‘zbekiston xalq rassomi.

3. Basharov Qutlug‘ Basharovich – grafik rassom, professor, O‘zbekiston xalq rassomi, Davlat mukofoti sohibi.

4. Mahmudov Sayidahmad Norko‘zievich - naqqosh, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san‘at arbobi.

5. Mirzarahimov Qosim - haykaltarosh, O‘zbekiston xalq rassomi.

6. Nabiev Malik - rangtasvirchi, professor, O‘zbekiston xalq rassomi.

7. Toqtosh Rafail Xodievich – san‘atshunoslik doktori, professor, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san‘at arbobi.

8. Usmonov Mahmud - naqqosh, O‘zbekiston xalq rassomi, Davlat mukofoti sohibi.

9. Choriev Ro‘zi Chorievich – rangtasvirchi, O‘zbekiston xalq rassomi, Davlat mukofoti sohibi.

10. Shin Nikolay Sergeevich – rangtasvirchi, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san‘at arbobi.

11. Qo‘ziboev Ne‘mat Mirzaboevich – rangtasvirchi, professor, O‘zbekiston xalq rassomi.

Vazirlar Mahkamasining raisi I.Karimov

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997 yil 23 yanvardagi "O‘zbekiston Badiiy Akademiyasini tashkil etish haqida"gi Farmoniga muvofiq hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1997 yil 11 martdagi "O‘zbekiston Badiiy Akademiyasining faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida" 131-son qarorining [11-moddasiga](#) asosan Vazirlar Mahkamasi qarorig binoan O‘zbekiston Badiiy ijodkorlar uyushmasi Majlisining 2003 yil 14 noyabrdagi 41-son qaroriga ko‘ra O‘zbekiston Badiiy Akademiyasi haqiqiy a‘zolari etib tasdiqlandilar.

Quyidagi ijodkorlar O‘zbekiston Badiiy Akademiyasining haqiqiy a‘zolari etib tasdiqlandilar:

1. Raxmetov Sobir – rangtasvirchi, O‘zbekiston xalq rassomi.

2. Sodikov Marat Fayzievich – grafik, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san‘at arbobi.

3. Kagarov Medat Aytaxunovich – grafik, O‘zbekiston xalq rassomi.

4. Allabergenov Ataxon – teatr-rassomi, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san‘at arbobi.

5. Narzullaev Alisher – kulol, O‘zbekiston xalq ustasi.

6. Akparov Askarali Adamshaevich – yog‘och o‘ymakor usta, O‘zbekiston xalq ustasi.

2018 yilning 6 martida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi-ning "O‘zbekiston Badiiy akademiyasining haqiqiy a‘zolarini tasdiqlash to‘g‘risida"gi 181-sonli qarori tasdiqlandi.

Mamlakatimizda tasviriy va amaliy san‘at hamda dizayn sohasini yanada rivojlantirish, mazkur sohada faoliyat olib borayotgan mutaxassislarining ijodiy imkoniyatlaridan unumli foydalanish uchun ularga shart-sharoitlar yaratish, ushbu mutaxassislarni munosib rag‘batlantirish maqsadidagi mazkur qaror barcha ijod ahli uchun katta ahamiyat kasb etadi va bu yurtboshimizning san‘at ijodkorlarga qaratayotgan yuksak e‘tiboridan dalolatdir.

O‘zbekiston Badiiy akademiyasi akademiyaning haqiqiy a‘ziligiga saylangan 12 nafar akademiklar. Bular:

1. **Mamadjanov Anvar Alimdjanovich** - grafik rassom;
2. **Baybosinov Sarsenbay Bazarbaevich** (**Qoraqalpog‘iston Respublika-si**) - rangtasvirchi rassom;
3. **Kadirov Gafur Kobilovich** - rangtasvirchi rassom;
4. **Isaev Asliddin** - rangtasvirchi rassom;
5. **Axmadaliev Fayzullaxan** - rangtasvirchi rassom;
6. **Borodina Marina Rostislavovna** - haykaltarosh;
7. **Nazarov Baxtiyor Muxammadjanovich** - rangtasvirchi rassom;
8. **Salpinkidi Ivan (Yanis) Panayotovich** - rangtasvirchi rassom;
9. **Axmedova Nigora Raximovna** - san‘atshunoslik fanlari doktori;
10. **Ilxamov Anvar** - arxitektor, naqqosh;
11. **Raxmatillaev Sirojiddin Rixsitillaevich** – yog‘och o‘ymakor usta;
12. **Muradov Mansurdjan Nasirovich** - ganchkor usta.

Shuni ta’kidlash lozimki, davlat tomonidan tashkil etilgan Akademiyalar bilan bir qatorda nafis san‘at maktablari ham mavjud. Maktablar o‘quv adabiyotlari, badiiy maxsus ustaxonalar bilan to‘liq ta’minlangan. Diqqatga sazovor joyi shundaki, ushbu maktablarda o‘qitishning metodik bosqichlari o‘ziga xosdir. Yaxshi yo‘lga qo‘yilgan metodik va o‘ziga xos ravishda tuzilgan dasturlar asosida o‘qitish tizimida olib boriladi va ushbu maktabdan o‘nlab iste’dodli rassomlar yetishib chiqmoqdalar.

2. Qalamtasvir va uning ilmiy-metodik ishlarining o‘rni.

Leonardo da Vinchi tizimi asosida akademik qalamtasvirni o‘qitish metodikasi. Anton Pavlovich Losenko badiiy ta’lim mazmuni va metodlari. Aka-uka Karachchilarning akademik ta’lim tizimining shakllanishi.

Hozirgi vaqtda realistlik san‘atga, borlikni haqiqat bilan yetkazishga bo‘lgan intilish qayta jonlanib bormoqda. Uyg‘onish davri ustalari fan va

san'at o'rtasidagi aloqani o'rnatishga intilib, real dunyoqarashga kirishadilar. Nisbatlar, perspektiva va plastik anatomiya haqidagi ta'limotlar diqqat markazida edi. Uyg'onish davrida rasmga bo'lgan munosabat yuqori darajada qayta tiklandi. San'at bilan shug'ullanadigan har bir kishi qalamtasvirni o'rganishi kerak edi.

O'sha davrda ilk bor "Rangtasvir to'g'risida traktat" nomli ilmiy ish Chennino Chenniniga tegishli bo'lib, u yerda rasmning asosida naturadan tasvirlash bo'lishi kerak deyilgan. U haqli ravishda talaba san'atni puxta egallashi uchun undan har kunlik mehnatni talab etish, deb hisoblaydi. Shu bilan birga u buyuk ustalarning rasmlaridan nusxa olishga katta e'tibor beradi.

Qalamtasvir haqida keyingi ish - Leon Battista Alberti tomonidan yaratilgan "Rangtasvir haqida uchta kitob". Qalamtasvir va tekislikda rasmni qurishning asosiy qoidalari haqida traktat. Alberti matematika qoidalari kabi rasm chizishni jiddiy ilmiy fan sifatida ko'radi.

Keyingisi qalamtasvir ilmiy nazariyasi sohasidagi ishlari Leonardo da Vinchining "Rangtasvir haqidagi kitobi"dir. Ushbu kitobda turli xil ma'lumotlar mavjud: Olamning tuzilishi, bulutlarning kelib chiqishi va xususiyatlari, haykaltaroshlik, she'riyat, havo va chiziqli perspektiva haqida. Chizish qoidalari bo'yicha ham ko'rsatmalar mavjud. Leonardo da Vinchi, Alberti singari, rasm chizishni o'qitish metodikasining asosini naturadan chizish kerak deb hisoblaydi. Natura talabani diqqat bilan kuzatishga, tasvirlanayotgan narsaning tarkibiy xususiyatlarini o'rganishga, o'ylashga va aks ettirishga majbur qiladi. Leonardo da Vinchi ilmiy ta'limga katta ahamiyat beradi. Leonardoning o'zi jiddiy ilmiy tadqiqotlar bilan shug'ullangan. Shunday qilib, inson tanasining anatomik tuzilishini o'rganib, u ko'plab murdani yorishlarini amalga oshirdi va bu masalada zamondoshlariga qaraganda ancha uzoqlashdi. Leonardo ta'kidlashicha, rasm chizishni qismlardan emas, balki butun narsadan boshlanishi kerak. Leonardo inson figurasini chizishga alohida e'tibor beradi. O'tilgan materialni xotiradan chizish orqali mustahkamlash usuli ham qiziqish uyg'otadi.

Dyurerning asarlari rasm chizish metodikasini yanada rivojlantirishiga katta hissa qo'shdi. Dyurer san'atda faqat his-tuyg'ularga va ko'rish idrokiga suyanib bo'lmaydi, deb aniq ilmiy bilimlarga tayanish kerak deydi; shuningdek, uni pedagogikaning umumiy masalalari, bolalarni ta'lim va tarbiyasi masalalari ham qiziqtiradi.

Anton Pavlovich Losenko badiiy ta'lim mazmuni va metodlari. A.P.Losenko - nafaqat amaliyot bilan shug'ullangan, balki rasm chizish nazariyasiga ham katta e'tibor bergan ajoyib o'qituvchi va mahoratli rassom. 1769 yildan boshlab akademiyada ishlaydi. A.P. Losenkodan boshlab akademik qalamtasvir maktabi o'ziga xos yo'nalishini boshlaydi.

A.P. Losenko o'zining oldiga akademik qalamtasvirning har bir pozitsiyasiga, ayniqsa inson qiyofasini tasvirlashda ilmiy-nazariy asos

berish vazifasini qo'yadi. Shu maqsadda u plastik anatomiyani o'rganishni boshlaydi, shaklni qismlarga mutanosib ravishda taqsimlash qoidalari va qonunlarini izlay boshlaydi, ko'rgazmali vizual namoyish qilish uchun shartli tasvir va chizmalarni tayyorlaydi. O'sha paytdan boshlab, chizishni o'rgatish usuli anatomiyani, inson shakllarining nisbatlarini va perspektivani jiddiy o'rganishga asoslangan edi.

A.P. Losenkoning xizmati rasm chizishni o'qitish usullarini yanada rivojlantirishdan iborat edi. Ular tomonidan nazariy to'plamlar yozilgan va o'quv qo'llanmalar yaratilgan:

1. **"Odamlarning nisbati, yoki akademik qomatni tashqi ko'rinishiga qisqacha tushuntirish"**. Ish uch qismdan iborat edi. Birinchi va ikkinchi bo'limlarda erkak qomatini balandlik va eni bo'yicha o'lchamlari to'g'risida ma'lumot berilgan; uchinchi qism profil tasvirlarga bag'ishlangan. Losenko inson figurasini qismlarga va bo'laklarga matematik o'lchashni taklif qildi. Ushbu qo'llanma muhim muammoni hal qilishga yordam berdi - bu inson tanasining tuzilish qonunlari haqida ob'ektiv bilimlarni berdi, ko'z bilan o'lchashni rivojlantirdi.

2. **"Rassomlar uchun anatomiya bo'yicha qo'llanma."** Chop etilmagan. Faqat bir nechta rasmlar saqlanib qoldi.

3. **"Odamning qomat shaklini tasvirda qanday qilib kattalash-tirish va kichraytirishni boshqarish bo'yicha ko'rsatma."** Ushbu qo'llanma Yastrebilov tomonidan tayyorlangan va nusxasi saqlangan, biroq nashr etilmagan.

Bu qo'llanmada tushuntirish matni bilan rasmlar katta formatli (deyarli butun vatman varag'i) albom keltirilgan. Qo'llanma ikki qismdan iborat: birinchi qism boshning tasviriga, ikkinchisi inson shakliga bag'ishlangan. Tushuntirish ishlari boshni yuzga va profilga ajratishdan boshlanadi. Bu yerda boshning shakli tasvirini yaratish qoidalari va boshning qismlarga bo'linishi qonunlari ko'rsatilgan. Keyin bu qonuniyatlar bosh suyagi tarkibiy xususiyatlari bo'yicha tushuntiriladi. Shundan so'ng fazoda bosh holatining xarakterli xususiyati burilish va engashganiga qarab bosh shaklini perspektivada o'zgartirish qonuniyatlari aniqlanadi.

Aka-uka Karachchilarning akademik ta'lim tizimining shakllanishi. XVII asr rasm chizishni o'qitish metodikasi tarixida yangi pedagogik tizimi - AKADEMIK shakllanish davri. Yangi tizim nafaqat talabalarga, balki o'qituvchilarga ham aniq talablar qo'yishni boshladi. Maxsus o'quv muassasalari - badiiy akademiya va san'at maktablarining tashkil etilishi ushbu davrning eng xarakterli xususiyati hisoblanadi.

Aka-uka Karachchilar tasviriy san'at, ayniqsa rasm chizish bo'yicha zarur bilimlarni olish imkoniyati bo'lgan maxsus o'quv muassasalarini yaratishda birinchi tashabbuskorlar bo'lgan. Ularning katta yutug'i shundan iboratki, tasviriy san'atni o'rgatishning maxsus ta'lim tizimini yaratish va tashkil etish zarurligini anglaganliklarida.

1582 yilda Annibal va Agostino Karrachchilar o'zlarining shaxsiy maktablarini tashkil etdilar, keyinchalik "Akademiya deli Incaminnati" (Boloniya akademiyasi) deb nomlandi. Aka-uka Karrachchilar akademiyasida badiiy ta'lim yaxshi yo'lga qo'yildi. Karrachchilar qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiyani o'qitish metodikasini puxtalik bilan ishlab chiqdi va akademiyani o'quv-uslubiy qo'llanmalar bilan ta'minladi. Boloniya akademiyasida mashg'ulot qanday olib borilganligi haqida 1600 yilda shunga o'xshash kabi akademiyada chizilgan qalamtasvirlar ma'lumot beradi. Bu yerda ular naturadan chizishadi, anatomiyani kitoblardan emas, balki murdani yorib ajratishadi (o'quvchilar stolda yotgan jasadga egilib), nisbatlarini o'rganishadi, mutanosib munosabatlarni sirkul yordamida tekshiradilar - bir so'z bilan aytganda, bo'lajak rassomni jiddiy tayyorlanishi olib boriladi.

Karrachchilar quyidagi tizim bo'yicha rasm chizishni o'rgatdi: dastlab talaba chizishning oddiy usullari bilan tanishdi, so'ngra "namunalar"dan chizdi, keyin gipsdan rasm chizishni boshladi va nihoyat, tirik inson qomatining plastik anatomiyasi chuqur o'rganilgan. Shunday qilib, Karrachchilar yosh rassomlarni samarali ta'lim va tarbiyasining asosli badiiy ta'lim tizimini ishlab chiqishdi. Qalamtasvir tasviriy san'atning asosi deb hisoblagan holda, ular yangi o'qitish metodikasini ishlab chiqdilar. Karrachchilar ta'kidlashicha, rassom ilmiy ma'lumotlarga, aqlga asoslanadi, ya'ni ong his-tuyg'ularni boyitadi. Biroq tez orada bu nuqtai nazar Karrachchilarni borlikni idealizatsiya qilishga undadi va ularni kanonlangan shakllarga rioya qilishga majbur qildi. Karrachchilar buyuk rassom-ustalarning rasmlaridagi obrazlarni shartli tilga "ko'chirish" boshladi, ular yordami orqali ularning hozirgi hayoti haqida namoyish etdilar. Akademiyada nusxa ko'chirish ustunlik qila boshladi. Baribir kamchiliklarga qaramay, "aka-uka Karrachchilar tizimi va o'qitish usullari shunchalik samarali ediki, ularning namunalariga binoan davlat akademiyalari ham ochila boshladi: Parijda Qirollik rangtasvir va haykaltaroshlik akademiyasi (1648), Rimdagi badiiy akademiyasi (1660), Venada (1692), Berlinda (1696), Madriddagi San-Fernando akademiyasi (1753), Sankt-Peterburgdagi uch mashhur san'ati akademiyasi (1757) va Londondagi Badiiy akademiya (1768).

Ayniqsa, akademiyalar tomonidan qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiyani o'qitish metodikasi bo'yicha ko'p ishlar qilindi. Akademiya professor-o'qituvchilari birinchi navbatda metodikani qanday qilib takomillashtirish, talabalarning o'zlashtirishi uchun o'quv materialini qanday soddalashtirish va qisqartirish kerakligi haqida o'ylashardi. Ta'lim va tarbiya metodikasi ilmiy asoslarga asoslanishi kerak, deb ta'kidladilar; san'at, rassomning muvaffaqiyati - xudo tomonidan berilgan emasdir, balki ilmiy bilim va jiddiy mehnat natijasidir.

Akademiyalarda aniq va to'g'ri tashkil etilgan badiiy ta'lim tizimi umumta'lim muassasalarida rasm chizishni o'qitish uslublariga ta'sir ko'rsatishni boshladi.

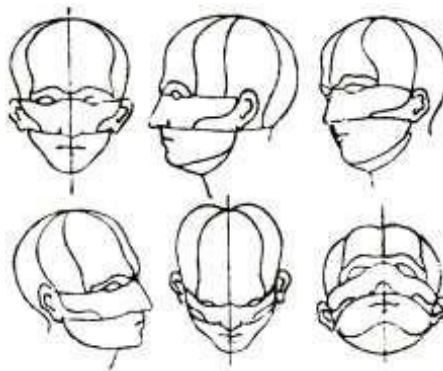
Jiddiy ilmiy bilimlarsiz rasm chizishingiz mumkin emas. Tasvirni o'zlashtirish orqali talaba bir vaqtning o'zida dunyoni taniydi. Shunday qilib xulosa: rasm chizish darslari hamma uchun foydali. Bunday g'oya nafaqat san'at namoyandalari, balki xalq ta'limi arboblarning ongini egallay boshlaydi.

Rassom-pedagog A.Sapojnikov, qalamtasvirni o'qitishda uning ilmiy-metodik ishlarining o'rni.

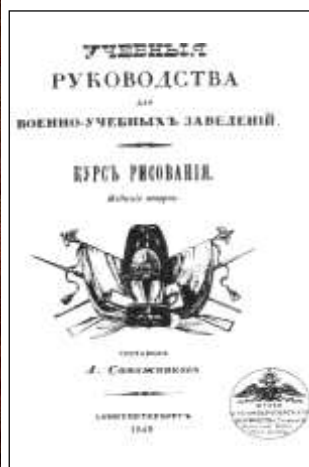
Rasm chizish Rossiya maktablarida umumiy talim o'quv predmeti sifatida XVIII asrning boshlarida paydo bo'ldi. Bu davrda rasm chizish Dengiz akademiyasi, xirurgiya maktabi, kadetlar maktabida, fanlar akademiyasi qoshidagi gimnaziya, qizlar tarbiya bilim yurtida o'qitilgan.

Bu o'quv yurtlarida rasm chizishga o'rgatish rassomlar tayyorlash uchun emas, balki yoshlarni kasbiy faoliyati va kelajak hayotlarida foydalanishlari uchun kerak bo'ladigan soha deb qaralar edi.

1934-yilda rus rassomi A. Sapojnikov birinchi bor umumiy ta'lim maktablari uchun «Rasm chizish kursi» nomli darslikni yaratdi. Mazkur darslik naturaga qarab rasm chizishga asoslangan edi. Darslik realistik rasm ishlash asosida qurilgan bo'lib, unda perspektiva, yorug'-soya qonunlari ham o'z aksini topgan edi. Shu bilan bir qatorda Sapojnikov sim, karton, gips kabi materiallardan narsalar tuzilishi, perspektiv qisqarishi, hajmiga doir metodik ko'rgazmali qurollar majmuasini ham yaratdi. Muallifning tavsiyalariga ko'ra har qanday natura asosiga turli hajmli va yuzali geometrik shakllar yotishi, shuning uchun ham rasm chizishda geometrik metoddan foydalanish maqsadga muvofiqligi bayon etilgan.

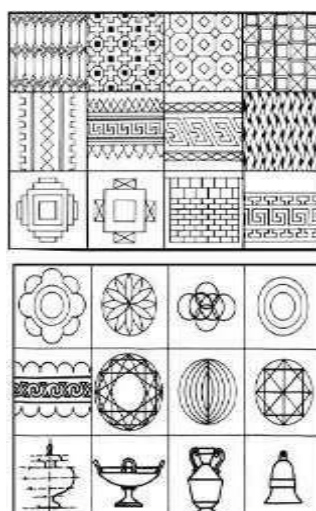
Ushbu metodga ko'ra, atrofdagi voqelikning barcha narsalari geometrik nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi: har bir narsa shaklida geometrik shakl yoki jism borligini kuzatish mumkin. Masalan, olma chizishda o'quvchi dastlab sharning shaklini aniqlaydi, so'ngra uni naturaga ko'ra o'zgartiradi; chelakni chizishda, talaba avval kesilgan konusni tasvirlaydi, so'ngra shaklni naturaga ko'ra o'zgartiradi.

A.Sapozhnikov. Avtoportret.

Pedagog Andrey Petrovich Sapozhnikov (1795-1855), davlat maslahatchisi, Imperator Rassomlar akademiyasining faxriy aʼzosi, rangtasvirchi-rassom, 1834 yilda “Boshlangʻich rasmlar kursi”ni tuzdi va uni tarqatish uchun akademiyaning namunalari (namunalari va gipsleri) bilan imtihon topshiradigan talabalarga taqdim etdi. A.P.Sapozhnikov oʻquvchi uchun narsalar shaklining tasvirini toʻgʻri tasvirlashda yordam berishning eng yaxshi usuli bu chizishning dastlabki bosqichida uni soddalashtirish usuli deb hisoblaydi.

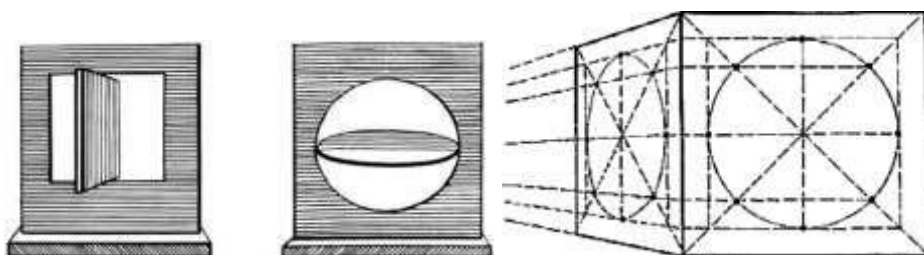
Birinchidan, talaba narsa shaklining geometrik asosini aniqlashi lozim va keyin uni takomillashtirishga kirishishi kerak. “Bunday usullardan biri bu uchburchaklar, toʻrtburchaklar va shunga oʻxshashlar kabi koʻrinadigan narsalarning har qandayini oddiy geometrik shakllarga ajratishdir,” dedi Sapozhnikov, - umuman shakllari boʻlmaydigan hayvonlar, qushlar, hasharotlar, gullar, oʻsimliklar mavjud emas, koʻrsatilgan shakllar bilan bogʻlangan“¹.

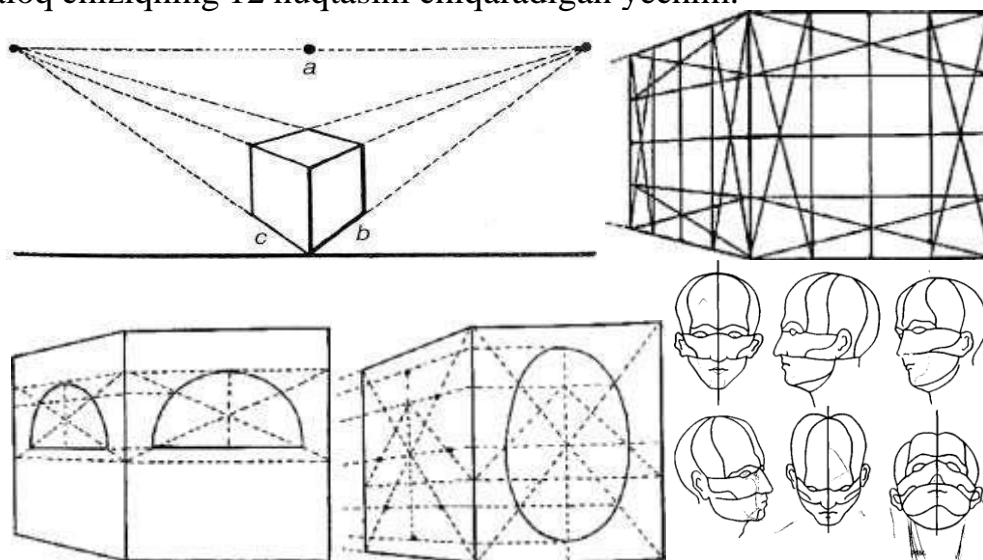
«Полный курс рисования» A.P.Sapozhnikov koʻrgazmali qurollari

Kvadrat perspektiva tekisligi, aylana tasviri.

Dumaloq chiziqni chizish uchun 8 nuqta ishlab chiqaradigan yechim.

Dumaloq chiziqning 12 nuqtasini chiqaradigan yechim.

Rasm. Sapojnikov metodikasi.

Sapojnikovning soʻzlariga koʻra, chizishning geometrik usuli nafaqat qoʻlning mexanik mashqlari, balki aql uchun gimnastika boʻlib, kuzatish mashqlari bajariladi, umumiy shakl hissi, fantaziyasi rivojlanadi. Sapojnikovning soʻzlariga koʻra, chizishni oʻrgatish ketma-ketligi quyidagicha boʻlishi kerak: birinchi navbatda, eng oddiy geometrik figuralarning tasviri, soʻngra - qutining shakli, silindr, konus, narsalarning egri shakllari. Sekin-asta oʻquvchini yanada murakkab rasm obʻektlarini chizishga yoʻnaltiring. Har bir vazifa keyingisini belgilaydi, keyingisi oldingisini taklif qiladi va unga asoslanadi.

Talabalarga koʻp oʻlchamli vazifalarni birdaniga tavsiya etilmaydi. Birinchidan, ularga qoʻl bilan toʻgʻri chiziqlar chizishni, geometrik shakllarni (kvadrat, uchburchak, romb va boshqalar) chizishni oʻrganishlariga ruxsat beriladi. Geometrik usulda rasm chizishga oʻrgatish boshlanadi. Ammo bolalar faoliyati natijasi nafaqat mavhum figuralar, balki atrofdagi dunyoning narsalari boʻlishi kerak. Oʻquvchilar uchun bosqichma-bosqich rasm chizishdan nusxa koʻchirishga yanada tushunarli va ravon oʻtish uchun, tarqatma qogʻozdagi (kartalarda) umumiy shakllarni rangli qalam bilan ajratib koʻrsatish tavsiya etiladi (keyinchalik bu maslahatlarsiz qilishingiz mumkin).

Namunadan chizib, talaba rasmning mayda qismlaridagi umumiy shakllarni ko'rish va ongli ravishda chizishi kerak. O'qituvchi jarayonni kuzatishi va talabalarga topshiriqning ma'nosini tushuntirib, nusxa ko'chirishga yo'l qo'ymaslik kerak. Ushbu tushuntirishda modellashtirish bilan o'xshashlikni chizish yaxshi bo'ladi, bu yerda siz ham umumiy shakldan boshlashingiz mumkin. Nusxalash usuli talabani o'z-o'zidan chizishga olib keladi. Bunday vazifalardan so'ng, bolalar o'zlari yoqtirgan rasmlar yoki fotosuratlardan chizmalar tayyorlashlari mumkin. Namunani chizgandan so'ng, siz naturadan rasm chizishga o'tishingiz mumkin.

O'qituvchi rasm chizish san'atining asosiy yetakchisi sifatida talabalarda ko'z bilan o'lchashni rivojlanishiga e'tibor berishi, turli xil chiziqlarning xususiyatlarini va o'zaro mutanosibligini tushuntirishi kerak. U chiziqlar bilan bog'langan figuralar tasviriga o'girilib, o'quvchilar tomonidan geometrik (tekislik) shaklda, o'lchagich va sirkul yordamisiz chizilgan shakllaridagi farqni ko'rsatmoqda.

O'qitish usullarining ijobiy tomonlari A.P. Sapojnikov o'z ahamiyatini yo'qotmadi va bizning vaqtimizda ular mahalliy uslubchilar tomonidan qo'llaniladi.

Pavel Petrovich Chistyakovning pedagogik tizimi. Rassom va pedagog P.P.Chistyakov o'zining pedagogik faoliyati davomida ilmiy bilimlarga asoslangan va amalda sinab ko'rilgan tizimni rivojlantirgan holda rasmni o'qitish metodikasini yangiladi. Hali u akademiya tahsil olayotgan vaqtda P.P. Chistyakov Rassomlik maktabida dars berishni boshladi, u yerda o'qitish metodikasiga qiziqish paydo bo'ldi. Uning ish tizimi va boshqa o'qituvchilar o'rtasidagi farq shundaki, Pavel Petrovich shunchaki rasm chizishni o'rgatmagan, u shunchaki ma'lumot uzatuvchi emas, ma'lum ko'nikmaga ega bo'lish uchun uni "tortib", u o'quv jarayonining tashkilotchisi, talabalar bilan birgalikda mahorat darsiga borgan. P. P. Chistyakovning pedagogik faoliyatini yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqish uchun pedagogik tizimning asosiy tarkibiy qismlarini aniqlash va ularni P. P. Chistyakovning o'quv tizimi bilan o'zaro bog'lash kerak.

1. Tizimning asosiy tarkibiy qismlaridan biri pedagogik tizimning ishlashining boshlang'ich nuqtasi sifatida o'qitishning maqsad va vazifalari hisoblanadi. Chistyakov o'zining ta'lim tizimida buni tasdiqlaydi. Uning ishida tarkibiy qismlaridan biri bu maqsadlarni belgilashdir. Chistyakov naturani o'rganish vazifasini qo'ydi va talaba ishlash jarayonini ongli ravishda o'zlashtirganligini, pirovard maqsad bilan belgilangan uning har bir bosqichini tushunishini ta'minlashga intildi. Shunday qilib, uning tizimining tarkibiy qismlaridan birini ajratib ko'rsatish mumkin - bu maqsadni belgilash.

2. O'quv materialining mazmunini darsni o'tkazish jarayonida muhim rol o'ynaydigan ta'lim tizimining tarkibiy qismi sifatida ajratish mumkin, chunki u o'quvchilar nimani o'rganishlari kerakligi ob'ekti bo'lib xizmat qiladi. O'quv materialining mazmuni quyidagicha bo'lindi: dars

mavzusi bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan joriy materiallar va o‘quvchilarning aqliy faolligini oshirish, ularga ta’limiy ta’sir ko‘rsatish yoki keyingi darsga tayyorlash uchun kiritilgan perspektiv materiallar. Chistyakovni o‘qitishning maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, o‘quv materialining mantiqiy asoslari yaratiladi. O‘quv materialining mazmuni uni o‘qitish tizimining navbatdagi tarkibiy qismidir. Uning fikriga ko‘ra, o‘quvchilar birinchi navbatda perspektivani, plastik anatomiyani, ob’ektning ichki tuzilishini shakllantirish qonuniyatlarini, harakatlar mexanikasini va hokazolarni o‘rganishlari kerak. Chistyakov kartina tekisligiga katta ahamiyat berdi, bu tasvirni natura bilan uyg‘unlashtirishga yordam beradi. Haqqoniy hajm tekisligidagi tasvirni rasm sifatida tushunib, P.P. Chistyakov shaklni ko‘rishga o‘rgatdi va o‘z davridagi chizilgan rasmlardan farqli o‘laroq, talabani yaxlit idrokka yetakladi.

3. O‘qitish jarayonida o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasida maqsadli yo‘naltirilgan hamkorlik mavjud. Har qanday jarayon bu bir holatning boshqasiga ketma-ket o‘zgarishi. Pedagogik jarayonda bu turli xil o‘qitish usullari va vositalaridan foydalangan holda o‘qituvchi va talabalarning pedagogik o‘zaro ta’siri natijasidir. Darslarni o‘tkazish jarayonida P. P. Chistyakov o‘quvchilarning rasm chizish bo‘yicha ko‘nikmalarini rivojlantirish va mustahkamlashlarini ta’minlash uchun harakat qildi. Buning uchun u asta-sekin naturani idrok etish va tahlil qilish, olingan bilimlarni o‘zining ichki tajribasi bilan bog‘lash qobiliyatini shakllantiradigan turli xil vazifalarni qo‘lladi. P. P. Chistyakov talabalar bilan ishlashda doimo chiziq chizishda birinchi navbatda shaklga qarash kerakligini ta’kidladi. P. P. Chistyakov rasm ishlashning metodik ketma-ketligiga katta ahamiyat bergan. Tushuntirishlar berib, u o‘quvchilarga rasmni tuzishning uslubiy tamoyilining mohiyatini va chizishning uslubiy ketma-ketligini tushunishga harakat qildi. Rasmlar tayyorlash usullari va uslublari bo‘yicha odatiy ko‘rsatmalarga qo‘shimcha ravishda, u talabalarga nutq professional fikrlashni rivojlantirishga yordam berishi mumkinligi haqida maslahat berdi, bu fikr va harakat o‘rtasidagi bog‘liqlik bo‘lib xizmat qilishi kerak: "Rasm chizganda hech qachon jim bo‘lmang, har doim vazifani so‘rang. Bu ajoyib so‘zmi: "bu yerdan bu yerga" va qanday qilib rassomni tutib turishi, tasodifiy o‘zidan rasm chizishga imkon bermaydi."

4. Ta’lim faoliyati natijalarini monitoring qilish va baholash. Nazorat yordamida u alohida talabalarning o‘quv faoliyatini o‘z vaqtida tartibga solib, ularning ishlariga o‘zgartirishlar kiritdi. Bunday nazorat mavzularidan biri talabalarning tayyorgarlik darajasi to‘g‘risida keng qamrovli tasavvur beradigan nazariy bilimlarni o‘rganish va rasmlarni ko‘rish uchun talabalar bilan suhbatlar o‘tkazish edi. Shuningdek, o‘quvchilarning qonunlarga va darsda rasm chizish qoidalariga rioya

qilishlarini tekshirishga imkon beradigan operatsion nazoratdan foydalanildi.

5. O'qituvchining o'zini takomillashtirish, o'qituvchida ham, rassomda ham kasbiy bilimlarni oshirish bo'yicha doimiy ish olib borilishi. P.P. Chistyakov uchun o'zini takomillashtirish, albatta, o'z ustida ishlash masala edi. Pavel Petrovich bilish nazariyasini chuqur anglamasdan, hodisadan mohiyatga qadar chuqurlashtirish jarayoni sifatida o'qituvchining samarali faoliyati, darslar davomida o'quvchilarning fikrlashlariga rahbarlik qilish va ularning aqliy rivojlanishini amalga oshirish mumkin emasligini tushundi. P.P. Chistyakova biz o'qituvchi sifatida akademik rasm mazmunida atrofdagi voqelikni idrok etish usullari aniq aks ettirilganligini, talabalar orasida dialektik tafakkurni shakllantirish yo'llarini ko'rganligini ko'ramiz. "Qattiq, to'liq chizilgan, - dedi u, - ob'ektni tasvirini talab qiladi, birinchidan, fazoviy joylashuvi bizning ko'zimizga ko'rinadigan bo'lsa, ikkinchidan, aslida borlikda u qanday; binobarin, birinchi holda, juda qobiliyatli ko'z nigohi, ikkinchidan, narsani va qonunlarni bilishlari, bu yoki boshqasiga ko'ra bilish zarurdir." U tomosha qilishni, o'ylashni, bilishni, his qilishni, uddalashni o'rgatdi.

6. Agar o'qituvchi o'z o'quvchilari bilan pedagogik aloqalarni o'rnatmagan bo'lsa, pedagogik jarayon yaxlit jarayon sifatida olib borilmaydi. P.P. Chistyakovning o'qitish tizimidagi o'ziga xos xususiyatlardan biri, ularning maqsadi sifatida o'zaro hamkorlik qilish istagi bo'lgan talabalar bilan bo'lgan munosabatlardir. O'qituvchi va talaba, uning fikriga ko'ra, bir tomondan, o'quvchilarning hayoti, san'ati va individualligini tushunishi o'qituvchi bilan bir xil ahamiyatga ega bo'lgan munosabatlarga kirishadi, ikkinchi tomondan, talaba o'zi o'rganayotgan o'qituvchiga ishonadi. Uning tizimidagi talaba badiiy hayotning teng huquqli ishtirokchisi sifatida qabul qilindi.

P. P. Chistyakovning pedagogik faoliyati tahlili asosida uning ish tizimining asosiy tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatishimiz mumkin, buning natijasida rasm chizishda o'quv sifatining yuqori darajasiga erishildi. U quyidagi tarkibiy qismlarning o'zaro ta'siridan iborat edi: o'qitishning maqsad va vazifalari; o'quv materialining dalillarga asoslangan tarkibi; darslarni o'tkazishning har xil turlari va shakllaridan foydalanish, buning natijasida o'quvchilarning rasm chizish bo'yicha savodxonlik faoliyati tashkil etildi; nazoratning turli shakllari, ularning yordamida chizilgan ishlarni bajarish paytida berilgan vazifalardan mumkin bo'lgan og'ishlarning oldi olindi; birinchi navbatda talabalarga ijobiy ta'sirni yaxshilashga qaratilgan P. P. Chistyakovning doimiy ravishda takomillashib borishi. Bundan tashqari, uning ish tizimining ajralmas qismi Pavel Petrovichning gumanistik yo'nalishiga ega bo'lgan talabalar bilan munosabatlar edi.

P.P.Chistyakovning ta'lim tizimi bugungi kunga qadar mamlakatimizda rasm chizishda savodxonlikni o'rgatish jarayonida yuz beradigan barcha jarayonlarga ta'sir qiladi, ammo P.P.Chistyakov aytgan va o'rgatgan narsalardan hali ham o'rganilmagan va tushunilmaganlari mavjud. Shuning uchun hozirgi paytda uning ta'limiy, rivojlanish va tarbiyaviy vazifalarni hal qilishga qaratilgan kasbiy faoliyat namunasi bo'lib xizmat qiladigan uning ta'lim tizimini o'rganish zarurati tug'ilmoqda.

D.N.Kardovskiyning qalamtasvirni o'rgatish metodikasiga qo'shgan hissasi. Dmitriy Nikolaevich Kardovskiy (1866-1943) - rus grafigi va rassom-pedagogi, professor, Badiiy Akademiyasi akademigi (1911). RSFSRda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi (1929).

D.N.Kardovskiy realistik qalamtasvir metodikasining shakllanishi va rivojlanishiga, mamlakatimizda oliy ma'lumotli o'rta maktablar uchun rasm o'qituvchilarini tayyorlaydigan maxsus badiiy pedagogika o'quv yurtlarining paydo bo'lishiga - pedagogika institutlarining badiiy- grafika bo'limlariga ta'sir ko'rsatdi.

D.N. Kardovskiy o'zining pedagogik faoliyatining boshlanishida yosh rassomlarni qat'iy va chuqur o'ylangan o'quv tizimiga ega edi.

O'qituvchi sifatida Kardovskiy realistik san'at pozitsiyasini himoya qildi va yoshlarni formalizm ta'siridan himoya qildi.

D.N. Kardovskiyning fikriga ko'ra o'qitish metodikasi quyidagi tamoyillarga asoslanishi kerak: qalamtasvir va rangtasvirga o'rgatish boshidan ohirigacha faqat naturadan tasvirlash orqali olib borilishi kerak; talaba murakkab natura shaklini umumiy geometrik usul bilan idrok qilishi kerak - konstruktiv qurilishi umumiydan xususiyga o'tish prinsipiga ko'ra bajariladi. Tusni, yorug'likni, soyani shakl bo'yicha qo'yish, asosiy (maksimal) va ikkilamchi (minimal) o'rtasidagi munosabatlarni o'rnatilgan holda, masalan, eng yoritilgan joyni aniqlash, uni belgi sifatida saqlash, qolganini minimal darajaga soya tomonga tushirish.

Kardovskiyning fikriga ko'ra, umumiy tasviriy san'atni to'liq ta'limini umumiy o'rta ta'limi tizimida dunyo rasmlarining namunalarini nusxasini ko'chirish, gipsli naturalar orqali o'rganish mumkin emas:

1. Ajoyib namunalarni bunday o'rganish did va badiiy qobiliyatini rivojlantiradi va o'quvchilarga maktab tugallash oxirida tavsiya qilinishi mumkin. Agar talabalar namunalarni ko'chirishdan boshlasa ham, hatto-ki yuqori mahoratli nusxa olishdan boshlasada, unda ular bu mahoratdan tushunmasdan mahrum bo'ladi va bu mahoratni tushunmasdan samarasiz ko'nikmalarni egallaydi.

2. Sobiq sovet ittifoqi badiiy maktabi realist-rassomlarni tayyorlashi kerak, buni uchun naturani va uni tekislikda tasvirlash qonunlarini o'rganmasdan mumkin emas.

3. Talabaga qurilishning asosiy qonunlarini o'rgatish kerak. Ularga faqat natura qonuniyatlari kiradi.

Kardovskiy, avvalom bor shaklni ko'rishni o'rganishingiz kerak, deb hisoblaydi. Shaklni ko'chirmang, lekin e'tiborga oling. Bu keyingi rangtasvirni o'rganish uchun kerak, chunki rangtasvir qalam chizg'isiga, shaklga bo'yicha joylashtiriladi.

Kardovskiy ta'lim metodining yana bir tamoyillaridan biri naturani, natyurmortni va inson qomatini, ranglar munosabati, dog', uzunlik va boshqalarni naturada o'rganishdir.

"Katta" rang, hajm munosabati va boshqalarning kichikga nisbatan munosabatlarni o'zaro bog'liqligini topish kerak. Ya'ni, tasvirlash vaqtida rasmdagi asosiy narsaga tayanish kerak. Ish umumiydan xususiyligiga qarab olib boriladi. To'liq shaklni yoki faqat bir qismini, masalan, burunni qurishda talaba uning umumiy shaklini tushunishi kerak. Burun prizma shakliga ega, ya'ni talaba burunni naturaning o'ziga xos xususiylatlarini hisobga olgan holda prizma prinsipi asosida qurishi kerak.

Shunday qilib, tasviriy san'atni barcha o'rganishlari qalamtasvirdan boshlanishi kerak. Tekislikda naturani qurish asoslarini o'rgatish o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir. "Jonli naturadan shaklni qurish sxemasini tushunishda, to'g'ri geometrik shakl hisoblanmaydi, ammo sxemada geometrik shakllarga yaqinlashadi, va, shu tariqa geometrik jismlar uchun mavjud bo'lgan perspektiva qonunlaridan foydalaniladi." "Kardovskiy o'z metodi asosiga "kesik", ya'ni ob'ektlarning murakkab shaklini oddiy geometrik shakllarga soddalashtirish prinsipiga asos soldi.

Boshqa barcha vazifalar (nisbatlar, xarakter va boshq.) ikkinchi darajali.

Rassomlikni o'qitish sohasidagi yana bir vazifa - talabalarda ko'zni, qorayib ko'ringan massa tuyg'usini rivojlantirishdir. Bu vazifa naturani o'lchamiga murojaat qilmasdan, ko'ringan sharpasi-massa va ularning o'zaro munosabatlarini hisobga olgan holda qog'ozdagi joylashuvi va qoramalar yordamida amalga oshiriladi. Ya'ni, umumiy abridan boshlab, keyin uni shakli bilan to'ldirishi kerak va hokazo. qurilishi yorug'-soyada amalga oshiriladi (tusli rasmlari)

Kardovskiy haqqoniy rangtasvir va qalamtasvirni o'rgatgan, chunki u tusni yorug'likni shaklni idrok etish uchun real sharoitlarning natijasi deb hisoblagan. Va, tusli qalamtasvir o'quvchilarni rangtasvir texnikasi bilan tanishtiradi. Shu sababli, bunday mashg'ulotlarda rasm chizishda yumshoq materiallardan foydalanilgan, bunda talabaga ishlarni tusda va rangda bajarishga o'rgatish mumkin edi.

Shuningdek, D.Kardovskiy, taassurotdan, "o'zlaridan" talabalarning chizish qobiliyatini rivojlantirish muhimdir, deb hisoblaydi.

Buning uchun har kuni 10-15 daqiqa davomida qalamchizg'i bajarish kerak. Kiyingan va yalang'och odam qiyofasidan. Ushbu qalamchizg'ilar

harakatni, xarakterni va mutanosiblikni namoyish etish kerak; ular kontur chizig'i va katta shaklning umumiy ta'rifi bilan ko'rish orqali, ham xotiradan bajarilishi kerak. Ammo qoralama bilan cheklanib qolmang. Talaba o'z ishini puxta bajarishni o'rganishi uchun ularni tayyor tugallangan rasmlari bilan birgalikda olib borishlari kerak."

D.Kardovskiy nafaqat talabaning "ko'z nigohini va qo'l bilan ishlash mahoratini" qo'yishga harakat qildi, balki uning o'qituvchisi P.P. Chistyakov kabi talabaning badiiy madaniyatini oshirishga intildi. U chinakam realistik qalamtasvir haqida to'g'ri tushuncha berdi, tabiat va san'atga bo'lgan muhabbatni, ilmiy bilimlarni hurmat qilishni ilhomlantirdi. Kardovskiy yangi shogirdlariga qalamtasvirda hajmli shaklni nafaqat tushunishni, ko'rishni va qurishni, balki uni chuqur tahlil qilishni ham o'rgatdi. "Tabiatda chiziq mavjud emas", dedi Kardovskiy.

Biz chiziqqa texnik vosita sifatida murojaat qilamiz - bu bizga shaklni cheklashning shartli usuli bo'lib xizmat qiladi. Rasm ishlash boshida (ayniqsa, boshlagan talabalar uchun) butun figurani tekisliklarga bo'lishga harakat qilish kerak: to'g'ridan-to'g'ri yorug'lik nurlarini qabul qiladigan va ular tushmaydigan shaklni kesib tashlash kerak. Katta shaklni anglab tushunmaguningizcha - hech qachon mayda qismlarni tasvirlashga harakat qilmang.

D.N. Kardovskiyning pedagogik tamoyillari befarq emas edi, chunki "maktab vazifalari" har doim "san'atning vazifalaridan" ajralib turishiga olib kelardi. Agar maktabda bo'lajak rassom "tabiat qonunidan kelib chiqadigan narsani" yaxshi tushunishi kerak bo'lsa, kelajakda u o'zining ijodiy usulini shakllantirsa, u "tabiat asosida" o'zini namoyon qiladigan boshqa qonunga ishonishi kerak, chunki "bu qonunni maktabda tushunish imkonsizdir", - dedi Kardovskiy. Shunday qilib, u o'quvchining "san'atdagi o'z yo'lini" tanlashiga qarshi emas, u o'quvchilar ishlarida individuallikni izlashga ehtiyotkorlik bilan yondashgan.

Shuni ta'kidlash kerakki, Kardovskiyning pedagogik merosi adabiyotda hali etarli darajada yoritilmagan, uning metodik ko'rsatmalari kam o'rganilgan. Shu bilan birga o'rta maktablar uchun rasm o'qituvchilarini tayyorlaydigan oliy o'quv yurtlarining paydo bo'lishiga asoschidir. Kardovskiy va uning shogirdlari tashabbusi bilan 1939 yilda birinchi o'qituvchilar instituti tashkil etildi, uning asosida 1942 yilda V.P. Potemkin nomidagi Moskva shahar pedagogika institutida badiiy-grafika fakulteti ochildi. 1955 yilgacha V.P.Potemkin nomidagi Moskva davlat pedagogika institutining badiiy-grafika fakulteti Sovet Ittifoqida o'rta maktab uchun yuqori ma'lumotli rasm va chizmachilik o'qituvchilarini tayyorlagan yagona fakultet edi.

Fakultetdagi badiiy ta'lim tizimi D.N.Kardovskiyning pedagogik tamoyillari va metodiga asoslangan edi. Ular uning shogirdlari va izdoshlari tomonidan pedagogika institutlarining badiiy-grafika bo'limlari tarmog'ida rivojlantirildi va takomillashtirildi. Bu

tushunarli: D.N. Kardovskiy badiiy rassomlik maktabining muhim vakillaridan biridir.

U taniqli P.P. Chistyakov qoʻlida yaxshi akademik rasm maktabida oʻqidi, A.Ashbedan Myunxenda saboq oladi, rus va yevropa rasm maktablarida oʻqitish boʻyicha eng yaxshi tajribalarni umumlashtirish imkoniga ega boʻldi.

Oʻqituvchi sifatida Kardovskiy haqqoniy sanʼatning pozitsiyasini va yoshlarni formalizm taʼsiridan himoya qildi. Kardovskiy oʻzining qatʼiy eʼtiqodi, rasm chizishni oʻrgatishning aniq va uslubiy tizimi tufayli koʻplab shogirdlar va gʻayratli izdoshlarga ega edi.

Kardovskiyning asosiy yutugʻi shundaki, u yoshlarga plastik shaklni sinchkovlik bilan oʻrganishga, uning tuzilish qonunlarini koʻrishga va tushunishga oʻrgatgan. Kardovskiy real tasvirni qurish prinsipini tikladi. U oʻz metodining asosiga “kesish”, yaʼni shaklni soddalashtirish prinsipi sifatida qoʻydi. Kardovskiy koʻp yillik oʻqituvchilik amaliyoti natijasida, yangi boshlagan rassom-talaba uchun narsaning murakkab shaklini darhol tushunish va tasvirlash juda qiyin degan xulosaga keldi va shuning uchun talaba, avval, shaklning asosini tushunishi kerak va keyin aniqlashtirishga kirishishi kerak. Masalan, naturadan kuvachani chizishda talaba, avval, ushbu shaklning asosini - silindr va sharni koʻrsatishi kerak, soʻngra rasmni natura boʻyicha aniqlab berishi kerak.

Talaba birinchi navbatda mavzuning murakkab shaklini kesib tashlashi kerak: “Masalan, burunni chizishda, burun fazoda toʻrtta tekislik bilan cheklangan prizma ekanligiga eʼtibor berish kerak, lekin siz prizma emas, balki jonli burunni chizishingiz kerak. Shuning uchun, agar burun bukchaygan shaklga ega boʻlsa, unda prizma prinsipiga koʻra katta shaklga ega boʻlgan holda oldingi tepa yuzasi egilib, maʼlum bir joyda, masalan, butun old yuzaning yuqori uchdan birida yoki yarmida, naturaga mos ravishda egilishi kerak”. Ushbu metod yordamida Kardovskiy qogʻozning ikki oʻlchamli tekisligida obʼektning uch oʻlchamli gʻajmli shaklini toʻgʻri qurishga erishdi. 30-yillarda rasm chizishni oʻqitishda alohida eʼtibor naturadan rasm chizishga qaratila boshlandi, bu uni eng yaxshi tasvirlashni oʻzlashtirishning eng yaxshi metodi deb bildi. Barcha oʻquv ishlarida - qalamtasvir, rangtasvir, haykaltaroshlikda naturani oʻrganishni y e takchi sifatida tan olinishni boshlaydi. Naturadan ishlashning muhimligiga, ayniqsa, tasviriy sanʼatni oʻqitishning boshlangʻich bosqichida rassom-oʻqituvchilar naturadan nusxa koʻchirishni emas, balki shakl tuzilish qonuniyatlarini oʻrganadilar.

30-yillarda rassom-oʻqituvchilar orasida oʻquv rasmlarining ilmiy- nazariy masalalariga qiziqish kuchayadi. 1938 yilda "Rasm boʻyicha qoʻllanma" D.N. Kardovskiy tomonidan chop etiladi. Unda realistik tasvir tamoyillari va rasmni oʻqitish metodlari ochib berilgan. Mualliflar kesish metodiga asoslangan shaklni tekislikda qurish masalalariga katta eʼtibor berishadi.

Bundan tashqari, oʻsha paytda taniqli rassom-pedagoglarning asarlari nashr etilgan: Chennino Chennini. Rangtasvir haqida traktat. M., 1933;

Leonardo da Vinchi. Rangtasvir haqida kitob. M., 1934; Alberti L.B. Arxitektura haqida o‘nta kitob. M., 1935; Gyote I. Rasm chizish haqidagi ajoyib fikrlarim - Kitobda: Gyote san‘at haqida. M., 1936 yil.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Tasviriy san‘at fanining dolzarb muammolari va zamonaviy yutuqlari.
2. Badiiy maktab va Akademiyaning paydo bo‘lish tarixi.
3. Leonardo da Vinchi tizimi asosida akademik qalamtasvirni o‘qitish metodikasini bayon qiling.
4. Rassom-pedagog A.Sapojnikovning ilmiy-metodik ishlarining o‘rni.
5. P.Chistyakovning pedagogik tizimi haqida fikringizni bayon qiling.
6. D.N.Kardovskiyning qalamtasvirni o‘rgatish metodikasiga qo‘shgan hissasi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abdirasilov S., Tolipov N. Tasviriy san‘at o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. T.: “Aloqachi” nashriyoti, 2007. 120 bet.
2. Beysenbaev Sadıbek Kalmaxanovich. Metodika spetsialnoy podgotovki budumix uchiteley izobrazitel'nogo iskusstva v protsesse obucheniya risunku i jivopisi. Avtoreferat. dis. dokt. ped. nauk. Chimkent, 2010.

2-Mavzu. Tasviriy san‘at fanlarida o‘quv va ijodiy jarayon, badiiy obrazni ifoda etish vositalari va kompozitsiya.

Reja:

1. Tasviriy san‘at fanlarning qisqacha rivojlanish tarixi. Tasviriy san‘at fanlar o‘quv va ijodiy jarayoni.
2. Badiiy obrazni ifoda etish vositalari va kompozitsiya. Oltin kesim. **Tayanch tushunchalar:** *ijodiy jarayon, badiiy obraz, kompozitsiya, oltin kesim.*

1. Tasviriy san‘at fanlarining qisqacha rivojlanish tarixi.

Asrlar davomida yaratilgan tasviriy asarlar uzoq o‘tmishdan darak beruvchi va jamiyatda bo‘layotgan voqealarni aks etirilgan kartinalarni zavq bilan tomosha qilamiz. Ular bilimdan tashqari estetik zavq olishga ham katta yordam beradi. Ba’zi bir rasmlar san‘at sohasiga mansubligiga qaramasdan dunyoni ma’lum darajada o‘zgartirdi: masalan, Lasko g‘orida² qoyaga chizilgan rasmlar birinchi odamlar yashab o‘tganligi haqida ko‘rsatadi, ular bizning tarixdan avvalgi davrdagi tushunchamizni va bilimimizni

²Francisco De Goya (Spanish, 1746-1828)// Paintings: that Changed the World.-Munich. Berlin, London, New York.- 2003.- P.-128

o'zgartiradi. Shuningdek o'rta asr zodagonlarini tasvirlagan kartinalar yoki jamoatning hayajonini vujudga keltirgan Pablo Pikassoning asarlari shular jumlasidandir.

O'zbek rassomlari tomonidan yaratilgan buyuk asarlar har doim xotiramizdan o'chmasligi aniq. Milliy tasviriy san'atimiz tarixidan ma'lumki K.Behzod, O'.Tansiqboev, R.Axmedov, Ch.Axmarov, Z.Inog'omov kabi rassomlar asarlari katta ahamiyatga ega. Tasviriy san'atning ko'p janrlari: portret, manzara, jang, maishiy, tarixiy shulardandir.

3

Bu asarlar psixologik ta'sirchanlik kuchi ma'lum bir tarixiy ahamiyatni kasb etmaydi, lekin madaniyat nuqtai nazaridan ajoyib san'at asarlarining umumiy tasavvurini beradi. Biz tasvirlar sahnasiga chuqur yondashamiz va tasvirlangan rasmning talablarida rassomning ichki dunyosi va uning hayotiy uslubi, shuningdek, tasvirlangan voqeaning tarixiy ahamiyatini ko'ramiz. Bugungi kunda dunyoda tasviriy san'atning ahamiyatini butun jahonga mashhur va undan kam bo'lmagan san'at asarlari bizning davrga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Dunyoni qayta o'ylashga majbur etgan ibtidoiy san'at. 100 metr chuqurlikda joylashgan Lasko g'orida 1500 dan ziyod o'yilgan paleolit tosh davrining rasmlari va 600 ga yaqin bizon, bug'u, buqa va bosh hayvonlarning tabiiy tasvirlari topilgan. Shu kabi tarixiy rasmlar boshqa hech qaerda topilgani yo'q. Izlanuvchilar aytishadiki, so'nggi xulosada o'zlaridan tarixiy san'at muzeyini bizga meros qoldirgan holda 5 ming yil davomida odamlar shu g'orning devorlarida qayta-qayta rasm chizib, istiqomat qilishgan. Ba'zi bir sur'atlar juda katta hajmda: katta g'orning (Buyuk o'tish joyi) devorlarida tasvirlangan bir necha buqalarning balandligi 5 metrgachadir. Ularning tabiiyligi va ajoyib tarzda bizga yetkazib berilganligi bizning tarixga bo'lgan qarashlarimizni tubdan o'zgartiradi. 19 asrga qadar odamlar yosh bolalarning ijodiga o'xshaydigan beo'xshovlikdan

² Klaus Reichold. Bernhard Graf. Paintings that Changed the World.-Munich. Berlin, London, New York.- 2003.- P.-13

to nazokatli shaklgacha, san'atni kam-kamdan va sekin-astalik bilan rivojlangan deb o'ylashardi. Haqiqatdan ham, 1879 yilda Ispaniya Altomirda topilgan birinchi devoriy rasmlarni qalbaki deb hisoblashgan. Keyingi topilmalar, Laskoning rasmlarini qo'shgan holda, barcha shubhalar o'chirib tashlandi: miloddan avvalgi 15 ming yilda tasviriy san'at mavjud bo'lgan.⁴

O'zbekiston xududida eramizdan avval ham tasviriy san'atning rangtasvir, haykaltaroshlik, me'morchilik turlari nihoyatda rivojlangan bo'lib, ularning namunalari Varaxsha, Afrasiyob, Qalchayon, Tuproq qal'a, Bolalik tepa, Ayrtom, Dalvarzin tepa, Fayoz tepa, Qo'yqirilgan qal'a, Ajina tepa, Teshik qal'a va boshqa bir qator joylardan topilgan. Bu asarlar eramizdan avvalgi IV-I-asrlarda yaratilgan bo'lib ularning yoshi 5-6 ming yilga to'g'ri keladi. Bu asarlarning badiiyligi hozirgi zamon rassomlari va haykaltaroshlarining asarlaridan qolishmaydi desak mubolag'a bo'lmaydi. Bunday yuksak badiiy saviyadagi asarlarni o'sha davrda to'plangan ilg'or tajriba, tasviriy san'at maktablarisiz yaratish mumkin emas. Ma'lumki, san'at bir necha avlodning ko'p yillar davomida shakllangan an'analari, ustaning shogirdga o'tkazgan bilimlari asosidagina taraqqiy topadi. Bu esa so'zsiz umumiy badiiy ta'lim yo'nalishida bo'lmasa ham, kasbiy badiiy ta'lim shaklida rivojlanganligidan dalolat beradi. Ma'lum davrlarda O'zbekiston xududidagi san'at taraqqiyotida uzilishlar ro'y berganligining sabablari, Iskandar Zulqaynar, mo'g'illar, arab, rus istilollariga borib taqaladi. Amir Temur mustaqil davlat tuzgan davrda tasviriy san'atning miniatyura turini gullab-yashnagani ham buning yaqqol dalilidir. Amir Temur davrida miniatyura va kitob grafikasi shunchalik tez rivojlandiki, u nafaqat Sharq, hattoki Yevropa mamlakatlari san'atiga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Natijada, Samarqand, Buxoro, Xirotda miniatyura maktablari bilan bir qatorda Bag'dod, Tabriz, Sheroz, Ozarbayjon, Xind, Isfaxon, Turk miniatyura maktablari ham shakllandi va rivojlandi.

Mazkur miniatyura maktablarida, xususan, umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun tayyorlangan dasturlarida san'atshunoslik asoslari, rangtasvir va qalamtasvir ishlash, naturaga qarab tasvirlash, borliqni idrok etish bo'limlari mavjud bo'lib, kasbiy badiiy va umumiy badiiy ta'lim tizimlari o'rtasiga qat'iy chegara qo'yib bo'lmaydi. Tasviriy san'atning nazariy asoslari hisoblangan rang, hajm, perspektiva, kompozitsiya asoslari kabilar, ham kasbiy, ham umumiy ta'lim tizimida o'rganiladi. Faqat tasviriy san'atni o'qitilishida talaba va bolalarning yoshlari, idroki, psixologik xususiyatlari, tasviriy malakalari hisobga olinishi lozim, xolos.

Tasviriy san'at tarixida buyuk naqqosh va musavvir Kamoliddin Behzodga Xirotda Mirak naqqosh ustozlik qilgani, unga miniatyura rangtasviri sirlarini o'rgatgani haqida ma'lumotlar bor. Shuningdek,

⁴ Klaus Reichold. Bernhard Graf. Paintings that Changed the World.-Munich. Berlin, London, New York.- 2003.- P.-12

ustoz Miraq naqqoshning Xirot “Nigoristoni” (San’at akademiyasi) bo‘lganligi va unda Kamoliddin Behzod tarbiya olganligi ham ma’lum.

Professor Orif Usmonov o‘zining “Kamoliddin Behzod va uning naqqoshlik maktabi” nomli kitobida Behzod Tabrizda yashagan vaqtda nafis tasviriy san’at maktabini yaratganini qayd qiladi. U yerda musavvir o‘z atrofiga eng iste’dodli yoshlarni to‘plagan, ularga san’atining sir-asrorlarini o‘rgatgani va Tabrizda Sulton Muhammad, Mirzo Amir, Oqo Mirak, Muzaffar Ali, Sulton Muhammad Nur, Shomuxammad Nishopuriy, Yusuf Mullo, Mir Ali, Rizo Abbosiy, Mahmud Muzahhib, Mavlono Yoriy, Xasan Bag‘dodiy, Abdulla Sheroziy, Darvesh Muhammad, Mir Said Ali, Qosim Ali singari o‘nlab iste’dodli musavvirlarni tarbiyalaganligini yozadi. Uning shogirdlari Behzodning tasviriy san’at uslubini davom ettirganlari ham rasmiy ma’lumotlardan ayon.

O‘zbekistonda hozirgi zamon ta’lim tizimining paydo bo‘lishi XX asrning birinchi choragiga to‘g‘ri keladi. Bir guruh fan va madaniyat vakillari Sankt-Peterburg va Moskvalik rassomlar Turkistonga yuboriladi. Bu rassomlar Turkistonning yirik shaharlarida badiiy studiyalar tashkil etdilar, o‘z asarlarining ko‘rgazmalarini o‘tkazdilar.

1918 yilda Toshkentda badiiy kommuna ochiladi, bir yildan keyin Samarqandda Turkiston o‘lka badiiy xalq maktabi ishga tushadi. 1920 yilda Andijonda rangtasvir maktabi, yangi Buxoroda san’at to‘garagi tashkil etildi, musulmonlar uchun tasviriy san’at kurslari ochildi. Bir yildan so‘ng respublikada badiiy maktab va studiyalar soni 29 taga yetdi va unda shug‘ullanuvchilar soni 500 kishidan oshib ketdi. 1921 yili ochilgan badiiy politexnikumda 170 o‘quvchidan 150 tasi o‘zbeklar edi.

1924 yilda Toshkent tasviriy san’at muzeyi qoshida badiiy studiya ochildi. Unda M.Kupriyanov (Mashhur Kukrinikslar guruhidan), S.Chuykov, mahalliy yosh rassomlardan O‘. Tansiqboevlar yoshlar bilan mashg‘ulotlar olib bordilar. 1927 yilga kelib Toshkent va 1929 yilda O‘zbekiston poytaxti hisoblangan Samarqandda badiiy bilim yurti tashkil etildi. Bu bilim yurtlariga ko‘proq mahalliy yoshlar qabul qilindi. Bu bilim yurtlarining asosiy maqsadi rassomlar tayyorlash bo‘lsa-da umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun o‘qituvchilar tayyorlash borasida ham ma’lum rol o‘ynadi.

Shu bilan birga ta’lim tizimida estetik va badiiy ta’lim masalalariga ham e’tibor qaratila boshlandi.

Tasviriy san’at fanlari o‘quv va ijodiy jarayoni.

O‘quv jarayoni - bu o‘z mazmunida dunyoviy ilmiy bilimlarni tashkil etish va yetkazishga, mazmun, shakllar, vositalarni, o‘qitish usullarini o‘zaro bog‘lab, o‘quvchilar atrofni maqsadli anglashiga yo‘naltirilgan yaxlit

didaktik tizim.⁵ O'quv jarayonida bilimlar orqali o'quvchilarning badiiy rivojlanishini va estetik tarbiyasini ta'minlaydi.

Ijodiy jarayon - bu ongning oliy darajasi, faoliyatning yuqori va ancha murakkab shakli bo'lib, u insonga hosdir. Tasviriy san'atda ham ijodning natijasi badiiy asar yaratishdan iborat bo'ladi. Ya'ni, ob'ektiv borliqni maxsus shakldagi xususiyatlarini badiiy obrazlar tarzida aks ettirishdir. Xaqiqiy san'at asari - o'zida badiiy obraz shaklida hali bungacha bo'lmagan yangilikni yaratilishi hisoblanadi.

Badiiy ijod esa ijodiy jarayon orqali amalga oshiriladi. Bunda rassom g'oyaviy-badiiy mazmuni jam etgan holda tugal badiiy asar yaratadi. Ijod va ijodiy jarayonlar xuddi fandagidek san'atda ham o'zining murakkab ko'rinishlari va xususiyatlari bilan ajralib turadi.

Ijod shunday mehnatki, u ma'naviy boyliklar yaratishga qaratiladi. Ijodiy mehnat hajmi bo'yicha katta, xarakteri jihatidan rang-barangdir. Mehnat natijasida san'at asari yaratiladi. Rassom mehnati turli- tumandir. Ular adabiyotlar o'qish, muassasalarga borish, jamoalarga borish, tabiatni kuzatish, qoralama va xomaki rasm, etyudlar bajarish, ko'rilganlar haqida fikrlash, kompozitsiya eskizlari ustida ishlash va xokazolar. Rassom ijodiy mehnatini shartli ravishda ***ikki turga ajratish*** mumkin. ***Birinchi***, turli hil kuzatishlar va hayotni o'rganish, bilim, did va dunyoqarashning o'sishi, mahorat, ko'nikma, malakalarni egallash bilan bog'liq bo'lsa, ***ikkinchi*** – bu asar yaratish bilan bog'liq bo'lgan, qisqa yoki uzoq muddatli bo'lib, bu g'oyaning xarakteri, rassomning individual xususiyatlaridan kelib chiqadi. Rassomning keng ko'lamdagi mehnati, ijodiy jarayonining murakkabligi - bular barchasi san'atda professionallik majburiyatini yuklaydi, tasviriy san'atda yanada alohida maxsus holatlari talab etiladi.

Juda ko'p mashq qilgan va o'zining ko'rish hotirasini rivojlantirgan buyuk rus rassomi V.A.Serov kichik yoshidanoq surat chizishni boshlaganda hotiradan chizishni yoqtirardi. Undan buni ustoz (keyinroq) I.E.Repin ham talab qilgan edi. I.K.Ayvazovskiy esa hayron qolarli darajada ko'rish hotirasini egallagan edi. Rus rassomlari – manzarachilari F.A.Vasilev, I.I.Levitanlarning ko'rish hotiralari rivojlanganligini izohlashga hojat yo'q. Iroda – ijod kuchining samarasini belgilovchi, ijod uchun eng zaruriy psixik jarayonlardan biri hisoblanadi. (Ovannes Gevorkovich Ayvazyan)

2. Badiiy obrazni ifoda etish vositalari va kompozitsiya.

Obraz tushunchasi bilish nazariyasining tarkibiy qismidir. «**Obraz**» deb inson ongida narsa va hodisalarning aks etishi tushuniladi. Inson

⁵ M.Yu. Oleshkov, V.M. Uvarov. *Sovremennyy obrazovatelnyy protsess: osnovnyye ponyatiya i terminy.* – M.: Kompaniya Sputnik, 2006. Str.93.

o‘zining sezgisi, idroki, tasavvuri, tushunchasi va shu kabilar orqali tashqi dunyoni **obraz** shaklida anglaydi.

Badiiy obraz manbai «jonli hayotdir». Badiiy qiyofa voqelikni qayta anglash bo‘lib, estetik tushunchalar sirasiga kiradi.

Badiiy obraz xususiyatlarini inson bilishi jarayoni umumiy qonuniyatlaridan ajratib mushohada etishi mumkin emas. Badiiy qiyofa bilishning bir turidir. Bilish qonuniyatlari san’atda o‘ziga xos ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi, badiiy qiyofa esa jonli mushohada va mavhum tafakkur belgilariga ega bo‘lsa-da, uni ham, buni ham anglatmaydi. Badiiy obraz – hayot kabi murakkab, sermazmun. San’atda hayotning hamma murakkabliklari, qirralari, munosabatlar majmui badiiy obrazda umumlashtiriladi, unda tashqi (*ob’ektiv*) va ichki (*sub’ektiv*) tomonlar mavjuddir.

San’atkorning his-tuyg‘ulari, kechinmalari, rejaları manbai bo‘lgan voqeahodisalar, turli vaziyatlar, to‘qnashuvlar badiiy obrazning tashqi (*ob’ektiv*) tomonidir. Badiiy qiyofa tashqi dunyoni inson ehtiyojlariga mutanosiblikda aks ettiradi, ya’ni hayotni estetik qadriyat sifatida ifodalaydi.

Portret – tasviriy san’atning eng qadimgi, eng keng tarqalgan va uning o‘ziga xos xususiyatlarini chuqur, atroflicha ochib beruvchi janrdir.

Biz bu janrning rangtasvir hamda qalamtasvirdagi afzalliklarini ma’lum darajada ko‘rib chiqish, ularni uzaro solishtirib, chuqur tahlil qilish imkoniyatiga egamiz. Bilamizki, portretlar ishlanishiga ko‘ra yelkagacha, belgacha yoki bo‘ybaravar bo‘lishi mumkin. Rangtasvirda ishlangan portretlarda tasvir ko‘pincha tizzagacha bo‘lgan ko‘rinishda uchraydi. Modellar turlicha xolatlarda, ba’zan kiyim-kechaklari diqqatni tortmaydigan, ba’zan esa ko‘zni qamashtiradigan darajada aniq va yorqin tugal qilib ishlangan bo‘lishi mumkin. Bunday qiyofani ba’zan tekis, to‘q fonda, ba’zan manzara fonida, yoki interer muxitida ko‘ramiz. Fon qanaqa bo‘lishidan qat’iy nazar, odatda asosiy e’tibor yuz ko‘rinishiga qaratilgan bo‘ladi.

Portretdagi bu tashqi farqlanishlar, modelning ichki dunyosini ochib beruvchi farqlanishlarning namoyon bo‘lishiga sabab bo‘ladi.

Portret – insonni o‘zi yashayotgan davrdagi tashqi dunyo bilan munosabatini, jamiyatdagi o‘rni, yashash tarzini aks ettiruvchi xamda uning, ma’naviy va estetik dunyosiga baho beruvchi san’at asaridir.

Shu nuqtai nazardan olib qaraganda, portret rangtasvirini – davr qiyofasi deb ayta olamiz.

Ammo albatta, bu ta’rif rangtasvir uchun absolyut tushuncha emas. Endi uning tendensiyalari haqida so‘z yuritamiz.

Ma’lumki, portret yaratilayotganida rassom o‘zi aks ettirayotgan modelni o‘rab turgan atrof-muhit ta’siridan «tozalab», uni inson-shaxs sifatida qandayligini ochib beruvchi zarur dalillar bilan to‘ldiradi. Ya’ni tasvirlanuvchining ichki dunyosi bilan «tillashuv» olib boradi.

Bunday yondashuv orqali uning yuz tuzilishi, ko‘zlari, yuz ifodasi o‘sha inson to‘g‘risida imkon darajada ma’lumot beradi. Portretning asl mohiyati va bahosi esa o‘z navbatida rassom mahorati bilan o‘lchanadi.

Yuz – har bir inson uchun individual, betakrordir. Chunki, dunyoda qancha inson bo‘lsa, shuncha turdagi yuz ko‘rinishlarini uchratamiz. Demak, xar bir inson yuzi qaytarilmas ekan, uning nafaqat tashqi «tabiiy chexrasi», balki o‘ziga xos ruhiyatiga yo‘g‘rilgan ichki dunyosi ham betakrordir.

Har bir shaxsning ma’naviy dunyosi, uning individual yuz tuzilishi, qalbi, aql darajasi va o‘zigagina xosligi umumiy xususiyatlar bilan chambarchas tarzda hamjihatlikda o‘z ifodasini topadi.

Bilamizki, har bir inson jamiyatning ma’lum bir qatlamiga, o‘z mashg‘uloti, kasbi, hayot tarzi, fikr-mulohazalari bilan ma’lum bir insonlar kategoriyasiga, psixologik temperamentiga taalluqli bo‘ladi.

Ayniqsa, o‘sha model atrofini o‘rab turgan predmetlar orqali, kiyim- boshi, o‘zini tutish yo‘sini, qo‘l xarakatlari, gavgdani tutish xolati-ya’ni: o‘zigagina xos shaxsiy xususiyatlari orqali ochiq-oydin namoyon bo‘ladi. Shuningdek, inson chexrasi – uning jamiyatning qaysi qatlamiga ta’luqliligiga, shaxs sifatida tan-joniga singib ketgan umumiy xususiyatlariga uning individual fe’l-atvori bilan birlashuvi shaxsning o‘ziga xosligini shakllantiradi.

Qalamtasvirda ishlangan portret yuz tasviridagi urg‘u shaxsning ichki holatiga, o‘sha paytdagi kayfiyatiga yoki biror bir konkret, shaxsiy xususiyatiga, ma’naviy individualligiga va eng muhimi insonning umumiy hayot tarziga taalluqli ekanligiga qaratilgan bo‘ladi. Bu o‘z navbatida rassomga tasvir etilayotgan odamning yuz ifodasi orqali uning xarakterini ochib berish imkoniyatini beradi.

Musavvir qalamtasvir portreti ustida ish olib borar ekan, u bu jarayonning boshidan-oxirigacha natura bilan yuzma-yuz ishlaydi.

Bilamizki qiyofachining yuz ifodasi turli ma’nolarni aks ettiradi. Lekin, shunga qaramay, insonning dunyo bilan o‘zaro munosabatini va ichki olamini to‘liq va ko‘pqirrali tarzda etib yoritish imkoniyatini bermaydi.

Qalamtasvirda ishlangan portretda modelning ichki dardlari, hayotdagi muvaffaqiyatlari, inson sifatida qanday ekanligini ochib berish vazifasi tursa, rangtasvir portretda bu insonning obrazini kelajak – avlodga qoldirish, jamiyatga, odamlarga tanishtirish maqsadi xam yotadi.

Shuning uchun rassom modelning muhim inson ekanligini, insoniylik qirralarini yanada ko‘proq va bo‘rttiribroq ko‘rsatib, avlodlarga munosib, ulkan e’tirof bilan namoyon etib berishga urunadi. Uning dunyo bilan, vaqt bilan bog‘liqligini, hamohangligini ochishga harakat qiladi.

Portret san’atida uchrab turadigan xususiylkdan umumiylikka o‘tishning uchta darajasini belgilash mumkin: bunda portreti ishlanayotgan modelning hayotidagi aynan o‘sha paytdagi ruxiy holati, uning shaxs sifatidagi fe’l-atvori hamda jamiyatdagi ijtimoiy, ma’naviy o‘rni va u yashayotgan davr to‘g‘risida xam ma’lumot berishidadir.

Qalamtasvirda portret o'z strukturasi ko'ra aniq ikki yechimni: modelning ichki holatini va ma'naviy o'ziga xos dunyoqarashini namoyon etadi. Bunday portretlar kamdan-kam hollardagina tasviriy san'atning keng qamrovida vujudga keladi.

Rangtasvir portretlarida esa aksincha, aniq holatlar kamroq uchraydi, tasvirdagi shaxsning ijtimoiy tizimdagi o'rnini anchayin ideallashtirilib badiiy tarzda aks ettiriladi.

Lekin baribir, qalamtasvirda ham, rangtasvirda ham modelning ma'naviy xarakteri portretning bosh vazifasi bo'lib qolaveradi. Vazifalar yechimi turlicha bo'lgani uchun natijada obraz ham o'zaro farqlanadi. Ko'pincha qalamtasvirda modelning yelkasigacha bo'lgan tasviri tabiiy holatda tasvirlanadi va fon erkin tanlanadi. Portretning barcha xususiyatlarini asosan modelning yuz qiyofasi ifodalaydi.

Rangtasvir portretini yaratishda esa rassom o'sha shaxs va o'sha zamon to'g'risidagi fikrlarini, tasavvurlarini xam qo'shib ifodalashi kerak bo'ladi. Bu esa tasvirlashda portret kompozitsiyasini topib, unga mos ravishda muhit, libos, fon va turli aksessuarlar tanlovini xam amalga oshirishi kerak bo'ladi. Portretning qalamtasvir va rangtasvir yechimida asosan ikki masala hal etiladi: biri – shaxsning individualligi, o'xshashligi bo'lsa, ikkinchisi esa – **obrazning** umumlashgan, ideallashtirilgan ko'rinishidir.

Portret san'atidagi bu ikkala yondashuv, ikkala holatni tasvirlashning boshqa janrlarida ham uchratish mumkin. Demak, shunday xulosaga kelish mumkin: «qalamtasvir portretning birinchi chizig'i, rangtasvir esa uni rivojlantiruvchi, mukammallashtiruvchi ikkinchi chizig'i»dir.

Yana shuni ta'kidlash lozimki, yuqorida berilgan ta'rif hamma portretlar uchun ham mutloq bir xil bo'lavermaydi.

Tasviriy san'atning keng olamida qalamtasvirda ishlangan portretlarda ham uning muhiti, ma'lum bir fonda o'sha shaxsning dunyodagi o'rnini ifodalashi mumkin. Va aksincha, rangtasvir portretida ham rassom butun diqqatini asosan modelning yuziga qaratib, uning aniq bir holatiga urg'u berishi mumkin.

Endi rangtasvir portreti uchun mo'ljallangan qalamtasvirni o'rganib chiqamiz. Uni ishlaganda, u portret etyudi uchun yoki mustaqil rangtasvir portreti uchun deb ajratib bo'lmaydi. Chunki portretning tayyorlov qalamtasviri va uning yordamida ishlangan rangtasvir portreti solishtirilganda, undagi kompozitsiya yechimida umuman farq bo'lmaydi. Lekin rangtasvir portretida xomaki qalamtasvir to'liq qaytarilsada, obraz yaratishda ancha-muncha farq bo'ladi.

Bilamizki, XVII asr – «oltin portret asri» deb nom olgan. Bu davrda ishlangan rangtasvir, qalamtasvirlarda bir xil topilgan portret kompozitsiyalarida bunday holat juda yaqqol ko'zga tashlanadi. Qalamtasvirda

ham modelning aniq ichki ruxiy holati keng miqyosda berila boshlagan. Bu asrga kelib, portretning his-tuyg‘uga boyligi ochiq va turlicha ifodalangan.

Mashhur rassom P.Rubens hayotining so‘ngi yillarida ishlagan «Avtoportret»ida donishmandlik, qayg‘u, ichki dard, bezovtalik shunday bir kuch bilan ifodalanganki, unda inson umrining yakunida his etadigan tuyg‘ulari ro‘yi – rost namoyon bo‘lib turadi.

P.Rubensning rangtasvirda ishlangan «Avtoportret»ida esa yuz ifodasi bir oz yumshaganligi seziladi. Qalamtasvirida yuz diqqatni qattiq tortsa, rangtasvir portretida obraz uning tik, viqorli gavdasi bilan romantik liboslarga o‘ralib turishi, ya’ni tashqi qiyofaga berilgan e’tibor bilan yaxlitlik kasb etgan. Bu yerda inson dardi, uning viqorli, romantik turishidan ustun kela olmagan. Chunki rangtasvir portreti uchun ishlangan qalamtasvir erkin ijro etilgan. Rassom rangtasvir portretini qalamtasvir asosidagina yaratishga erishgan.

Rangtasvir portretiga mo‘ljallab ishlangan qalamtasvirlarning to‘liq va yorqin obrazli bo‘lishi portretlar turli kompozitsiya yechimlari asosida ishlansagina o‘z ovozigaga ega bo‘ladi.

Qalamtasvirda ishlangan portretida ko‘zlar, lablarda nim tabassum kabi murakkab holatlarni berish mumkin. Rangda esa bu portret beligacha yoki qo‘llari bilan, atrof-muhit, fon, liboslari qo‘shilib, yuzdagi bu ifoda kuchi kamayib, butunlay boshqa obrazga aylanadi.

Agar qalamtasvirda modelni inson sifatida yuzma-yuz ko‘rsak, rangtasvir portretida bizning ko‘z oldimizda raxbar, olim, talaba jamiyatdagi o‘z o‘rni, undagi mavqei bilan namoyon bo‘ladi. Bunda biz faqat inson yuzini emas, o‘sha davrni, ma’lum yurti, masalan: XVI asrdagi Italiyani yoki XXI asrdagi O‘zbekistonni ko‘ramiz.

Kompozitsiya.

Kompozitsiyaning effektli ifodasi uchun kompozitsiyaning elementi haqidagi tushuncha ilgari surilishi kerak, har bir faktorning tushunchasi orqali ko‘rganlarimizning taasurotlari va ko‘zimiz bilan ko‘rishimiz mumkin bo‘lgan shakl harakatini shakllantiradi.

Kompozitsiyaning faktorlari nuqta, chiziq, tekislik, shakl (forma), rang, soya (ranglar), hajmni his qilish, ishlatayotgan materialimizni his qilish, o‘lcham, yo‘nalish, kompozitsiya, illyuziya kabilardir. Biz faktorlarni tushunchamizdagi faktorlar va ko‘z oldimizdagi faktorlar deb qarashimiz mumkin.

Kompozitsiya - nuqta, chiziq, yuza kabi uchta muhim elementlar shaklini o‘zlashtirib, kuzatilishi, albatta, plastikaning birligi va tartibiga ega bo‘lgan psixologik harakatdir. Bunday shakl go‘zalligini hal qiluvchi prinsipini **go‘zallik prinsipi** yoki **shakl (figura) prinsipi** deyiladi. Bu shakl rang, natura, hajm kabi o‘zaro boshqa boshqa elementlarni tekislikda ifodalanganda shakllanadigan shaklni chiroyli va uyg‘un bo‘lishidagi go‘zallik qonunidir. Bu shakl prinsipi tushunchasi estetik

muammo sifatida qadimdan shu kungacha ko'p narsalarni ko'rsatib kelgan bo'lib, uning mazmuni quyidagichadir.

Composition

(Third Version)¹

VII

1) Birlik - birlik bu his qilish yoki real shakl, rang, hajm material hamda texnik jihatdan estetik birlik yoki tartib deganidir.

Uyg'unlik deb, bir yoki undan ortiq qismlarning o'zaro munosabatida estetik qimmatini jihatidan bir - biridan ajratilmasdan, har bir element birlashganda hosil qiladigan estetik shaklga aytiladi.

2) O'zgarish - birlikdan ajratib bo'lmay munosabatdadir. Lekin judayam murakkab o'zgarishlarda birlik tartib bilan mustaxkamlanmasa, kompozitsiya betartib ko'rinishga kelib, hatto mavzu ham sustlashib, bu bir xillilik (monotonli) va zamondan ortda qolish kabi oqibatlarga olib keladi.

Proporsiya - kattalik yoki uzunlik o'rtasidagi farqni bildirib, balans bilan uzviy bog'liqdir.

3) Balans degani, simmetriyada farq qilib, har tomonlama nosimmetrik shakllarning ko'rinishi va ruhiy muvozanatdir.

Simmetriya - muvozanat deb ham yuritilib, qarama - qarshi tomonlarda joylashgan barcha nuqtalarning o'zaro bir xil masofada qo'llanilishi tartibiga tayanib, birlashtirish xususiyatini beruvchi tushunchadir.

4) Ritm - har bir elementning kuchli yoki zaifligi, shuningdek, ritm davrini hamda davomiy harakatdir.

• Asta - sekin o'sib borish: asta - sekin o'zgarib borish yorug'lik va qorong'ulik, shuningdek, kombinatsiyaning yorokinlik darajasini ifodalovchi tushunchadir. Asta-sekin oldinga siljish, nuqta deb ham yuritilib, mos keluvchi pog'onalariga asoslanib, qat'iy tartiblarga ega bo'lgan tabiiy

¹ Klaus Reichold. Bernhard Graf. Paintings that Changed the World.-Munich. Berlin, London, New York.- 2003.- P.-167

tartib qoidalarining o‘zaro harakati bilan ifodalanadigan tizim deb ham talqin qilinadi.

- Takrorlash - ajratilgan masofada takrorlanishdir. Oddiy takrorlanish bir xil va oddiy bo‘lsada, davriy takrorlanish o‘zgaruvchan ritm kaytarilganda, jozibador ritm bo‘lib, bunday murakkab davomiy ritmga asoslangan takrorlanishni kesishish deb ham ataladi.

5) Urg‘u – atrof - muxitning biror bir shartiga ko‘ra maxsus bir qismiga qattiq o‘zgartirish faktoridir. Lekin urg‘u birdan ortiq berilsa, aksincha urg‘u o‘z kuchini yo‘qotishi mumkin. Urg‘uning kattaligi keragidan ortiq ishlatilmaydi, ya’ni urg‘u berishning ham o‘z chegarasi bor.

- Kontrast - qiyoslash xususiyati va miqdorni ajratib, ikkidan ortiq joy yoki vaqtga nisbatan joylashganda hosil bo‘ladigan birlik shakli, ya’ni shakl yoki rang kabilarga kontrast berish orqali o‘zgarishni amalga oshiruvchi prinsipdir. Rangsiz tasvirda oq va qora rangni qiyoslash shunga misol bo‘la oladi.

3-Mavzu. Tasviriy san’at fanlaridan odam boshi va inson qomati qalamtasviri.

Reja:

1. Tasviriy san’at fanlardan odam boshi va inson qalamtasviri.
2. Inson portreti rangtasviri.

Tayanch tushunchalar: *odam boshi, fiziognomika, inson qomati, portret.*

1. Tasviriy san’at fanlardan odam boshi va inson qalamtasviri.

Inson qiyofasini tasvirlash juda qiziqarli, u insonlar yuzi, a’zolari, tuzilishi, rangi, inson tanasi harakat holatlari, ovozi, kulishi kabilardan uning xarakterini bilishga o‘rgatadi.

Xitoyda, Ovro pada inson qiyofasi san’atini fan sifatida qadimdan to shu kunlarga cha o‘rganib qo‘llab kelayapti, bu fanni fiziognomika⁶¹ nomi bilan yuritadi.

Ajdodlarimiz ma’naviy merosida ota-bobolarimiz bu san’at va ilm bo‘yicha odamlarning qiyofasi belgilarini bilishligini, Arastu, Aflotun,

¹ Xigir B.Yu. Fiziognomika.- M.- S-Peterburg: DILYa, 2000.

Luqmoni Hakim haqidagi hikoyatlarda⁷² ham inson qiyofasiga qarab odamni xarakterini bilish mumkinligi aytilgan.

XV asrda yashab o'tgan Kamoliddin Xusayin Voiz Koshifiy O'rta Osiyo olimlari ichida inson yuzini o'qish san'ati bilan shug'ullangan yagona mutafakkirdir. Ulug' olimning «Axloqi muhsiniy» asarida aytilishicha tishning egri bo'lmog'i makru-hiyla, xiyonat, tishning orasi ochiq va silliqliги esa adolat, tadbirkorlik belgisidir. Yuzni go'shti to'la va o'suq bo'lmog'i jaholat tezlik belgisidir. So'z aytish vaqtida qo'l tebratmoq ziyraklik va tadbirkorlik belgisidir, deyilgan.

Shamsiddin Dunasariyning «Odamni bilish ilmi» risolasida insonning tanasi, a'zolari harakatiga, yuzining tuzilishi va rangiga, nafas olishi, ovozi, hatto kulishiga qarab uning kimligini bilish borasida Sharqda yig'ilgan kuzatishlar o'rin olgan. U aytadi: - Agar odamning xulq- atvori, ta'bi, nazokati, shaklu suratini bilsangiz, uning yaxshiyu yomonligini tushuna boshlaysiz. Bu, albatta, hayotda katta naf beradi, sizni balo-qazolardan asraydi. Bu ilmning yo'llanmasi bilan kishi o'zining ushbu nuqsonlaridan og'oh bo'lib, yomon xislatlaridan kutiladi. Boshqa kishilarning ayblaridan xabar topib, ularning ziyon-zahmatidan salomat bo'ladi.

Sarkarda, davlat arbobi, huquqshunos, me'mor, ruhshunos Amir Temur ham inson qiyofasini o'qish san'atini puxta bilgan. U o'zining butun hayoti davomida ushbu san'at ilmidan juda unumli foydalangan. Uning «Amir Temur o'g'itlari» asarida qiyofa ilmidan juda o'rinli foydalangani hamda bu san'atni o'rganganini mamnuniyat bilan ta'kidlab o'tadi: «Samarqand taxtini egallab, azim Movarounnahr bizning hukmimizga kirgach, yurtda adolat o'rnatmoqqa axd etdik. Arkonu davlat atrofida ko'p nobakor mardumlar in qo'ymoqchi erdi. Inchunin, ularning zamzamasidan xunob bo'lib, bir tadbir buyurdim. Musavvir kelgan arzgo'ying suratini chizib, menga kiritsin. Arzgo'ying qiyofasiga boqib, qabulimni aytarmen.

Musavvirlar saroyga kelganlarning suvratin chizib, menga kiritar, arzgo'ying peshona, burun, dahan, ko'z va boshqa sifatlariga qarab, uning maqsad va fe'lini oldindan bilib turardim. Badfe'l va xiyonatkorklarni qabulimga yo'latmaslik harakatida bo'ldim. Bunda pirim shayx Shamsiddin parrandadan «Ilmi qiyofa» (qiyofaga qarab baho berish va oldindan takdirni bashorat etish) ilmini mukammal egallaganligim g'oyat ko'l keldi.

- Sohibqiron, - derdi u kishi, - siz haqsiz. Keyingi umrimda men ko'p qatori g'iybat va bo'htonga ruju ko'ydim. Ammo ilgari chin ko'ngil kishi erdim. Naylayki, zamon zayli meni shu ko'yga soldi. Ortiq chidamshim mushkul. Arzim ham zamona zaylidandur. Fayz beruvchi suhbatingizdan

² Shamsiddin Muhammad ibn Amiruddin Dunasaray. Odamni bilish ilmi. Fors- tojik tilidan B. Omon tarjiması. - Toshkent: Yozuvchi, 1994. - 3 b.

mahrum etmangiz! Shundan so‘ng qabulga izn berdim. Mulozimlar bu kishini xos xonaga boshlashdi»⁸¹.

O‘zbekiston xalq rassomi akademik Malik Nabiev mashhur Amir Temur portretini yaratishda «Qiyofa ilmi» dan xabardor bo‘lgani juda qo‘l kelganligi haqida shunday deydi:

«...portret chizish hammaning ham qo‘lidan kelavermaydi. Bu sohada ishlaydigan ijodkor-rassom, avvalo, arxeologiya, tarix, anatomiya (odamning gavda tuzilishi) va qiyofa ilmi fanlarini chukur bilishi kerak. Masalan, men o‘zim plastik anatomiyani o‘rganish uchun ToshMIga to‘rt yil qatnaganman. Parijda o‘qib kelgan Matveev degan o‘qituvchimiz bo‘lardi. O‘ta zukko, bilimli va tajribali edi. Kabinetida yuzdan ortiq millatning kalla suyaklari terib qo‘yilgan bo‘lib, men u yerda haftalab qolib ketardim. Qosh suyagi erkaklarda bo‘rtib chiqishi, ayollarda tekis bo‘lishini o‘shanda o‘rganganman. Mimika, ya’ni yuz muskullari, albatta, harakatga keladi, qoshi chimiriladi».

Husayn Boyqaroning qabuliga kelganlarni bir ko‘zdan kechirib chiquvchi maxsus olimi bo‘lgan. U dilni xufton qiladigan, kayfiyatini buzadigan odamlarni shundoqqina yuzidan bilib, uni hech qachon podsho huzuriga qo‘ymas, o‘zi suhbatlashib, jo‘natib yuborarkan.

¹ Amir Temur o‘g‘itlari (to‘plam). Tuzuvchilar: B.Axmedov, A.Aminov.- Toshkent: Navro‘z, 1992. 54-55 b.

Insonning turli emotsional holatlari chunonchi, badanning xilma-xil ifodali harakatlari, imo-ishoralar, xususan, ko‘z bilan qilinadigan imolar, tovushning ohangi, xo‘mrayish, salgina jilmayib kulish, yelka qisish va boshqa ifodali harakatlar maqsadini hamda uning kimligini ochib beradi.

Masalan, Alisher Navoiy o‘zining «Sab’ai sayyor» dostonida Bahrom obrazini ranglar, ya’ni yetti rang orqali ifoda etadi. Oybekning «Navoiy» tarixiy romani, Lev Tolstoyning «Urush va tinchlik» romani, Abdulla Qodiriyning «O‘tgan kunlar», «Mehrobdan chayon» kabi asarlarda Alisher Navoiyning dono, mard va jasur, Andrey Bolkonskiy, bilimdon, o‘ktam yigit Otabek va Mirzo Anvarlarni qiyofasi, ya’ni ko‘zi, qoshi, yuzi, sochi, burni, labi, yuz tuzilishi ifodalar bayoni orqali kitobxonlarda qiziqish uyg‘otadi.

Atoqli rus antropologi D.N.Anuchin aytganidek, «insonning tashqi qiyofa xususiyatlari umri bo‘yi o‘zgarishsiz o‘tadi, faqat ba’zi bir belgilari, bo‘yi, qaddi-qomati va badanning ba’zi qismlari o‘lgan jihatidan o‘zgarishi mumkin. Bu o‘zgarishlar nisbiy xarakterga egadir»².

Inson qiyofasining dinamik holatlardan eng xarakterli holati kulgi va yig‘idir. «L.N.Tolstoy o‘z asarlarida odamning ruhiy holatini ifodalovchi nigohlarning 85 xilini va kulishning 97 xilini tasvir etgan.

«Har xil sabab bilan yig‘lagan paytda odamning qoshi va og‘zi har xil qiyofada o‘zgaradi», - degan edi Leonardo da Vinchi.

² **Kriminalistika texnikasi. - Toshkent: Qatortol-Kamolot, 1999.- 157 b.**

Bu borada rassom Lui Leopold Buali o‘z asarida o‘ttiz oltita inson yuzini psixologik portretini tasvirlagan. Unda turli his-tuyg‘ularni ifodalovchi ko‘rinishlar – qayg‘u, o‘kinch, achinish, hayratlanish, o‘ychanlik va boshqalar moybo‘yoqda o‘ta mahoratli aks ettirilgan.

Psixolog P.M.Yakobson tomonidan ishlangan rasmlardan ko‘rinib turibdiki, odamning aftidagi qiyofa asosan lablar, qosh va ko‘z o‘zgarishlarining bir-biriga nisbatan turlicha holatiga, shuningdek ko‘zning qanchalik chaq nab turishiga bog‘liqdir»³.

Sharqda qiyofa ilmi bilan shug‘ullanish man etilmagan. Masalan, Muhammad alayhissalomning «Utlub ul-xayri min hison il-vujuh» hadislarini misol qilib olish mumkin bo‘lib, uning mazmuni quyidagicha «Sizlar yaxshilikni chiroyli yuzlilardan qidiringlar», deganlar.

Haqiqatdan ham chiroyli, ochiq yuzli kishilarning qalbi ham go‘zal bo‘ladi, u dono va aqlli bo‘ladi. Inson ikki eshik orasida yashashni boshlar ekan, qancha gunoh ishlar qilar ekan uning qiyofasiga va xatti-harakatiga, albatta, salbiy ta’sir etib o‘z aksini topadi.

Inson kishining axloq-odobi, qolaversa, ichki, ma’naviy olamining qandayligi yuzida bamisoli ko‘zgudagi kabi aks etib turishiga xalq azaldan e’tibor bergan. Masalan, ko‘zning o‘zini olaylik. Yaxshi odamlarning ko‘zlari porlab

³ Rahmonov M. Psixologiya kursida ko‘rsatmalilik.- Toshkent: O‘qituvchi, 1981.- 115 b.

turadi, chaqnab turadi, ko‘zlarida sehri bor deyiladi. Shu bois ham go‘zal qizlar qosh-ko‘zlari popukdekkina deb tasvirlanadi, yorning ko‘zlari charosga qiyoslanadi. Qo‘yko‘z, bo‘tako‘z, ohu ko‘z, shahlo ko‘z, xumor ko‘z degan iboralar bor va hokazo.

Kant ta‘limotiga ko‘ra, yuz terisi silliq va tuzilishi mukammal bo‘lgan zo‘r zakovat egasi, daxo bo‘lishi mumkin emas. Men boshqa go‘zallik - bir-biriga qovushmagan nomukammal a‘zolar va uqubatlar guvohi bo‘lmish ajinlardan iborat go‘zallik haqida gapirayapman. Eng muhimi, insonning borlig‘idan quyilib turgan ichki nuri bo‘lsin. Yuzi nur sochmagan odam hech qachon «yulduz» bo‘lolmaydi.

Tasvirda qalamsurat mukammal bo‘lishi lozim, aks holda turli bo‘yoqlar ham oddiygina narsa va buyumning qurilishi, hajmini to‘liq ifodalab bermaydi. Havo perspektivasiga bog‘liq holda ranglarning nozik o‘zgarishini ifodalovchi, matoga berilgan rangbarang surtmalar ham, o‘z- o‘zidan fazoviy kenglikni ko‘rsata olmaydi. Faqat perspektiva qoidalariga to‘g‘ri amal qilib tasvirlangan qalamtasvirgina ranglarni yanada ham jozibali ko‘rsatadi.

Agar tabiat manzarasi perspektiva qonun-qoidalariga amal qilinmay tasvirlansa, kenglikni ifodalovchi rangning o‘rni ahamiyatsizdir. Rangtasvirni rassomlar shunday ta‘riflaydi; "Bu 100% qalamtasvir va 100% rangtasvirning bir-biriga chambarchas bog‘liqligidir".

Rangtasvirning jozibali chiqishida qalamtasvirning o‘rni beqiyosdir. Ammo, mohir rassom qalamdan foydalanmasdan ishni bo‘yoqlar bilan tasvirlashi ham mumkin. Ijodkor izlanish jarayonida rangtasvirni qalamtasvir bilan bevosita bog‘liqligini his etadi. Ya‘ni, buyumlarning fazoviy joylashuvi, nisbatlarning aniqligi, ranglarning to‘g‘ri qo‘yilishi, ishni bir butunlikda yakunlanishi ko‘p jixatdan ijodkorga bog‘liq.

Rassom qalamtasvirni puxta o‘zlashtirib olgandagina, (qog‘ozga to‘g‘ri joylashtirish, narsa va buyumlarning fazoviy joylashuvi, perspektiva qoidalariga amal qilish, nisbatlarni to‘g‘ri topish, metodik ketma-ketlikda ishni tuslash va x.k.) rangtasvirda ko‘zlangan maqsadga erishish mumkin, aks holda noaniq yechilgan qalamtasvir ishini taxlil etsak, ranglar qanchalik jozibali bo‘lmasin, baribir bu ishni sifatli deb bo‘lmaydi. Shuning uchun turli rassomlik maktablarining tarixiy tajribalari shundan guvoxlik beradiki, ta‘limning dastlabki bosqichlarida qalamtasvirni mukammal o‘zlashtirish, keyingi jarayonlar uchun zamin yaratadi. Yosh rassom Odoardo Fioletti Venesiyaga o‘qishga kelganida, rangtasvirni mukammal egallash uchun nima qilish kerak degan savoliga Tintoretto shunday javob bergan: "Rasm chizish!". Rassom bo‘lish uchun yana qo‘shimcha nimalarni maslahat berar edingiz degan Fiolettining qayta savoliga Tintoretto: "Rasm chizish va yana rasm chizish!" — rasm chizish, rangtasvirga nafislik va mukammallik ato etishini haq deb bilgan.¹

¹ Mastera iskusstva ob iskusstve. M., 1966, T.2, 257-bet.

Buyuk haykaltarosh Mikelanjelo qalamtasvirda (rangtasvir, haykaltaroshlik, me'morchilikda) "har qanday ilmning ildizi va negizini ko'rgan".

"Qalamtasvir doimo bizga yo'l ko'rsatib turuvchi qutb va kompas bo'lib, turli bo'yoqlar okeanida cho'kayotganlarga najot berish omilidir, — deya ta'kidlagan Sharl Lebrn.

Engr o'z ustaxonasining eshiklariga quyidagi so'zlarni yozgan "Bu yerga kelgan shogirdlarga qalamtasvirni o'rgataman, ketayotganda esa, ular rangtasvir ustasi bo'lib yetishadi".

"Shunday narsa mavjudki, u hamma sanat turlarining asosi hisoblanadi, bu — qalamtasvir. Kimki qalamtasvir sanatini mukammal egallasa, u rangtasvirni ham, xaykaltaroshlikni ham o'zlashtira oladi," — deb aytgan Karuchchi.

"Har qanday shaklni ajoyib, nafis qiluvchi ranglar emas, balki aniq chizilgan qalamtasvirdir" — degan Titsian. U qarigan chog'larida ham, ko'mir yoki mel bilan nimalarnidir tasvirlamagan kuni bo'lmagan.

"Qalamtasvirga asoslanmagan rangtasvir, sanat emas, balki rangli dog'larning tartibsiz yig'indisidir", — deya doim takrorlagan rassom V.E. Makovskiy.

"Qalamtasvirni puxta bilmagan, ijod ham qila olmaydi", — deb ta'lim bergan P.P. Chistyakov. I.E. Repin kunora 2-3 soat qalamtasvir bilan shug'ullangan va uni rangtasvirni asosi deb hisoblagan. A.M. Vasnesov, P.P. Chistyakovning ta'lim berish tizimini yodga olib, "uning sevimli mashg'uloti qalamtasvir" edi, deb eslaydi.

Ashbening Myunxendagi rassom-pedagog maktabida hattoki san'at Akademiyasini tamomlaganlar ham talim olar, ta'lim berish faqat qalamtasvir bo'yicha (shaklning konstruktiv tuzilishi, tus-soya, yorug' munosabatlar aks etgan tasvir, grizayl), uzoq vaqt o'tkazilgan, shuning

natijasidagina shaklni konstruktiv qurish va tus munosabatlarini puxta egallab, so'ng ranglar bilan tasvirlashga o'tilgan.

Yetuk rassomlarning yaratgan asarlari shunisi bilan diqqatga sazovorki, asar kompozitsiyasining mohirona topilganligi, mavzuning dolzarbligi, issiq va sovuq ranglarning o'zaro hamoxangligi kishini hayratga soladi. Mashhur rangtasvirchi rassomlarning ko'pchiligi avvalambor yetuk qalamtasvir ustalaridir. Bular qatoriga K.P. Bryullof, I.I. Shishkin, V.E. Makovskiy, V.D. Polenov, I.E. Repin, M.A. Vrubel, V.A. Serov, K.A. Korovin, A. Abdullaev, O'. Tansiqboev, Z. Inog'omov, M. Nabiev, R. Ahmedov, B. Jalolov, A. Mirzaev, A. Ikromjonov, I. Xaydarov kabilar kiradi. Rangtasvirda nozik plastik shaklning mavjudligi, nisbatlarning mutanosibligi, hajm, fazoviy sifatlari muhim o'rin egallaydi. Rangtasvirchi rassom naturadagi ana shu jixatlarni to'laqonli aks ettira olsagina maqsadga muvofiq bo'ladi. Agarda bu jihatlar mavjud bo'lmasa, tasvir o'ta ehtiyotsizlik, pala-partishlik bilan ishlangan sifatsiz ish deb baholanadi.

Rangtasvirda ranglar qalamtasvir bilan uzviy bog'liq bo'lishi zarur. Ya'ni ishni rangda boshlash uchun qalamda naturaning zarur joylarini belgilab olib, shaklning shartli chiziqlarini unutib, ranglar vositasida shakl hajmini tasvirlash darkor.

D.N. Kardovskiyning fikricha, agar biz rangtasvir bu - qalamtasvirning rangda davom etishi deb aytsak, shaklning rangda talqin etilishi, qalamtasvirdan boshlanadi va ijod jarayonida u bir necha marotaba to'g'rilanadi, ranglar bilan sayqallanadi. Qalamtasvir mahoratini puxta egallash, betakror rangtasvir asarlari yaratish garovidir. P.P. Konchalovskiy rangtasvirda qalamtasvirning mohiyatini ko'rib, shunday yozgan: "Rangtasvirning haqiqiy usuli — bu shaklni mutlaqo aniq yetkazib berish yo'li bilan beriladigan bo'yoq surtmadir"¹.

Haqqoniy san'atda asosiy badiiy qiyofa, bu qalamtasviridir. U jism shaklini qayta ishlab chiqadi, voqea va insonlar haqida ma'lumot beradi. Qalamtasvirda tasavvur, kompozitsiya g'oyalari mujassamlashgan. Kompozitsiya avvalo qalamtasvirda paydo bo'ladi (plastik g'oya) va qayd etiladi. Xattoki, haykaltarosh va me'morlarning dastlabki g'oyalari qalamtasvirdagi qoramadan boshlanadi.

Rassomlarda esa plastika haqidagi fikr, kompozitsiya to'g'risidagi umumiy o'ylar doimo qalamtasvirda paydo bo'ladi.

Qalamtasvir san'atining haqiqiy ustasi bo'lish va uni to'g'ri tushunish turli yo'nalishdagi rassomlarga: grafik rassom, me'mor, saxna bezakchisi, monumentalchi rassom va boshqalarga juda muhimdir. Agar kino yoki teatr rassomi qalamtasvir sir-asrorlarini mukammal egallamagan bo'lsa, uni haqiqiy ijodkor deb bo'lmaydi.

¹ P.P. Konchalovskiy. Мысли о художественном творчестве. М., 1964, 27-бет.

Xattoki, haqqoniy qalamtasvir chizish maktabida tarbiyalangan rassomlar tasviriy san'atning har qaysi turi bo'yicha yaratgan ijodiy mahsulining qiymatiga qarab tasviriy, madaniy darajasi qadrlanadi.

Rangtasvirda mohirona ijod qilish uchun yosh shogird rassom qalamtasvirda quyidagi bilim va malakalarni puxta o'zlashtirmog'i lozim:

1. Kuzatuv perspektiva (ufq chizig'i, yassi jismlar va ufq chizig'i perspektivasi) elementlari. Tekisliklar bilan chegaralangan jismlarni konstruktiv va perspektiv qurilishi (kub, prizma, interer va eksterer).

2. Silindr shaklidagi jismlarning perspektiv qurilishi.

3. Geometrik shakllarda soya-yorug' munosabatlari (kub, silindr va shardagi soya-yorug'ning taqsimlanishi, havo perspektivasining elementlari).

4. Qalamtasvirda hajm, fazo va materiallikni tasvirlash usullari (turli materiallarni soya-yorug' xususiyati, tus munosabatlari, hajmni ko'rsatishda chiziq va "shtrix"ni o'rni, fazo va moddiylik).

Qalamtasvirda faqat nazariy bilimlarni mustahkamlab qolmay, balki amaliy jihatdan ham katta tajribaga ega bo'lmoq lozim: qo'yilmadagi nisbatlarni aniq topish, nozik perspektiv o'zgarishlarni seza bilish, tasvirni qog'oz yuzasida asosli-konstruktiv qurish va joylashtirish, shakl hajmini tushayotgan soya-yorug' orqali mohirona ifoda etish hamda ishni tus jihatdan yaxlit bir butunlikda yakunlash zarur. Qo'yilmani turli ranglarda bajarish ham mas'uliyatli vazifadir, chunki rangtasvirda rang va tus munosabatlari yaxlit bir butunlikka asoslanadi. Shakl hajmini tasvirlashda tusning o'rnini to'g'ri tushunmaslik turli chalkashliklarga olib keladi.

Demak eng muhimi qalamtasvirda ishni tus jihatdan yaxlit bir butunlikka erishib yakunlash hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida rangtasvirga o'tishga qulay imkon yaratadi.

2. Inson portreti rangtasviri.

Inson boshini tasvirlash, rassomdan o'ziga xos malaka, o'tkir nigoh va tajriba talab etadi.

Tajribasiz talaba portret ishlashni oson deb o'ylaydi. Naturadan qalamtasvir ishlagach, uni o'ziga yaqin rang tanlab, bo'yab qo'yadi. Natija ko'ngildagidek chiqmaydi. Naturaning tashqi qiyofasida o'xshashlik sezilsada, to'laqonli rangtasvir portreti deb bo'lmaydi.

Portret rangtasvirida talaba butun bilim va mahoratini ishga solib, tasvirlanayotgan shaxsning o'ziga xos psixologik holatini aniq topa bilishi kerak.

Siz jahon tasviriy san'ati tarixidan ko'plab portret janri ustalarini bilasiz. Uyg'onish davrining buyuk rassomlari – Leonardo da Vinchi, Rafael, Titsian, Veroneze, Tintoretto kabi buyuk rassomlar ijodi xanuz rangtasvir ixlosmandlarini o'zining nozik portretlarida shaxsning murakkab qalb tug'yonlari ifodasidagi mohirliklariga qoyil qolib, ofarin deydilar.

O‘z davrining taniqli flomand rassomlari – Rubens, Van Deyk, golland rassomlari – Xals, Rembrandtlar o‘zlarining betakror asarlarida tasvirlay oldilar.

XVII asr ispan rassomi Riberaning portretlarida chuqur psixologik ifoda va badiiylik ajralib tursa, XIX-XX asr fransuz rassomlari Renuar va Sezanlarning portretlarida yangi g‘oya va mazmun o‘ziga xos koloritda ifodalangan.

Bundan tashqari bir qancha taniqli rus rassomlari I.Repin, V.Surikov, V.Serov, M.Vrubel kabi rassomlar o'z zamondoshlarining bebaho portret galereyasini yaratib qoldirgan.

Har bir portretda nafaqat tashqi o'xshashlik, balki insonning ichki psixologik dunyosini – oqil, tuyg'uga boy, olijanob xususiyatlarini yuqori badiiylikda, o'ziga xos uslubda tasvirlay olganlar.

Bizning taniqli o'zbek musavvirlari ham portret janrida barakali yutuqlarga erishdi.

Kamoliddin Behzod, Mahmud Muzahhib kabi miniatyurachi rassomlar o'zbek tasviriy san'atida chuqur iz qoldirgan san'at darg'alaridan M.Nabiev, A.Abdullaev, R.Axmedov, M.Saidov, M.Oganesov, N.Qo'ziboev, Ch.Axmarov kabi yetuk rassomlarning portret janridagi izlanishlari nihoyatda bebahodir.

Portretda tugallik – tasvirning yaxlitligi va ifodaligidadir. Yana shuni aytib o'tish kerakki, portret ishlashda bildiradigan ushbu fikrlarni tayyor retsept deb qabul qilmaslik kerak.

Faqatgina nazariy bilim bilan savodli tasvir ishlab bo'lmaydi. Bildirilgan fikrlar – portret ishlashda yo'l qo'yiladigan asosiy xatolarning oldini olishga qaratilgandir.

Albatta, portret janrida ijodkor ichki psixologik holatni to'g'ri tasvirlashga erishishi uchun yuksak iste'dod, mahorat va katta tajriba kerak bo'ladi. Portret rangtasvirini o'rganishda sizga bir qancha tavsiyalar diqqatingizga havola etiladi. Ushbu tavsiyalar mashg'ulotlarda diqqat va jiddiylik bilan qo'llanilsa, portret rangtasvirini moybo'yoqda ishlash sekin-asta ijodiy tus oladi.

Odam boshi va gavda rangtasvirini mukammal ishlash, nazariy hamda amaliy bilimlarni chuqur o'rganish natijasida hosil bo'ladi. Ma'lum bir muhitda odam qiyofasining anatomik tuzilishini perspektivada to'g'ri tasvirlash hamda tus va rangda aniq ifodalash uchun rassomdan katta tajriba talab etiladi. Misol tariqasida A. Abdullaevning "Yozuvchi Said Axmad" asaridir.

Inson rangtasvirini tasvirlashda ham tasviriy san'atning boshqa janlaridagi kabi jarayon talab etiladi. Ya'ni, shakl konstruksiyasi nisbatlarni aniqlash, xarakter topish, rangda va tusda ifodalashdir.

Odam boshini tasvirlashda uning anatomiyasini chuqur tahlil etib, ichki psixologik holatini ko'rsata bilish, rangda va tusda yaxlit holatda yakunlash vazifasi yuklatiladi. Talaba inson tanasini tasvirlashda uning rang xarakteristikasi hamda atrof muhit bilan yoritilish holatlarini xaqqoniy aks ettirishi muhimdir.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Maxsus fanlardan odam boshi tasvirlashning asosiy vazifasi?
2. Fiziognomika fani nimani o'rgatadi.
3. Inson kishining axloq-odobi, ichki, ma'naviy olamining qandayligi yuzida bamisoli ko'zgudagi kabi aks etib turishiga tushuncha bering.
4. Inson boshini tasvirlashda rassomdan qanday xususiyatlarni talab etadi.
5. Portret rangtasvirini o'rganishda qanday tavsiyalarga e'tibor berish kerak.
6. Portretda tugallik deganda fikringizni bayon qiling.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdirasilov S., Tolipov N., Oripova N. Rangtasvir. T.: O'zbekiston nashriyoti, 2006.
2. Amir Temur o'g'itlari (to'plam). Tuzuvchilar: B.Axmedov, A.Aminov.- Toshkent: Navro'z, 1992. 54-55 b.
3. Pol Leveyll. Emotsionalnyy portret. Minsk, Popurri, 2000.
4. Xigir B.Yu. Fiziognomika.- M.- S-Peterburg: DILYa, 2000.

4-Mavzu: Tasviriy san'at faoliyatiga polifunksional tayyorgarlikning pedagogik asoslari.

Reja:

1. O'qituvchi, san'atshunos va rassom funksiyalarini bajarishning ilmiy-pedagogik xususiyatlari;
2. Polifunksional tayyorgarlikning asosiy shakllari va takomillashtirish yo'llari,
3. Kvalifikatsion modeli va darajasi.

Tayanch tushunchalar: *O'qituvchi, san'atshunos, rassom funksiyalari, polifunksional, kvalifikatsion modeli.*

1. O'qituvchi, san'atshunos va rassom funksiyalarini bajarishning ilmiy-pedagogik xususiyatlari;

«Ta'lim to'g'risidagi qonun»da «...xalqning boy milliy, ma'naviy va intellektual salohiyati hamda umumbashariy qadriyatlarga tayangan, insonparvarlikka yo'naltirilgan ta'limning mazmunini davlat ta'lim standartlari asosida isloh qilinadi» deb ko'rsatilgan.¹

Bu ko'rsatma ta'lim tizimining barcha bo'g'inlariga taalluqli bo'lib u bevosita mashg'ulotlar samaradorligini oshirishga, uni yangi bosqichga yo'naltirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, uzluksiz ta'lim tizimining umumiy o'rta ta'lim maktabda, o'rta maxsus, kasb-hunar kollejlarda u alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur ta'lim tizimida tasviriy san'at fanlarida o'qitiladigan qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya, haykaltaroshlik, san'at tarixi mashg'ulotlarini milliy san'atsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Tasviriy san'atni o'qitilishida milliy san'atdan foydalanish muammolari bo'yicha bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borgan olimlardan S.Abdullaev, S.Bulatov, B.Boymetov, Q.Qosimov, A.Sulaymonov, N.Tolipov, R.Hasanovlarning² ishlarida mazmunan yoritib berilgan. Milliy badiiy

¹ Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – Toshkent, 1997, - 34 bet.

² Abdullaev S.F. Teoreticheskie i metodicheskie osnovy ispolzovaniya narodnogo dekorativno-prikladnogo iskusstva Uzbekistana v podgotovke uchiteley izobrazitel'nogo iskusstva. Avtoref. kand. ped. nauk – M., 1989. Boymetov B.B. Osnovy izucheniya natsionalnogo ornamenta i metodika yego obucheniya na xudojestvenno-graficheskom fakultete pedinstitutov. Avtoref.kand. ped. nauk–M., 1992. Bulatov S.S. Psixologo-pedagogicheskie osobennosti formirovaniya umeniy i navykov vo vneklassnoy rabote. Avtoref. kand. ped. nauk.- M., 1985. Kasimov K. Xudojestvenno-esteticheskoe vospitanie uchashixsya v protsesse krujkovyx zanyatiy narodnoy rospisyu po derevu v obshchobrazovatel'nykh shkolax Uzbekistana. Avtoref. kand. ped. nauk.- T., 1983. Sulaymonov A. Xudojestvennoe vospitanie starsheklassnikov na zanyatiyax knijnoy grafiki. Avtoref. diss. kand. ped. nauk. M., 1992. Tolipov N.X. Teoriya i metodika

san'at o'zida ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarni aks ettirib talabalarni badiiy bilimlarini kengaytirish bilan birga ularning ijodiy faolligini, milliy tasvirlash san'atiga bo'lgan qiziqish va muhabbatini oshiradi, estetik va badiiy didni rivojlantiradi, vatanparvarlik va badiiy mehnat tarbiyasini amalga oshirishga ko'maklashadi.

Hamdo'stlik mamlakatlari olimlari A.D.Alyoxin va N.M.Molevlar tomonidan rassom va pedagog funksiyasi mazmunining ayrim aspektlari bo'yicha izlanishlar olib borilgan. Rassom, san'atshunos, pedagog faoliyatlarini mazmuni turli aspektda N.N. Rostovsev, V.S. Kuzin, Ye.V. Shoroxovlarning ilmiy ishlarida ham o'z aksini topgan.

Bugungi kunda ta'lim tizimida «Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi» ta'lim yo'nalishlarida bo'lajak mutaxassis kadrlar tayyorlanmoqda. Mavjud yo'nalishlarda 4 yil davomida tasviriy san'at fanlarining bilim va malakalarini chuqur o'zlashtirib kelmoqda. Albatta, mutaxassislarni kasbiy tayyorlash ancha jiddiy va murakkab jarayondir.

Shu bilan birga «tasviriy san'at» fanlari bo'yicha mutaxassis kadrlar tayyorlash jarayonining o'zi dinamik tarzda o'zaro bog'liq bo'lgan funksional masalalari ham mavjud. Bu degani bir vaqt o'zida ham rassom, ham san'atshunos, ham pedagog kabilarni funksional jihatdan bir biri bilan o'zaro bog'liq masalani o'z ichiga oladi, biroq bu masala bo'yicha haligacha maxsus ilmiy tadqiqot sifatida izlanishlar yuritilmagan. Albatta, hozirgi kunda ko'pkasbli rassom-san'atshunos-pedagog kadrlarni tayyorlashda katta zaruriyat tug'ilmoqda. Bunday yo'nalishdagi kadrlarni tayyorlash ta'limi tizimidagi muammosining maxsus tadqiqot predmeti sifatida muhim qismi bo'lib xizmat qiladi.

Talabalarni kasbiy tayyorgarligini kuzatish borasida ma'lum bo'ldiki, agarda ta'limga tizimli va kompleks yondoshuvi qo'llanilsa, ko'pkasbli «rassom-san'atshunos-pedagog» mutaxassisi bo'lishligini ta'minlaydi.

Talabalarni kasbiy tayyorlash tizimida ko'p qirrali tayyorgarlik muhim o'rinni egallaydi. Talabalarning ko'pkasbli tayyorgarligi deyilganda ularning rassomlik, san'atshunoslik va pedagogik vazifalarni bajarilishini nazarda tutadi. Tasviriy san'atni o'rganish jarayonida tizimli yondashuv qo'llanilishida quyidagi prinsiplarga rioya qilish muhim hisoblanadi.

Milliy badiiy san'atni tizimli o'rganishining ahamiyatini tushunib yetish; materiallarning ketma-ketligini oddiydan murakkablikka borishini hisobga olish; mutaxassis fanlar o'rtasidagi aloqadorlikka rioya qilish; muntazamlik va ketma-ketlikni hisobga olish, milliy san'atni

xudojestvennogo obrazovaniya uchaxixsya 1-7 klassov vo vneshkolnyx uchrejdeniyax. Avtoref. diss. kand. ped. nauk.- M., 1994. Xasanov R. Soderjanie, formy i metody xudojestvennogo obrazovaniya i vospitaniya uchaxixsya v obshchobrazovatelnyx shkolax Uzbekistana. Avtoref. dokt. ped. nauk. T., 1994.

o'qitilishini umumbashariy badiiy qadriyatlar bilan uyg'unlikda amalga oshirish; san'at materiallarini o'rgatish tizimida u yoki bu qismidagi qaytarilishliklarga yo'l qo'ymaslik.

Ta'lim jarayonida san'atni o'rganishga tizimli yondoshuvi qo'llanilishi, talabalarning badiiy bilimlarini chuqurligi va kengligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, tasviriy va badiiy materiallarni o'rganishda parallelizm va qaytarilishlarni oldini oladi.

Talabalarni ko'pkasbli tayyorgarlik darajasi bevosita umumta'lim fanlarida olib borilayotgan tashkiliy, nazariy, metodik ishlarni hamkorlikda amalga oshirilishiga bog'liqdir. Masalan, talabalarni ixtisosligini mazmunan hisobga olgan holda umumta'lim fanlari professor-o'qituvchilari o'z leksiyalari, amaliy mashg'ulotlarini tashkil etishlari kerak. Faqat shunday tashkil etilgan jarayonda talabalarni funksional tayyorgarligiga samarali hissa qo'shishlari mumkin.

Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi ta'lim yo'nalishidagi talabalarni kasbiy tayyorgarligini xususiyati shundan iboratki, idrok etish orqali tasviriy san'at asarlarini yaratadi. Grafika, rangtasvir, plakat, haykallar bularning barchasi badiiy ta'limning asosiy vositasi hisoblanadi.

Umuman, tasviriy san'at fanlarini (qalamtasvir, rangtasvir) badiiy ishlash jarayoni uch qismni o'z ichiga oladi, ularning har biri taalluqli funksiyalar bilan bog'liqdir. Birinchi qism - rassomlar asar va suratlarini tahlil qilish, u esa san'atshunosning vazifasiga kiradi. Ikkinchi qism - qalamchizg'ilar va suratlarini tasvirlash, bu esa rassom vazifasiga kiradi. Uchinchi qism - o'quvchilarga rasm chizish turlarini o'rgatish esa pedagog vazifasiga kiradi. Biroq bu vazifalarning barchasi bir - biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ular bir - birini to'ldiradi va boyitib boradi.

2. Polifunksional tayyorgarlikning asosiy shakllari va takomillashtirish yo'llari,

San'at fakulteti talabalarini san'atshunos, rassom, o'qituvchi vazifalarini bajarishga tayyorlashni maqsadli tashkil etish yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash tajribasini o'rganishni o'z ichiga oladi. Ayniqsa, talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlash tajribasi o'rganilishi kerak. N. V. Kuzmina, I. T. Ogorodnikov, A. I. Sherbakov, V. A. Slastenin, G. I. Xozyainov va boshqalar ushbu muammoning nazariy tomonini yechimida katta hissa qo'shdilar. Pedagogik faoliyatni o'ziga xos tuzilish deb hisoblab, ular uning tarkibiy qismlarini aniqlashga harakat qilishadi. Shunday qilib, N.V.Kuzmina pedagogik faoliyatning quyidagi tarkibiy qismlarini aniqlaydi: konstruktiv, tashkiliy, kommunikativ va gnostik komponentlar⁹. Ushbu tarkibiy qismlarning har biri bir qator ko'nikmalar

⁹ Kuzmina N.V. Опыт экспериментального моделирования деятельности преподавателей высшей школы // Современная высшая школа, 3 (19), 1997. S. 73-87.

dan iborat. Ushbu yondashuvning rivojlanishini A.I.Sherbakovning o'z tadqiqotlarida davom etadi, u sanab o'tilgan tarkibiy qismlardan tashqari zaruriy pedagogik funksiyalarni ham ta'kidlaydi: axborotli, rivojlantiruvchi, yo'naltiruvchi, mobilizatsiyalashtiruvchi va tadqiqotchilik.¹⁰

V.A. Slastenin zamonaviy o'qituvchi modelini tuzadi, unga quyidagilar kiradi: shaxsiy va kasbiy-pedagogik fazilatlar; psixologik- pedagogik tayyorgarlikka qo'yiladigan asosiy talablar; mutaxassislik bo'yicha metodik mashg'ulotlarning mazmuni; maxsus mashg'ulotlarning hajmi va tarkibi.¹¹

G.I.Xozyainov pedagogik faoliyatning quyidagi tarkibiy qismlarini aniqlaydi: nazariy va metodik bilimlar, kasbiy va amaliy ko'nikmalar; ushbu faoliyat turiga ijobiy munosabat bildiradi.¹² Tadqiqotlarimizga kelsak, tarkibiy qismlarning har biri o'ziga xos mazmunga, shaklga ega. Shuning uchun gap nafaqat pedagogik faoliyatning ushbu tarkibiy qismlarini bayon qilish, balki ularning mazmuni va ma'nosini bizning tadqiqotimiz aspektida ochib berishdan iborat.

Keling, ularning har birini alohida ko'rib chiqaylik.

1. **Konstruktiv komponenti** naturadan rasm chizish uchun material tanlashda, mavzu asosida, dekorativ rasmlar, tasviriy san'at haqida suhbatlar, ya'ni, avvalambor, naturadan chizish uchun ob'ektlar yoki hodisalarni tanlash, mavzuli rasm chizish uchun mavzu va syujetni tanlash, dekorativ rasm uchun naqsh va bezaklarni tanlash, suhbatlar o'tkazish uchun material tanlash haqida. Tanlangan tasvirlash ob'ekti va suhbatlar mazmuni o'quvchilarning yoshi va individual xususiyatlariga mos kelishi kerak. Shu bilan birga, o'qituvchining faoliyati ham, o'quvchilarning sinfdagi faoliyati ham, tasviriy san'atdagi boshqa ish turlari ham rejalashtirish ishlari amalga oshiriladi.

2. **Tashkiliy komponenti** tasviriy san'at darslarida o'quvchilarning kollektiv va mustaqil faoliyatini tashkil etish, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlik shakllari, shuningdek, rasm chizish yoki suhbatlar jarayonida o'quvchilarning individual, juftlik, frontal va guruh shakllarini tashkil etishdan iborat.

3. **Kommunikativ komponentni** tasviriy san'at darslarini tashkil etishning turli shakllarida, tasviriy san'atdagi ishlarning sinfdan tashqari shakllarida o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarida ko'rish mumkin.

¹⁰ Щербakov A.I. Pedagogicheskie osnovy formirovaniya lichnosti uchitelya v sisteme vysshogo pedagogicheskogo obrazovaniya. - L.: Prosvetshenie, 1997.

¹¹ Slastyonin V.A. Formirovanie lichnosti uchitelya shkolы v protsesse professionalnyy podgotovki. - M.: Prosvetshenie 1996.- 160s.

¹² Xozyainov G.I. Pedagogicheskoe masterstvo prepodavatelya. - M.:Vysshaya shkola, 1988. - 168s. – 20 bet.

4. **Axborot funksiyasi** shundan iboratki, tasviriy san'at o'qituvchisi san'at haqida, qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya va bu yerda kartina, rasm, haykaltaroshlik haqida ma'lum miqdorda ma'lumot beradi.

5. **Rivojlantiruvchi funksiya** o'quvchilarning ko'rish idrokini, fazoviy fikrlashini, ko'rish xotirasini, ijodiy tasavvurini, ijodiy qobiliyatini va iste'dodini rivojlantirishdan iborat.

6. **Yo'naltiruvchi funksiyasi** o'quvchilarda estetik qarashlar, did va hissiyotlarni shakllantirish, tasviriy san'at yordamida go'zallik yaratishda ishtirok etish talabidan iborat.

7. **Mobilizatsion funksiyasi** tasviriy san'at o'qituvchisi o'quvchilarning qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya va umuman san'at haqidagi bilimlarini dolzarblashtirishi, ularning tasviriy san'atga bo'lgan qiziqishini uyg'otishi, san'atda va hayotda go'zallikka muhabbat tuyg'ularini shakllantirishida namoyon bo'ladi.

8. **Tadqiqiy funksiyasi** tasviriy san'at o'qituvchisidan ilm-fan va san'at o'rtasidagi aloqani, ilg'or pedagogik tajribani o'rganish, umumlashtirish va qo'llash va umuman o'z ishini ilmiy tashkil qilishni amalga oshirishni talab qiladi.

9. Tasviriy san'at o'qituvchisining **metodik mahorati** uning o'quvchilarga naturadan va mavzu asosida rasm chizishga o'rgatish qobiliyatida, dekorativ rasmda, tasviriy san'at haqida suhbatlar tashkil etishda namoyon bo'ladi.

10. **Variativ ko'nikmalar** yuqoridagi ko'nikmalarni berilgan shartlar bilan ma'lum bir o'quvchilar guruhi sharoitida amalga oshirishda kuzatish mumkin.

11. **Shaxsiy ko'nikmalar** o'qituvchining aniq o'quvchiga rasm chizishni o'rgatishning o'ziga xos usulini tanlashini o'z ichiga oladi.

12. Tasviriy san'at o'qituvchisining **shaxsiy va kasbiy-pedagogik fazilatlari**: ilmiy dunyoqarashi va g'oyaviy ishonchi; san'atga bo'lgan muhabbat; jamoat burchini va mas'uliyatini anglash; bolalarga bo'lgan muhabbat; o'qituvchilik ishiga qiziqish; tasviriy san'at sohasidagi bilim va ijodga bo'lgan ehtiyoj.

13. Psixologik-pedagogik tayyorgarlikka qo'yiladigan asosiy talablar: maktab pedagogikasi va umumiy pedagogikasini bilish; turli yoshdagi bolalarning yoshi va anatomik-fiziologik rivojlanishining asosiy qonunlarini bilish; tasviriy san'at darslarining turli shakllarida pedagogik vaziyatlarni rejalashtirish, tashkil etish va tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'lish.

14. Maxsus tayyorgarlik hajmi va mazmuni: san'atning mohiyati, tasviriy san'at turlari va janrlari to'g'risida bilim; tasviriy san'at tarixi; qalamtasvir, rangtasvir va kompozitsiya asoslarini bilish.

15. Mutaxassislik bo'yicha **metodik tayyorgarlikning** mazmuni: hozirgi bosqichda tasviriy san'atni o'qitishning maqsad va vazifalarini bilish; tasviriy san'atning o'quv rejaları, o'quv dasturlari, darsliklar va

o'quv qo'llanmalarni bilish; qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiyani o'qitish metodikasining nazariy asoslarini bilish, o'quvchilarni tasviriy san'at bilan tanishtirishda qiyinchiliklarni yengish bilim va malakalarini hosil qilish.

16. Ushbu faoliyat turiga ijobiy munosabat bildirish - bu tasviriy san'atni sevish, rasm chizishga, bolalar bilan ishlashga, kasbga sadoqatdir. Bu maktab tasviriy san'at o'qituvchisi faoliyatining tarkibiy qismlari, uning ixtisosligi "san'atshunos-rassom-o'qituvchi". Ular, shuningdek, San'at fakulteti bitiruvchisini kasbiy tayyorlashning tarkibiy qismidir.

3. Kvalifikatsion modeli va darajasi.

O.A. Abdulin, N.V. Kuzmin, V.A. Slastyoninlarning ilmiy tadqiqot ishlari asosida hamda modellashtirish va shaklga tushirish metodlarini qo'llash borasida tasviriy san'at fanlarini mutaxassislarga taalluqli kasbiy funksional darajasini zamonaviy modeli loyihalashtirildi. (1- jadval).

Tasviriy san'at fani o'qituvchisining zamonaviy modeli

1- jadval

Талабаларни касбий фаолиятига тайёргарлик даражасини замонавий модели												
Санъатшунослик вазифаси					Рассомлик вазифаси			Педагогик вазифаси				
Санъатшунослик билим ва малакалари					Тасвирлашнинг билим ва малакалари			Педагогик билим ва малакалар				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Санъатнинг моҳиятини билиш	Тасвирий санъат тур ва жанрларини	Тасвирий санъат тарихини билиш	Санъат асарларини бадиий таҳлил қилиш малакаси	Тасвирий санъат ҳақида докладлар уюштириш малакасини ҳосил қилиш	Натурага қараб тасвирлаш малакаси	Ранглар билан ишлаш малакаси	Сюжетли композиция тузиш малакаси	Қаламтаѕвир машғулотларини таҳлил қилиш, ташкил этиш ва	Рангтаѕвир машғулотларини таҳлил қилиш, ташкил этиш ва режалаштириш	Композиция машғулотларини таҳлил қилиш, ташкил этиш ва режалаштириш	Санъат тарихи машғулотларини таҳлил қилиш, ташкил этиш ва режалаштириш	Ҳайкалтарошлик машғулотларини таҳлил қилиш, ташкил этиш ва

Bu jadval asosida talabalar u yoki bu vazifalarni bajarish borasida qanday bilim va malakalarni o'zlashtirish zarur ekanligini bilib olishadi. Shuningdek, bu model asosida talabalarni alohida kasbiy vazifalari bilan birgalikda ularni kasbiy pedagog faoliyatini bajarishi borasida qanchalik

tayyorgarlik darajasini aniqlash ham mumkin.

Shunday qilib, mutaxassisning kasbiy tayyorgarlik darajasi o'zlashtiradigan malakalar soni jihatdan baholanib, keyin uning yig'indisi natijasida, albatta, ma'lum sifatni ham tashkil etadi.

Mazkur modelning asosini talabalar tashkil etib, avvalom bor shaxs sifatida:

1. yuksak ma'naviyatli va madaniyatli;
2. uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish uchun istiqbol vazifalarni ilgari surish va hal etishga qodir;
3. ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri oladigan;
4. o'zida milliy istiqloq g'oyalari singdirgan;
5. jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shadigan.

Yuqori malakali raqobatbardosh **san'atshunos** kadr sifatida:

1. San'atning mohiyatini bilish – san'atni jamiyat ongini aks etish shakllari kabi bilish; hayotdagi san'at o'rnini bilish; san'atni ilm, din, mifologiya bilan bog'liqligini bilish.

2. Tasviriy san'at tur va janrlarini bilish - musiqani bilish; adabiyotni bilish; kinoni bilish; tasviriy san'atni bilish; a) grafika; b) rangtasvir; v) haykaltaroshlik; g) amaliy san'at; d) me'morchilik. Rangtasvir: moybo'yoq, tempera, guash, akvarel, pastel, mahobatli, dastgohli, dekorativ. Rangtasvir-grafika-haykaltaroshlik: animalistik, manzarali, portretli, maishiy, tarixiy, batal, natyurmort, karikatura va boshqa janrlar.

3. Tasviriy san'at tarixini bilish – jamiyatni ongini aks etish shakli kabi san'atning paydo bo'lishini sababi va ijtimoiy zaruriyati; tasviriy san'at rivojlanishini asosiy bosqichlarini umumiy tarzda bilish; tasviriy san'atni Uyg'onish davrini mukammal bilish; o'zbekiston tasviriy san'atini tarixini chuqur bilish; dunyo taniqli buyuk rassomlarni hayot va faoliyatini bilish.

4. San'at asarlarini badiiy tahlil qilish malakasi – dunyoviy tasviriy san'at durdonalarini bilish; rasm va asarlarning mazmuni va shaklini og'zaki vositalar orqali izohlash va tushunarli bo'lmagan narsalarni anglab tushuntirish malakasiga ega bo'lish; asarni g'oyaviy mazmunini tushuntirib berish malakasiga ega bo'lish.

5. Tasviriy san'at haqida dokladlar uyushtirish malakasini hosil qilish – tasviriy san'at shaxslari va alohida mavzular bo'yicha ilmiy-metodik adabiyotlar bibliografiyasini tuzish malakasiga ega bo'lish; haykaltaroshlik asarlari va tasviriy san'at rasmlari reproduksiya- larining kolleksiyalash, shuningdek (davr, maktab, yo'nalishlar bo'yicha va

h.k.) albomlar to'plash malakasiga ega bo'lish; tasviriy san'at asarlar materiallarini izohlab berish malakasiga ega bo'lish; san'atshunoslikdan egallagan bilimlarini og'zaki va yozma ravishda bayon qilish malakasiga ega bo'lish.

Rassom kadri sifatida:

1. Naturaga qarab tasvirlash malakasi – narsalar va hodisalarni to'g'ri kuzatish malakasiga ega bo'lish; narsa va hodisalarni ilmiy bilish; qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiyalarni ilmiy asoslarini bilish; tasvirlash metodlarini bilish va ularni ishlash texnikasini egallash; hayotda ko'rimsiz va go'zallikni ko'ra bilish malakasiga ega bo'lish.

2. Ranglar bilan ishlash malakasi – ranglar haqida ma'lumotga ega bo'lish; ranglar hosil qilish malakasiga ega bo'lish; ranglarni ilmiy asoslarini bilish; ranglar bilan tasvirlash metodlarini bilish va ularni ishlash texnikasini egallash;

3. Syujetli kompozitsiya tuzish malakasi – tavsiya etilayotgan mavzularni g'oyaviy mazmunini anglab yetish malakasiga ega bo'lish; mavzuli sharoitdagi ko'rinishda go'zallik va ko'rimsizlikni ajrata bilish malakasiga ega bo'lish; qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiyalarni ilmiy- metodik asoslariga rioya qilish malakasiga ega bo'lish; musiqiy, adabiy, tarixiy asarlarni illyustratsiyani ishlash malakasiga ega bo'lish.

Rassom-o'qituvchi kadri sifatida:

1. Qalamtasvir mashg'ulotlarini tahlil qilish, tashkil etish va rejalashtirish malakasi - o'quv metodik qo'llanma, darsliklar materiallari va dasturlar asosida tuzilgan kalendar rejasi bo'yicha qalamtasvir mashg'ulotlarini konspekt-rejasini tuzish malakasiga ega bo'lish; naturadan tasvirlash mashg'ulotlar jarayonida didaktik prinsiplarga rioya qilish malakasiga ega bo'lish; o'quvchilarni naturadan tasvirlashga o'rgatish malakasiga ega bo'lish; o'quvchilarning rasmlarini metodik jihatdan to'g'ri baholash malakasiga ega bo'lish; naturadan tasvirlashda o'quvchilar tomonidan yuzaga kelgan hatolarni metodik jihatdan to'g'ri tuzatish kiritish malakasiga ega bo'lish

2. Rangtasvir mashg'ulotlarini tahlil qilish, tashkil etish va rejalashtirish malakasi - o'quv metodik qo'llanma, darsliklar materiallari va dasturlar asosida tuzilgan kalendar rejasi bo'yicha rangtasvir mashg'ulotlarini konspekt-rejasini tuzish malakasiga ega bo'lish; naturadan tasvirlash mashg'ulotlarida didaktik prinsiplarga rioya qilish malakasiga ega bo'lish; o'quvchilarni naturadan tasvirlashda ranglar bilan ishlashga o'rgatish malakasiga ega bo'lish; o'quvchilarning ishlarini metodik jihatdan to'g'ri baholash malakasiga ega bo'lish; naturadan tasvirlashda o'quvchilar tomonidan yuzaga kelgan hatolarni metodik jihatdan to'g'ri tuzatish kiritish malakasiga ega bo'lish

3. Kompozitsiya mashg'ulotlarini tahlil qilish, tashkil etish va rejalashtirish malakasi - o'quv metodik qo'llanma, darsliklar materiallari va dasturlar asosida tuzilgan kalendar rejasi bo'yicha

kompozitsiya mashg'ulotlarini konspekt-rejasini tuzish malakasiga ega bo'lish; mavzuni, g'oyaviy mazmuni shakllantirish, syujetni tanlash malakasiga ega bo'lish; kompozitsiya mashg'ulotlari jarayonida didaktik prinsiplarga rioya qilish malakasiga ega bo'lish; o'quvchilarni adabiyot, musiqa, tarix asarlarini illyustratsiya ishlashni o'rgatish malakasiga ega bo'lish; o'quvchilarning kompozitsiya oid rasmlarini metodik jihatdan to'g'ri baholash malakasiga ega bo'lish.

4. San'at tarixi mashg'ulotlarini tahlil qilish, tashkil etish va rejalashtirish malakasi - o'quv metodik qo'llanma, darslik materiallari va dasturlar asosida tuzilgan kalendar rejasi bo'yicha tasviriy san'at haqida suhbat mashg'ulotlarini konspekt-rejasini tuzish malakasiga ega bo'lish; suhbat o'tkazish mavzulari bo'yicha savollarni shakllantirish malakasiga ega bo'lish; tasviriy san'at haqida suhbat mashg'ulotlarida didaktik prinsiplarga rioya qilish malakasiga ega bo'lish; san'atshunoslik bilimlar orqali o'quvchilarni dunyoqarashini shakllantirish malakasiga ega bo'lish; tasviriy san'at haqida o'tkazilgan suhbat mashg'ulotlarini yakunini chiqarish malakasiga ega bo'lish; tasviriy san'at galereyasi, ko'rgazma zallari va muzeilarga sayohat uyushtirishini rejalashtirish, tashkil etish va tahlil qilish malakasiga ega bo'lish.

5. Haykaltaroshlik mashg'ulotlarini tahlil qilish, tashkil etish va rejalashtirish malakasi - o'quv metodik qo'llanma, darslik materiallari va dasturlar asosida tuzilgan kalendar rejasi bo'yicha haykaltaroshlik mashg'ulotlarini konspekt-rejasini tuzish malakasiga ega bo'lish; haykal yasash mashg'ulotlari jarayonida didaktik prinsiplarga rioya qilish malakasiga ega bo'lish; o'quvchilarni plastilin yoki loydan buyumlarni yasashga o'rgatish malakasiga ega bo'lish; o'quvchilar yasagan haykal buyumlarini metodik jihatdan to'g'ri baholash malakasiga ega bo'lish; haykal yasashda o'quvchilar tomonidan yuzaga kelgan hatolarni metodik jihatdan to'g'ri tuzatish kiritish malakasiga ega bo'lish.

Ko'pkasbli mutaxassislarni o'qitish jarayonida nafaqat ularni nazariy bilimlar tayyorgarligi, amaliy o'zlashtirgan malaka va ko'nikmalar ham muhim o'rinni egallaydi, ma'lumki nazariya amaliyotsiz o'z hayotiy ma'nosini yo'qotadi. Shuning uchun ham talabalarning amaliy jarayoniga alohida ahamiyat beriladi. Demak, tasviriy san'at fanlari bo'yicha sifatli mutaxassislarni talab darajasida bo'lishiga e'tibor bersak, san'atshunoslik vazifasini bajarish uchun - muzey amaliyoti, rassomlik vazifasini o'tash uchun - dala amaliyoti, va so'ngida, o'qituvchilik vazifasini bajarish uchun - pedagogik amaliyotini rejalashtirish kerak bo'ladi.

2- jadval

San'atshunoslik vazifasi	Rassomlik vazifasi	Pedagogik vazifasi
San'atshunos - amaliyotchi	Rassom- amaliyotchi	Pedagogik-amaliyotchi

Muzey amaliyoti	Dala amaliyoti	Pedagogik amaliyot
<p>Tasviriy san'at galereyasi, muzeylar, ko'rgazma zallariga sayohat; rasm va asarlarni tahlili; taniqli rassomlar faoliyati va hayot haqida hikoyalar; tasviriy san'at oqim va yo'nalishlari; tasviriy san'atdan dokladlar, kurs ishlari va bitiruv malakaviy ishlar bajarish.</p>	<p>Naturadan qisqa vaqtli ranglavhalar, qalamchizg'ilar ishlash maqsadida tabiatga; tog'li joylarga; madaniy tarixiy obidalarga; bitiruv mala-kaviy ishlari uchun eskizlar tayyorlash</p>	<p>Qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya, haykaltaroshlik va san'at tarixi mashg'ulotlari. o'quvchilar va amaliyotchilarni rasm va etyudlarini ko'rgazmasi va konkursini tashkil etish; tasviriy san'at to'garaklariga rahbarlik qilish; pedagogika va psixologiya, tasviriy san'at o'qitish metodikasidan dokladlar, kurs ishi, bitiruv malakaviy ishlar.</p>

Kompleksli va tizimli yondoshuv hamda modellashtirish metodlarini qo'llanilishi asosida san'atshunos-rassom-pedagog kasbiy tayyorgarligini asosiy darajasini aniqlash mumkin bo'ladi. Har birini alohida kasbiy tayyorgarligi darajasini qoniqarli, yaxshi va yuqori ko'rsatgichlar bilan baholab mezonlar bo'yicha natijalarini ko'rish mumkin.

Mutaxassis kadrlar tayyorlash milliy modelining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'limi muassasalari talabalarini shakllantirish maqsadida ilmiy-metodik asosini ishlab chiqish zaruriyati tug'ildi.

Tadqiq etilayotgan muammoda «kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da ilmiy-metodik tayyorgarligiga qo'yilgan talablarga javob beradigan, shuningdek, dasturning hozirgi bosqichdagi vazifalarini amalga oshirishga qodir, umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mo'ljalni mustaqil ravishda to'g'ri olish mahoratiga ega bo'lgan o'quvchi-talabalarni shakllantirish kuzda tutiladi.

Tasviriy faoliyat samaradorligini ta'minlovchi texnologiyalarni o'quv jarayoniga tatbiq etish ko'p jihatdan talabalarning malakasiga, xususan, savodli rasm chizishga, ravon so'zlashiga, didaktik materiallardan unumli foydalana olish va tasviriy san'at asarlarini chuqur tahlil qila olish saviyasiga bog'liqdir. Bu borada tasviriy san'at fanlari o'qituvchilari quyidagi shartlarga qat'iy amal qilishlari maqsadga muvofiq bo'ladi.

1. Tasviriy san'at sohasidagi pedagogik texnologiya asoslari, maqsadi, mohiyati va vazifalari borasida chuqur nazariy bilimlar berish.

2. Talabalarning nazariy va amaliy bilim darajasini talabga muvofiqligi baholab beruvchi maxsus tekshirish, reyting, test, tanlov, ko‘rik va ko‘rgazmalar tashkil etish.

3. Ta’limni ijodiy tashkil etish va texnologik yondashuv nuqtai nazaridan zarur shart-sharoitlar (maxsus o‘quv xonasi, molbert, dastgoh, videotasvirlar, internetga ulangan) yaratish.

4. Ilg‘or pedagogik tajribalarga tayanish (muntazam rassom ustaxonasi va san‘at muzeylariga tashrif), Respublika doirasida o‘tkazilayotgan yirik ko‘rgazmalarda qatnashish va san‘at asarlarini tahlil qilish.

5. San‘at sohasidagi oliy va o‘rta maxsus ta’lim muassasalarida yaratilayotgan ilmiy yangiliklar, ularning salohiyati va texnologik qurilmalari bilan yaqindan tanishish.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. O‘qituvchi, san‘atshunos va rassom funksiyalarini bajarishning ilmiy-pedagogik xususiyatlari.

2. Polifunksional tayyorgarlikning asosiy shakllari va takomillashtirish yo‘llari.

3. Kvalifikatsion modeli va darajasi.

4. O‘qituvchi, san‘atshunos va rassom funksiyalari fikringizni bayon qiling.

5. Polifunksional tayyorgarlikning takomillashtirish yo‘llarining roli.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Popelyuxina A.I. Sistema xudojestvenno-pedagogicheskoy podgotovki uchiteley nachalnykh klassov: Avtoref. dis. kand. ped. nauk. M., 2010.

2. Oydinov N. Rassom-o‘qituvchilar tayyorlash muammolari. -T.: O‘qituvchi-Ziyo-Noshir, 2001

5-mavzu. Badiiy ta’limning zamonaviy ko‘pbosqichli tizimining didaktik asoslari

Reja:

1. Badiiy ta’lim jarayonida didaktik prinsiplarni amalga oshirishning o‘ziga xosligi

2. Badiiy ijodning har xil turlarini o‘qitish jarayonida klassik didaktika usullarini talqin qilish

3. Zamonaviy ko‘pbosqichli kasbiy badiiy ta’lim tizimi

Tayanch tushunchalar: *didaktik prinsiplar, bakalavr, magistr, ko‘pbosqichli.*

1. Badiiy ta'lim jarayonida didaktik prinsiplarni amalga oshirishning o'ziga xosligi

Badiiy ijod amaliyoti bilan bir qatorda tasviriy san'at nazariyasi va tarixini o'qitish jarayonida klassik didaktikaning barcha tamoyillari hisobga olinishi va amalga oshirilishi kerak. Shu bilan birga, artpedagogika aksariyat didaktik prinsiplarni o'ziga xos, o'ziga xos tushunishi va qo'llanishi bilan tavsiflanadi. Ushbu o'ziga xoslikni bilmaslik ko'pincha odatdagi pedagogik xatolarga olib keladi.

Artpedagogikada **ilmiy tamoyili** san'atshunoslarning ijodiy tasavvurlari bilan yoki shunchaki rivoyatlar, afsonalar yoki tarixiy latifalar tarzida bizgacha yetib kelgan ushbu faktlar asosida yaratilgan ishonchli ilmiy tadqiqot metodlari va badiiy obrazlar yordamida olingan faktlarni o'zaro bog'lashni va ba'zan taqqoslashni talab qiladi.

Masalan, nazariya va amaliyotning birligi prinsipi bir necha o'lchamlarda amalga oshirilishi mumkin:

- san'at tarixida muammolarni hal qilish evolyusiyasi orqali;
- muayyan ustaning ijodidagi muammoni anglash tarixi orqali;
- o'qituvchining ijodiy tajribasi orqali;
- talabaning shaxsiy tajribasi orqali.

Qanday bo'lmasin, talaba o'zlashtirilayotgan materialni o'zining ijodiy jarayoni uchun foydasini ko'rishi va tushunishi kerak.

San'atni o'qitishda **tizimlilik va izchillik tamoyili** aniq va tabiiy fanlarni o'qitishga qaraganda boshqacha tarzda amalga oshiriladi.

Fanlarni o'qitishda u chiziqli ravishda amalga oshiriladi. Bu ratsional mazmuni bosqichma-bosqich murakkablashuvi bilan ta'minlanadi. O'quv materialini assimilyatsiya qilishning kuchliligi allaqachon o'zlashtirilgan mavzularga qaytishni istisno qilishga imkon beradi.

San'atni o'qitishda ushbu prinsip siklik(davriy) tarzda amalga oshiriladi: bir xil materialga qaytish (masalan, san'at asarlariga) shaxsiy o'sish va rivojlanishning har bir yangi bosqichida maqsadga muvofiq va hatto zarurdir. Shu bilan birga, talabaning qulayroq idrok etishi va mustaqil talqin qilishi uchun mo'ljallab, asarning hissiy va estetik xususiyatlari murakkablashtiriladi,

Artpedagogikada **tushunarlilik tamoyili** ham ko'p qirrali tushuniladi. Intellektual va hissiy darajadagi kirish imkoniyati o'rtasida farq bo'lishi kerak: material talabaning hissiy tajribasi darajasiga mos kelishi kerak.

Masalan (ijobiy va salbiy misollarni keltirish mumkin):

Ko'rgazmalilik tamoyili artpedagogikaning barcha jarayonlarida juda faol qo'llaniladi. Shu bilan birga, o'qituvchilar nafaqat ko'rgazmalining barcha turlari - vizual, eshitish, audio-vizual, taktil, organoleptiklardan foydalanadilar, balki sinergiya samarasiga erishishga intilib, turli xil ko'rgazmalilikning turlarini birlashtirishga intilishadi.

Yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish tamoyili chuqur tahlil ishlarini talab qiladi, shuni yodda tutish kerakki, boy estetik tajriba, shu jumladan jahon badiiy madaniyatining yuksak namunalarini hissiy va ijodiy rivojlantirish o‘quvchilarga tezlashtirilgan shaxsiy shakllanishini ta’minlaydi. Va - aksincha - sifatli estetik tajribaning etishmasligi san’atni idrok qilishda infantilizmga olib keladi.

Eslatib o‘tamiz, art-o‘qituvchisining eng muhim vazifalaridan biri bu o‘quvchining ijodiy individualligini aniqlash va uning individualligini o‘zida ijodiy aks ettirish uchun talabani yetarli darajada adekvat ifodaviy vositalar bilan qurollantirish.

Ta’lim **onglilik va faollilik tamoyili** bilan ham bog‘liqdir. Ijodiy o‘zini namoyon qilishning qanday usullari “unga mos”, tushunadigan talaba ijodiy muvaffaqiyat tuyg‘usini boshdan kechira oladi, bu esa o‘z navbatida keyingi ijodiy faoliyat uchun kuchli rag‘batdir.

2. Badiiy ijodning har xil turlarini o‘qitish jarayonida klassik didaktika usullarini talqin qilish

Artpedagogikada o‘qitish metodlarining turli tasniflarining dolzarbligi, avvalo, ijodiy jarayonning xususiyatiga, shuningdek mashg‘ulot- ning ma’lum bir bosqichida rejalashtirilgan ta’lim, rivojlanish va didaktik vazifalarga bog‘liqdir.

- Verbal metodlar – aql-idrokga yo‘naltirilgan; aks ettirishni rivojlantirish;
- Ko‘rgazmali metodlar - hissiy sohaga qaratilgan, fazoviy fikrlashni rivojlantiradi;
- Amaliy metodlar - ijodiy faoliyat uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni shakllantirish;
- Reproduktiv metodlar o‘qituvchining harakatlari va hukmlarini takrorlaydi; aniq bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishda juda kerakli;
- Muammoli-qidiruv yoki evristik metodlar mavjud namunalar (kashfiyotlar, ixtirolar, asarlar) asosida ilmiy yoki ijodiy izlash jarayonini sub’ektiv ravishda modellashtirish;
- Ijodiy metodlar talabalarni tadqiqot, ixtiro yoki badiiy-ijodiy faoliyat sohasidagi haqiqiy ijodkorlik jarayoniga jalb qiladi.

An’anaga ko‘ra, badiiy-ijodiy faoliyatning eng muhim malaka va ko‘nikmalari o‘qituvchi va talabaning bevosita o‘zaro ta’siri jarayonida uzatiladi, chunki faqat shu yo‘l ijodkorning barcha xususiyatlari va nyanslarini ko‘rishga imkon beradi. Bu artpedagogikaning uzluksiz xususiyati: ijodiy ko‘nikmalarni “qo‘ldan qo‘lga” o‘tkazish, bu ijodiy maktablarning hayotini ta’minlaydi.

Ta’lim jarayonining zamonaviy texnik jihozlanishi bir qator o‘quv jarayonlarini faollashtirishga imkon beradi. Masalan, ijodiy jarayon elementlarini audio va video yozib olish yutuqlarni ham, xatolarni ham tez

va hatto uzoqdan tahlil qilishga imkon beradi va shu bilan professional aks ettirishni rivojlantiradi.

3. Zamonaviy ko'pbosqichli kasbiy badiiy ta'lim tizimi

O'zbekiston yevropaning yagona ta'lim jarayoniga kirishi munosabati bilan har yili ta'lim yo'nalishlari bo'yicha bakalavrlar, magistrlar, fan nomzodlari va fan doktorlarni chiqaradigan ko'pbosqichli oliy kasbiy ta'lim tizimi yaratildi va muvaffaqiyatli faoliyat yuritmoqda. Asosiy ta'lim dasturi ikkita tayyorgarlikni o'z ichiga oladi: bakalavr malakasini (4 yil) va magistrlik malakasini (2 yil). Ta'limning keyingi bosqichi - 2 ta tayyorgarlik darajasi: aspirantura (3 yil) va doktorantura (2 yil). Ko'pbosqichli tizim yevropa ta'limiga mos keladi va talabaga mustaqil ravishda ta'lim yo'lini tanlashga imkon beradi. Ko'pbosqichli tizimning uzluksizligi va ochiqligi boshqa fakultetlarda, universitetlarda tahsil olgan talabalarga tanlov asosida turli bosqichlarda kirish imkoniyatini beradi.

San'at fakulteti bakalavrini tayyorlashning bir qator profili ochilgan: Tasviriy san'at, dizayn va kompyuter grafikasi, amaliy san'at, muzey pedagogikasi. Ta'lim yo'nalishlarini individual rejalashtirish ta'minlanadi: 2yil davomida talabalar asosiy umumiy kasbiy tayyorgarlikni ta'minlaydigan umumiy dastur asosida o'qiydilar; keyin ular ixtisoslashuv profillaridan birini tanlaydilar - tasviriy san'at yoki amaliy bezak san'ati. Badiiy ijodkorlikdagi amaliy mashg'ulotlar nazariy fanlar bilan uzviy ravishda birlashtirilgan: masalan, tasviriy san'at bakalavrlari qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya, haykaltaroshlik, kompyuter grafikasi, amaliy bezak san'ati (batik, gobelen, kulolchilik va boshqalar), perspektiva, plastik anatomiya, rangshunoslik, tasviriy san'at tarixi, badiiy madaniyat, pedagogika, psixologiya, ta'lim tarixi; o'quv va tadqiqot amaliyotidan (2 ta shakl - muzeylarda o'tkaziladigan ilmiy tadqiqot amaliyoti va plener) va ishlab chiqarish pedagogik amaliyotidan o'tadilar.

Fakultetda 10ta magistrlik dasturi mavjud: Rangtasvir, qalamtasvir, haykaltaroshlik, akademqalamtasvir va rangtasvir, dizayn va kompyuter grafikasi, amaliy bezak san'at, muzey pedagogikasi, badiiy ta'lim, san'atshunoslik, badiiy ta'lim sohasidagi axborot texnologiyalari. Magistraturada o'quv jarayoni ijodiy ustaxonalar va ilmiy maktablar prinsipiga muvofiq amalga oshiriladi. Shunday qilib, ikkita ijodiy rasm chizish ustaxonasi tashkil etildi: prof. V.A. Ledneva o'zining tezisi sifatida portretlar, natyurmortlar, manzaralar yaratishga qaratilgan; prof. V.A. Litvinov ustaxonasi - janrli va tarixiy kartinalarni, interer uchun dekorativ pannolarni tayyorlash.

Magistrlar kundalik amaliy mashg'ulotlardan tashqari (qalamtasvir, rangtasvir, haykaltaroshlik, amaliy san'at va boshqalar) va jonli modelni (portret, yalang'och qomat va h.k.) puxta o'rganishdan tashqari, san'at tarixi va

san'at pedagogikasi sohasida ilmiy ish olib boradi (ilmiy maqolalar, insholar yozish, sharhlar, konferensiyalarda ma'ruzalar qilish). O'qituvchilar, magistrlar va bakalavrlarning ilmiy ishlari to'plami har yili nashr etiladi.

Talabalarning ijodiy ishlari Sankt-Peterburgda va Rossiya, AQSh, Belgiya, Shvesiya, Finlyandiyada bo'lib o'tadigan xalqaro ko'rgazmalarda qatnashadi, "Sankt-Peterburg" nufuzli tanlovining grantlari bilan taqdirlanadi. Ko'rgazma zalida eng iste'dodli talabalar ishlarining shaxsiy ko'rgazmalari an'anaga aylanadi.

Universitetda 3ta mutaxassislik bo'yicha PhD nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalarini himoya qilish bo'yicha dissertatsiya kengashi mavjud:

13.00.02 – o'qitish va tarbiyalash nazariyasi va metodikasi (tasviriy va dekorativ san'at, umumiy va kasb-hunar ta'limi darajalari), 13.00.01– ta'lim va tarbiya nazariyasi va tarixi.

Ta'limni modernizatsiya qilish bo'yicha ishlar bir necha yo'nalishlarda olib borilmoqda: 1) talabalarning bilim va ko'nikmalarini baholash uchun kredit tizimini joriy etish (Boloniya jarayoni sharoitida); 2) sirtqi ta'lim uchun masofadan o'qitishni joriy etish; 3) xalqaro ilmiy ishlar to'plamlarini, o'quv qo'llanmalarini, diplom va o'quv ishlari albomlarini ishlab chiqish va nashr etish.

XX asrning 80-yillari o'rtalarida, mamlakatimizda qayta qurish boshlandi. Bu nafaqat mamlakatimiz iqtisodiy va siyosiy hayotiga ta'sir qildi, balki oliy va o'rta ta'lim muassasalarini isloh qilishni ham talab qildi.

Universitet ta'limini qayta qurish yo'llarini qisqacha eslaymiz: kasbiylashtirish, ta'limni kompyuterlashtirish va insonparvarlashtirish, talabalarning mustaqil ishi rolini oshirish va ta'limni individualizatsiya qilish.

Kasbiylashtirishda ta'lim, ishlab chiqarish va ilm-fanni integratsiya orqali amalga oshirilishi kerak. Universitet o'qituvchilariga asosiy talablardan biri – ilmiy-tadqiqot ishlarida qatnashish taklif qilindi. Bu o'qituvchilarning kasbiy o'sishi uchun ham talab, ham shartdir, ya'ni, o'qituvchi izlanishlar bilan va tadqiqotishlar bilan o'qitish orqali ta'lim berish kerak. Bundan tashqari, o'sha davr g'oyalariga ko'ra talabalarning mehnat brigadalarini kasbiy ta'limning perspektiv shakli sifatida kengroq foydalanishi kerak.

Ta'limni kompyuterlashtirishga katta umidlar bog'landi, shuning uchun 1985 yilda oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari o'qituvchilari o'rtasida kompyuter savodsizligini yo'q qilish masalasi ko'tarildi. Universitetlar va maktablar kompyuter uskunalari bilan ta'minlandi, kompyuter markazlari modernizatsiya qilindi.

Mamlakatning jadal sanoatlashuvi, o'zi progressiv bo'lib, texnokratik fikrlashning hukmronligiga olib keldi va bu atrof-muhitga

katta zarar yetkazdi. O. Doljenko bilan quyidagilarga qo‘shilmaslik mumkin emas:

“... nima ustida o‘ylash kerak bo‘lgan narsa bor: yangi va zamonaviy davrlarda oliy ma‘lumot nafaqat hayotga muhabbat, olijanoblik va fikrlarning pokligi, balki zo‘ravonlik, nafrat va halokatni sevishni ham keltirib chiqaradi”.

Shu sababli, ta‘limni insonparvarlashtirish yo‘li taklif etilishi bejiz emas edi. Gravitatsiya markazini tor kasbiylashtirishdan ta‘limni insonparvarlashtirish va fundamentalizatsiyalashga asoslangan ta‘limga o‘tkazish kerak degan fikr bor edi. Ta‘limni insonparvarlashtirish uchun gumanitar fanlar bo‘yicha ma‘ruzalar (axloq, estetika, qadimgi dunyo san‘ati va boshqalar) kiritildi, gumanitar fanlarning butun blokini o‘rganish talablari qayta ko‘rib chiqildi. Ammo gap insonparvarlik fanlari sonini ko‘paytirishda emas, ya‘ni ta‘limni ijtimoiylashtirishda emas, balki ta‘limni insonparvarlashtirishda. Insonparvarlashtirish va ijtimoiy- lashtirishning mohiyati va qiymati yosh mutaxassislarning axloqiy-estetik madaniyatini shakllantirishdir.

Demak, ta‘limning mohiyati ma‘lum bir talabaga yo‘naltirilgan bo‘lib, uning qobiliyatiga mos ravishda oliy ma‘lumot olish yo‘llarini tanlash imkoniyatidan mahrum bo‘lib, talabalarning bilish faoliyati past darajada qoldi. Shuning uchun, yangi konsepsiya 1992 yilda paydo bo‘ldi:

"Oliy ta‘limning konsepsiyasi, shu jumladan fundamentalizatsiya va ijtimoiylashtirish asosida tarkib topgan tarkibiy qismni qayta ko‘rib chiqish va uning tarkibiy qismi - ko‘pbosqichli ta‘lim tizimiga o‘tish."

Oliy ta‘limning ko‘pbosqichli tizimining maqsadi - shaxs va jamiyatning turli madaniy-ma‘rifiy ehtiyojlarini qondirishda oliy ta‘lim imkoniyatlarini kengaytirish. Ilgari, esingizda bo‘lsa, birinchi navbatda jamiyat va ijtimoiy tartib edi. Endi buni “Ta‘lim to‘g‘risida qonun”dan ko‘rish mumkin, inson va uning manfaatlari birinchi o‘ringa chiqmoqda.

Mamlakatimizda ko‘pbosqichli ta‘lim tizimining mohiyati shundan iboratki, u turli darajalar, davomiylik va maqsadlarga mo‘ljallangan asosiy ta‘lim dasturlari to‘plamini aks ettiradi.

Ko‘pbosqichli ta‘lim tizimi bozor iqtisodiyotining o‘zgaruvchan ehtiyojlarini hisobga olgan holda mutaxassislarning umumiy madaniy, kasbiy va ilmiy tayyorgarligi moslashuvchanligini oshiradi. Bunda YuNESKO tomonidan qabul qilingan oliy ta‘limni rivojlantirishning mahalliy va xorijiy tajribasi va ta‘limning xalqaro tasnifi hisobga olinadi, butun dunyo hamjamiyati doirasida yagona ta‘lim makonini shakllantirish davrimizning talablariga javob beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim bo‘yicha Davlat qo‘mitasi boshchiligidagi bir guruh olimlarning sa‘y-harakatlari bilan ko‘pbosqichli tizimga asoslangan Oliy ta‘limi davlat ta‘lim standarti ishlab chiqilgan va 1992 yil xukumat qarori bilan ishlab chiqilgan.

Birinchi bosqichga bakalavrlar va kasb-hunar ta'limi dasturlari bo'yicha o'rtacha 3-3,5 yillik o'qitish muddati bo'lgan o'rta maxsus o'quv yurti miqyosidagi ikki yillik o'qish kiradi.

2-darajali dasturlar shaxslarga universitet doirasida inson va jamiyat, tarix va madaniyat haqidagi ilmiy bilimlar tizimini o'zlashtirish, tabiatshunoslik bo'yicha fundamental ta'lim olish va sohalar bo'yicha kasbiy bilim asoslarini olish imkoniyatini beradi. Ushbu dasturlar asosiy oliy ma'lumotni taqdim etadi. 2-darajali dasturlarni o'zlashtirgan shaxslar 3- darajadagi o'quv va kasbiy dasturlarda o'qishni davom ettirishga yoki mehnatga moslashish uchun zarur bo'lgan kasbiy bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda o'zlashtirishga tayyor. Universitetda 2-darajali dasturlar bo'yicha o'qish muddati 1-darajali dastur bo'yicha ikki yillik kollejni muvaffaqiyatli o'qiganlar uchun kamida 2 yil, umumiy o'rta ta'limni tugatganlar uchun esa 4 yil. Asosiy oliy ma'lumot olgan universitet bitiruvchilariga bakalavr darajasi va o'qish yo'nalishini ko'rsatgan holda oliy ma'lumotli diplom beriladi. Universitetda 2- darajali dasturlar bo'yicha kamida 4 yil o'qigan shaxslar oliy ma'lumot olishadi va ularga akademik darajasi beriladi.

Bakalavrlar magistraturada o'qishni davom ettirishlari mumkin (1-2 yil) yoki to'liq oliy ma'lumotga ega mutaxassis bo'lishlari mumkin. Magistrlik fanlari dasturi asosan tabiat tadqiqotlari hisoblanadi. Tugatgandan so'ng, magistr darajasini tayinlash bilan oliy ma'lumot to'g'risidagi diplom beriladi.

Mutaxassisni tayyorlash dasturini tugatganlarga, shuningdek, olingan mutaxassislik bo'yicha malaka tayinlangan holda oliy ma'lumotli diplom beriladi.

Har qanday ta'lim dasturini tugatgan universitet bitiruvchilari aspiranturaga kirish huquqiga ega bo'lib, magistratura chet tili bo'yicha imtihon aspiranturaga kirish imtihoni hisoblanadi.

Oliy ta'limning ko'pbosqichli tizimi ta'limning tarkibiga ham, tarkibiga ham ta'sir ko'rsatdi. 1992 yilda universitet ta'limining yangi modeli ishlab chiqildi, unda "bilim, ko'nikma va ko'nikmalar o'rganish maqsadi emas, balki talaba shaxsini rivojlantirish vositasi sifatida qaraladi". Ta'limning istalgan darajadagi zamonaviy universitet bitiruvchisi paydo bo'layotgan bozor iqtisodiyoti sharoitlariga moslasha olishi, kasbiy faoliyatiga moslashuvchan bo'lishi kerak. U so'nggi texnologiyalarni yaxshi bilishi, butun dunyo tajribasini sarhisob qiladigan kompyuter, ma'lumotlar bazalari va ma'lumotlar banklaridan foydalana olishi kerak. Ammo, eng muhimi, universitetda o'qigan yillar davomida u ijodiy shaxsning xususiyatlarini rivojlantirishi, tadqiqotchining ko'nikmalarini shakllantirishi, muhim narsalarni topish va ta'kidlash, favqulodda vaziyatlarni bashorat qilish va oldini olish yoki minimallashtirish qobiliyati, ekologik toza texnologiyalarni ishlab chiqishi yoki hisobga olishi kerak.

Umuman olganda, ko‘pbosqichli ta’lim tizimi badiiy intellektual salohiyatining elita qismini tayyorlashga imkon beradi.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Badiiy ta’limda didaktik prinsiplarni amalga oshirishning o‘ziga xosligi.
2. Artpedagogikada o‘qitish metodlarining turli tasniflari.
3. Zamonaviy ko‘p bosqichli kasbiy badiiy ta’lim tizimi.
4. Oliy ta’limning ko‘pbosqichli tizimining maqsadi.
5. Mamlakatimizda ko‘pbosqichli ta’lim tizimining mohiyati.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vasileva A.A. Mnogourovnevaya sistema xudojestvennogo obrazovaniya na fakultete izobrazitel'nogo iskusstva: sovremennoe sostoyanie i perspektivy razvitiya // *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya*. – 2006. – № 1.
2. Podlasıy I. P. Pedagogika. Novıy kurs: Uchebnik dlya stud. ped. vuzov: - V 2 kn. - M.: Guma-nit. izd. sentr VLADOS, 2001. - Kn. 1.

IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI

1-AMALIY MASHG‘ULOT.

1-Mavzu. Tasviriy san‘at fanlarida o‘quv va ijodiy jarayon, badiiy obraz va maxsus fanlar kompozitsiyasi.

Reja:

1. Tasviriy san‘at fanlarning qisqacha rivojlanish tarixi. Maxsus fanlar o‘quv va ijodiy jarayoni.

2. Badiiy obraz va maxsus fanlar kompozitsiyasi. Qonun-qoidalar, bajarish tartiblari.

Tayanch tushunchalar: *ijodiy jarayon, badiiy obraz, kompozitsiya, qonun-qoidalar.*

1. Tasviriy san‘at fanlarining qisqacha rivojlanish tarixi.

Asrlar davomida yaratilgan tasviriy asarlar uzoq o‘tmishdan darak beruvchi va jamiyatda bo‘layotgan voqealarni aks etirilgan kartinalarni zavq bilan tomosha qilamiz. Ular bilimdan tashqari estetik zavq olishga ham katta yordam beradi. Ba‘zi bir rasmlar sa‘nat sohasiga mansubligiga qaramasdan dunyoni ma‘lum darajada o‘zgartirdi: masalan, Lasko g‘orida “Avinonskie devisy” kartinasi¹³ qoyaga chizilgan rasmlar birinchi odamlar yashab o‘tganligi haqida ko‘rsatadi, ular bizning tarixdan avvalgi davrdagi tushunchamizni va bilimimizni o‘zgartiradi. Shuningdek o‘rta asr zodagonlarini tasvirlagan kartinalar yoki jamoatning hayajonini vujudga keltirgan Pablo Pikassoning asarlari shular jumlasidandir.

O‘zbek rassomlari tomonidan yaratilgan buyuk asarlar har doim xotiramizdan o‘chmasligi aniq. Milliy tasviriy san‘atimiz tarixidan ma‘lumki K.Behzod, O‘.Tansiqboev, R.Axmedov, Ch.Axmarov, Z.Inog‘omov kabi rassomlar asarlari katta ahamiyatga ega. Tasviriy san‘atning ko‘p janrlari: portret, manzara, jang, maishiy, tarixiy shulardandir.

¹³Francisco De Goya (Spanish, 1746-1828)// Paintings: that Changed the World.-Munich. Berlin, London, New York.- 2003.- P.-128

14

Bu asarlar psixologik ta'sirchanlik kuchi ma'lum bir tarixiy ahamiyatni kasb etmaydi, lekin madaniyat nuqtai nazaridan ajoyib san'at asarlarining umumiy tasavvurini beradi. Biz tasvirlar sahnasiga chuqur yondashamiz va tasvirlangan rasmning talablarida rassomning ichki dunyosi va uning hayotiy uslubi, shuningdek, tasvirlangan voqeaning tarixiy ahamiyatini ko'ramiz. Bugungi kunda dunyoda tasviriy san'atning ahamiyatini butun jahonga mashhur va undan kam bo'lmagan san'at asarlari bizning davrga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Dunyoni qayta o'ylashga majbur etgan ibtidoiy san'at. 100 metr chuqurlikda joylashgan Lasko g'orida 1500 dan ziyod o'yilgan paleolit tosh davrining rasmlari va 600 ga yaqin bizon, bug'u, buqa va bosh hayvonlarning tabiiy tasvirlari topilgan. Shu kabi tarixiy rasmlar boshqa hech qaerda topilgani yo'q. Izlanuvchilar aytishadiki, so'nggi xulosada o'zlaridan tarixiy san'at muzeyini bizga meros qoldirgan holda 5 ming yil davomida odamlar shu g'orning devorlarida qayta-qayta rasm chizib, istiqomat qilishgan. Ba'zi bir sur'atlar juda katta hajmda: katta g'orning (Buyuk o'tish joyi) devorlarida tasvirlangan bir necha buqalarning balandligi 5 metrgachadir. Ularning tabiiyligi va ajoyib tarzda bizga yetkazib berilganligi bizning tarixga bo'lgan qarashlarimizni tubdan o'zgartiradi. 19 asrga qadar odamlar yosh bolalarning ijodiga o'xshaydigan beo'xshovlikdan to nazokatli shaklgacha, san'atni kam-kamdan va sekin-astalik bilan rivojlangan deb o'ylashardi. Haqiqatdan ham, 1879 yilda Ispaniya Altomirada topilgan birinchi devoriy rasmlarni qalbaki deb hisoblashgan. Keyingi topilmalar, Laskoning rasmlarini qo'shgan holda,

² Klaus Reichold. Bernhard Graf. Paintings that Changed the World.-Munich. Berlin, London, New York.- 2003.- P.-13

barcha shubhalarni o‘chirib tashlandi: miloddan avvalgi 15 ming yilda tasviriy san‘at mavjud bo‘lgan.¹⁵

O‘zbekiston xududida eramizdan avval ham tasviriy san‘atning rangtasvir, haykaltaroshlik, me‘morchilik turlari nihoyatda rivojlangan bo‘lib, ularning namunalari Varaxsha, Afrasiyob, Qalchayon, Tuproq qal‘a, Bolalik tepa, Ayrtom, Dalvarzin tepa, Fayoz tepa, Qo‘yqirilgan qal‘a, Ajina tepa, Teshik qal‘a va boshqa bir qator joylardan topilgan. Bu asarlar eramizdan avvalgi IV-I-asrlarda yaratilgan bo‘lib ularning yoshi 5-6 ming yilga to‘g‘ri keladi. Bu asarlarning badiiyligi hozirgi zamon rassomlari va haykaltaroshlarining asarlaridan qolishmaydi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Bunday yuksak badiiy saviyadagi asarlarni o‘sha davrda to‘plangan ilg‘or tajriba, tasviriy san‘at maktablarisiz yaratish mumkin emas. Ma‘lumki, san‘at bir necha avlodning ko‘p yillar davomida shakllangan an‘analari, ustaning shogirdga o‘tkazgan bilimlari asosidagina taraqqiy topadi. Bu esa so‘zsiz umumiy badiiy ta‘lim yo‘nalishida bo‘lmasa ham, kasbiy badiiy ta‘lim shaklida rivojlanganligidan dalolat beradi. Ma‘lum davrlarda O‘zbekiston xududidagi san‘at taraqqiyotida uzilishlar ro‘y berganligining sabablari, Iskandar Zulqaynar, mo‘g‘illar, arab, rus istilollariga borib taqaladi. Amir Temur mustaqil davlat tuzgan davrda tasviriy san‘atning miniatyura turini gullab-yashnagani ham buning yaqqol dalilidir. Amir Temur davrida miniatyura va kitob grafikasi shunchalik tez rivojlandiki, u nafaqat Sharq, hattoki Yevropa mamlakatlari san‘atiga ham o‘z ta‘sirini ko‘rsatdi. Natijada, Samarqand, Buxoro, Xirot miniatyura maktablari bilan bir qatorda Bag‘dod, Tabriz, Sheroz, Ozarbayjon, Xind, Isfaxon, Turk miniatyura maktablari ham shakllandi va rivojlandi.

Mazkur miniatyura maktablarida, xususan, umumiy o‘rta ta‘lim maktablari uchun tayyorlangan dasturlarida san‘atshunoslik asoslari, rangtasvir va qalamtasvir ishlash, naturaga qarab tasvirlash, borliqni idrok etish bo‘limlari mavjud bo‘lib, kasbiy badiiy va umumiy badiiy ta‘lim tizimlari o‘rtasiga qat‘iy chegara qo‘yib bo‘lmaydi. Tasviriy san‘atning nazariy asoslari hisoblangan rang, hajm, perspektiva, kompozitsiya asoslari kabilar, ham kasbiy, ham umumiy ta‘lim tizimida o‘rganiladi. Faqat tasviriy san‘atni o‘qitilishida talaba va bolalarning yoshlari, idroki, psixologik xususiyatlari, tasviriy malakalari hisobga olinishi lozim, xolos.

Tasviriy san‘at tarixida buyuk naqqosh va musavvir Kamoliddin Behzodga Xirotlik Mirak naqqosh ustozlik qilgani, unga miniatyura rangtasviri sirlarini o‘rgatgani haqida ma‘lumotlar bor. Shuningdek, ustoz Miraq naqqoshning Xirot “Nigoristoni” (San‘at akademiyasi) bo‘lganligi va unda Kamoliddin Behzod tarbiya olganligi ham ma‘lum.

¹⁵ Klaus Reichold. Bernhard Graf. Paintings that Changed the World.-Munich. Berlin, London, New York.- 2003.- P.-12

Professor Orif Usmonov o'zining "Kamoliddin Behzod va uning naqqoshlik maktabi" nomli kitobida Behzod Tabrizda yashagan vaqtda nafis tasviriy san'at maktabini yaratganini qayd qiladi. U yerda musavvir o'z atrofiga eng iste'dodli yoshlarni to'plagan, ularga san'atining sir-asrorlarini o'rgatgani va Tabrizda Sulton Muhammad, Mirzo Amir, Oqo Mirak, Muzaffar Ali, Sulton Muhammad Nur, Shomuxammad Nishopuriy, Yusuf Mullo, Mir Ali, Rizo Abbosiy, Mahmud Muzahhib, Mavlono Yoriy, Xasan Bag'dodiy, Abdulla Sheroziy, Darvesh Muhammad, Mir Said Ali, Qosim Ali singari o'nlab iste'dodli musavvirlarni tarbiyalaganligini yozadi. Uning shogirdlari Behzodning tasviriy san'at uslubini davom ettirganlari ham rasmiy ma'lumotlardan ayon.

O'zbekistonda hozirgi zamon ta'lim tizimining paydo bo'lishi XX asrning birinchi choragiga to'g'ri keladi. Bir guruh fan va madaniyat vakillari Sankt-Peterburg va Moskvalik rassomlar Turkistonga yuboriladi. Bu rassomlar Turkistonning yirik shaharlarida badiiy studiyalar tashkil etdilar, o'z asarlarining ko'rgazmalarini o'tkazdilar.

1918 yilda Toshkentda badiiy kommuna ochiladi, bir yildan keyin Samarqandda Turkiston o'lka badiiy xalq maktabi ishga tushadi. 1920 yilda Andijonda rangtasvir maktabi, yangi Buxoroda san'at to'garagi tashkil etildi, musulmonlar uchun tasviriy san'at kurslari ochildi. Bir yildan so'ng respublikada badiiy maktab va studiyalar soni 29 taga yetdi va unda shug'ullanuvchilar soni 500 kishidan oshib ketdi. 1921 yili ochilgan badiiy politexnikumda 170 o'quvchidan 150 tasi o'zbeklar edi.

1924 yilda Toshkent tasviriy san'at muzeyi qoshida badiiy studiya ochildi. Unda M.Kupriyanov (Mashhur Kukrinikslar guruhidan), S.Chuykov, mahalliy yosh rassomlardan O'. Tansiqboevlar yoshlar bilan mashg'ulotlar olib bordilar. 1927 yilga kelib Toshkent va 1929 yilda O'zbekiston poytaxti hisoblangan Samarqandda badiiy bilim yurti tashkil etildi. Bu bilim yurtlariga ko'proq mahalliy yoshlar qabul qilindi. Bu bilim yurtlarining asosiy maqsadi rassomlar tayyorlash bo'lsa-da umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun o'qituvchilar tayyorlash borasida ham ma'lum rol o'ynadi.

Shu bilan birga ta'lim tizimida estetik va badiiy ta'lim masalalariga ham e'tibor qaratila boshlandi.

Maxsus fanlar o'quv va ijodiy jarayoni. Ijodiy jarayon - bu ongning oliy darajasi, faoliyatning yuqori va ancha murakkab shakli bo'lib, u insonga hosdir. Tasviriy san'atda ham ijodning natijasi badiiy asar yaratishdan iborat bo'ladi. Ya'ni, ob'ektiv borliqni maxsus shakldagi xususiyatlarini badiiy obrazlar tarzida aks ettirishdir. Xaqiqiy san'at asari - o'zida badiiy obraz shaklida hali bungacha bo'lmagan yangilikni yaratilishi hisoblanadi. Badiiy ijod esa ijodiy jarayon orqali amalga oshiriladi. Bunda rassom g'oyaviy-badiiy mazmunni jam etgan holda tugal

badiiy asar yaratadi. Ijod va ijodiy jarayonlar xuddi fandagidek san'atda ham o'zining murakkab ko'rinishlari va xususiyatlari bilan ajralib turadi.

Ijod shunday mehnatki, u ma'naviy boyliklar yaratishga qaratiladi. Ijodiy mehnat hajmi bo'yicha katta, xarakteri jihatidan rangbarangdir. Mehnat natijasida san'at asari yaratiladi. Rassom mehnati turli- tumandir. Ular adabiyotlar o'qish, muassasalarga borish, jamoalarga borish, tabiatni kuzatish, qoralama va xomaki rasm, etyudlar bajarish, ko'rilganlar haqida fikrlash, kompozitsiya eskizlari ustida ishlash va xokazolar. Rassom ijodiy mehnatini shartli ravishda ikki turga ajratish mumkin. Birinchisi, turli hil kuzatishlar va hayotni o'rganish, bilim, did va dunyoqarashning o'sishi, mahorat, ko'nikma, malakalarni egallash bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchisi – bu asar yaratish bilan bog'liq bo'lgan, qisqa yoki uzoq muddatli bo'lib, bu g'oyaning xarakteri, rassomning individual xususiyatlaridan kelib chiqadi. Rassomning keng ko'lamdagi mehnati, ijodiy jarayonining murakkabligi - bular barchasi san'atda professionallik majburiyatini yuklaydi, tasviriy san'atda yanada alohida maxsus holatlari talab etiladi.

Juda ko'p mashq qilgan va o'zining ko'rish hotirasini rivojlantirgan buyuk rus rassomi V.A.Serov kichik yoshidanoq surat chizishni boshlaganda hotiradan chizishni yoqtirardi. Undan buni ustoz (keyinroq) I.E.Repin ham talab qilgan edi. I.K.Ayvazovskiy esa hayron qolarli darajada ko'rish hotirasini egallagan edi. Rus rassomlari – manzarachilari F.A.Vasilev, I.I.Levitanlarning ko'rish hotiralari rivojlanganligini izohlashga hojat yo'q. Iroda – ijod kuchining samarasini belgilovchi, ijod uchun eng zaruriy psixik jarayonlardan biri hisoblanadi.

2. Badiiy obraz va maxsus fanlar kompozitsiyasi. Qonun-qoidalari, bajarish tartiblari.

Obraz tushunchasi bilish nazariyasining tarkibiy qismidir. «*Obraz*» deb inson ongida narsa va hodisalarning aks etishi tushuniladi. Inson o'zining sezgisi, idroki, tasavvuri, tushunchasi va shu kabilar orqali tashqi dunyoni **obraz** shaklida anglaydi.

Badiiy obraz manbai «jonli hayotdir». Badiiy qiyofa voqelikni qayta anglash bo'lib, estetik tushunchalar sirasiga kiradi.

Badiiy obraz xususiyatlarini inson bilishi jarayoni umumiy qonuniyatlaridan ajratib mushohada etishi mumkin emas. Badiiy qiyofa bilishning bir turidir. Bilish qonuniyatlari san'atda o'ziga xos ko'rinishlarda namoyon bo'ladi, badiiy qiyofa esa jonli mushohada va mavhum tafakkur belgilariga ega bo'lsa-da, uni ham, buni ham anglatmaydi. Badiiy obraz – hayot kabi murakkab, sermazmun. San'atda hayotning hamma murakkabliklari, qirralari, munosabatlar majmui badiiy obrazda

umumlashtiriladi, unda tashqi (*ob'ektiv*) va ichki (*sub'ektiv*) tomonlar mavjuddir.

San'atkorning his-tuyg'ulari, kechinmalari, rejaları manbai bo'lgan voqea-hodisalar, turli vaziyatlar, to'qnashuvlar badiiy obrazning tashqi (*ob'ektiv*) tomonidir. Badiiy qiyofa tashqi dunyoni inson ehtiyojlariga mutanosiblikda aks ettiradi, ya'ni hayotni estetik qadriyat sifatida ifodalaydi.

Portret – tasviriy san'atning eng qadimgi, eng keng tarqalgan va uning o'ziga xos xususiyatlarini chuqur, atroflicha ochib beruvchi janrdir.

Biz bu janrning rangtasvir hamda qalamtasvirdagi afzalliklarini ma'lum darajada ko'rib chiqish, ularni uzaro solishtirib, chuqur tahlil qilish imkoniyatiga egamiz. Bilamizki, portretlar ishlanishiga ko'ra yelkagacha, belgacha yoki bo'ybaravar bo'lishi mumkin. Rangtasvirda ishlangan portretlarda tasvir ko'pincha tizzagacha bo'lgan ko'rinishda uchraydi. Modellar turlicha xolatlarda, ba'zan kiyim-kechaklari diqqatni tortmaydigan, ba'zan esa ko'zni qamashtiradigan darajada aniq va yorqin tugal qilib ishlangan bo'lishi mumkin. Bunday qiyofani ba'zan tekis, to'q fonda, ba'zan manzara fonida, yoki interer muxitida ko'ramiz. Fon qanaqa bo'lishidan qat'iy nazar, odatda asosiy e'tibor yuz ko'rinishiga qaratilgan bo'ladi.

Portretdagi bu tashqi farqlanishlar, modelning ichki dunyosini ochib beruvchi farqlanishlarning namoyon bo'lishiga sabab bo'ladi.

Portret – insonni o'zi yashayotgan davrdagi tashqi dunyo bilan munosabatini, jamiyatdagi o'rni, yashash tarzini aks ettiruvchi xamda uning, ma'naviy va estetik dunyosiga baho beruvchi san'at asaridir.

Shu nuqtai nazardan olib qaraganda, portret rangtasvirini – davr qiyofasi deb ayta olamiz.

Ammo albatta, bu ta'rif rangtasvir uchun absolyut tushuncha emas. Endi uning tendensiyalari haqida so'z yuritamiz.

Ma'lumki, portret yaratilayotganida rassom o'zi aks ettirayotgan modelni o'rab turgan atrof-muhit ta'siridan «tozalab», uni inson-shaxs sifatida qandayligini ochib beruvchi zarur dalillar bilan to'ldiradi. Ya'ni tasvirlanuvchining ichki dunyosi bilan «tillashuv» olib boradi.

Bunday yondashuv orqali uning yuz tuzilishi, ko'zlari, yuz ifodasi o'sha inson to'g'risida imkon darajada ma'lumot beradi. Portretning asl mohiyati va bahosi esa o'z navbatida rassom mahorati bilan o'lchanadi.

Yuz – har bir inson uchun individual, betakrordir. Chunki, dunyoda qancha inson bo'lsa, shuncha turdagi yuz ko'rinishlarini uchratamiz. Demak, xar bir inson yuzi qaytarilmas ekan, uning nafaqat tashqi «tabiiy chexrasi», balki o'ziga xos ruhiyatiga yo'g'rilgan ichki dunyosi ham betakrordir.

Har bir shaxsning ma'naviy dunyosi, uning individual yuz tuzilishi, qalbi, aql darajasi va o'zigagina xosligi umumiy xususiyatlar bilan chambarchas tarzda hamjihatlikda o'z ifodasini topadi.

Bilamizki, har bir inson jamiyatning ma'lum bir qatlamiga, o'z mashg'uloti, kasbi, hayot tarzi, fikr-mulohazalari bilan ma'lum bir insonlar kategoriyasiga, psixologik temperamentiga taalluqli bo'ladi.

Ayniqsa, o'sha model atrofini o'rab turgan predmetlar orqali, kiyim- boshi, o'zini tutish yo'sini, qo'l xarakatlari, gavdani tutish xolati-ya'ni: o'zigagina xos shaxsiy xususiyatlari orqali ochiq-oydin namoyon bo'ladi. Shuningdek, inson chexrasi – uning jamiyatning qaysi qatlamiga ta'luqliligiga, shaxs sifatida tan-joniga singib ketgan umumiy xususiyatlariga uning individual fe'l-atvori bilan birlashuvi shaxsning o'ziga xosligini shakllantiradi.

Qalamtasvirda ishlangan portret yuz tasviridagi urg'u shaxsning ichki holatiga, o'sha paytdagi kayfiyatiga yoki biror bir konkret, shaxsiy xususiyatiga, ma'naviy individualligiga va eng muhimi insonning umumiy hayot tarziga taalluqli ekanligiga qaratilgan bo'ladi. Bu o'z navbatida rassomga tasvir etilayotgan odamning yuz ifodasi orqali uning xarakterini ochib berish imkoniyatini beradi.

Musavvir qalamtasvir portreti ustida ish olib borar ekan, u bu jarayonning boshidan-oxirigacha natura bilan yuzma-yuz ishlaydi.

Bilamizki qiyofachining yuz ifodasi turli ma'nolarni aks ettiradi. Lekin, shunga qaramay, insonning dunyo bilan o'zaro munosabatini va ichki olamini to'liq va ko'pqirrali tarzda etib yoritish imkoniyatini bermaydi.

Qalamtasvirda ishlangan portretda modelning ichki dardlari, hayotdagi muvaffaqiyatlari, inson sifatida qanday ekanligini ochib berish vazifasi tursa, rangtasvir portretida bu insonning obrazini kelajak – avlodga qoldirish, jamiyatga, odamlarga tanishtirish maqsadi xam yotadi.

Shuning uchun rassom modelning muhim inson ekanligini, insoniylik qirralarini yanada ko'proq va bo'rttiribroq ko'rsatib, avlodlarga munosib, ulkan e'tirof bilan namoyon etib berishga urunadi. Uning dunyo bilan, vaqt bilan bog'liqligini, hamohangligini ochishga harakat qiladi.

Portret san'atida uchrab turadigan xususiylikdan umumiylikka o'tishning uchta darajasini belgilash mumkin: bunda portreti ishlanayotgan modelning hayotidagi aynan o'sha paytdagi ruxiy holati, uning shaxs sifatidagi fe'l-atvori hamda jamiyatdagi ijtimoiy, ma'naviy o'rni va u yashayotgan davr to'g'risida ham ma'lumot berishidadir.

Qalamtasvirda portret o'z strukturasi ko'ra aniq ikki yechimni: modelning ichki holatini va ma'naviy o'ziga xos dunyoqarashini namoyon etadi. Bunday portretlar kamdan-kam hollardagina tasviriy san'atning keng qamrovida vujudga keladi.

Rangtasvir portretlarida esa aksincha, aniq holatlar kamroq uchrab, tasvirdagi shaxsning ijtimoiy tizimdagi o'rni anchayin ideallashtirilib badiiy tarzda aks ettiriladi.

Lekin baribir, qalamtasvirda ham, rangtasvirda ham modelning ma'naviy xarakteri portretning bosh vazifasi bo'lib qolaveradi. Vazifalar y e chimi turlicha bo'lgani uchun natijada obraz ham o'zaro

farqlanadi. Ko‘pincha qalamtasvirda modelning yelkasigacha bo‘lgan tasviri tabiiy holatda tasvirlanadi va fon erkin tanlanadi. Portretning barcha xususiyatlarini asosan modelning yuz qiyofasi ifodalaydi.

Rangtasvir portretini yaratishda esa rassom o‘sha shaxs va o‘sha zamon to‘g‘risidagi fikrlarini, tasavvurlarini xam qo‘shib ifodalashi kerak bo‘ladi. Bu esa tasvirlashda portret kompozitsiyasini topib, unga mos ravishda muhit, libos, fon va turli aksessuarlar tanlovini xam amalga oshirishi kerak bo‘ladi. Portretning qalamtasvir va rangtasvir yechimida asosan ikki masala hal etiladi: biri – shaxsning individualligi, o‘xshashligi bo‘lsa, ikkinchisi esa – **obrazning** umumlashgan, ideallashtirilgan ko‘rinishidir.

Portret san‘atidagi bu ikkala yondashuv, ikkala holatni tasvirlashning boshqa janrlarida ham uchratish mumkin. Demak, shunday xulosaga kelish mumkin: «qalamtasvir portretning birinchi chizig‘i, rangtasvir esa uni rivojlantiruvchi, mukammallashtiruvchi ikkinchi chizig‘i»dir.

Yana shuni ta‘kidlash lozimki, yuqorida berilgan ta‘rif hamma portretlar uchun ham mutloq bir xil bo‘lavermaydi.

Tasviriy san‘atning keng olamida qalamtasvirda ishlangan portretlarda ham uning muhiti, ma‘lum bir fonda o‘sha shaxsning dunyodagi o‘rnini ifodalashi mumkin. Va aksincha, rangtasvir portretida ham rassom butun diqqatini asosan modelning yuziga qaratib, uning aniq bir holatiga urg‘u berishi mumkin.

Endi rangtasvir portreti uchun mo‘ljallangan qalamtasvirni o‘rganib chiqamiz. Uni ishlaganda, portret etyudi uchun yoki mustaqil rangtasvir portreti uchun deb ajratib bo‘lmaydi. Chunki portretning tayyorlov qalamtasviri va uning yordamida ishlangan rangtasvir portreti solishtirilganda, undagi kompozitsiya yechimida umuman farq bo‘lmaydi. Lekin rangtasvir portretida xomaki qalamtasvir to‘liq qaytarilsada, obraz yaratishda ancha-muncha farq bo‘ladi.

Bilamizki, XVII asr – «oltin portret asri» deb nom olgan. Bu davrda ishlangan rangtasvir, qalamtasvirlarda bir xil topilgan portret kompozitsiyalarida bunday holat juda yaqqol ko‘zga tashlanadi. Qalamtasvirda ham modelning aniq ichli ruxiy holati keng miqyosda berila boshlagan. Bu asrga kelib, portretning his-tuyg‘uga boyligi ochiq va turlicha ifodalangan.

Mashhur rassom P.Rubens hayotining so‘ngi yillarida ishlagan «Avtoportret» ida donishmandlik, qayg‘u, ichki dard, bezovtalik shunday bir kuch bilan ifodalanganiki, unda inson umrining yakunida his etadigan tuyg‘ulari ro‘yi – rost namoyon bo‘lib turadi.

P.Rubensning rangtasvirda ishlangan «Avtoportret» ida esa yuz ifodasi bir oz yumshaganligi seziladi. Qalamtasvirida yuz diqqatni qattiq tortsa, rangtasvir portretida obraz uning tik, viqorli gavdasi bilan romantik liboslarga o‘ralib turishi, ya‘ni tashqi qiyofaga berilgan e‘tibor bilan yaxlitlik kasb etgan. Bu yerda inson dardi, uning viqorli, romantik

turishidan ustun kela olmagan. Chunki rangtasvir portreti uchun ishlangan qalamtasvir erkin ijro etilgan. Rassom rangtasvir portretini qalamtasvir asosidagina yaratishga erishgan.

Rangtasvir portretiga mo'ljallab ishlangan qalamtasvirlarning to'liq va yorqin obrazli bo'lishi portretlar turli kompozitsiya yechimlari asosida ishlansagina o'z ovozigaga ega bo'ladi.

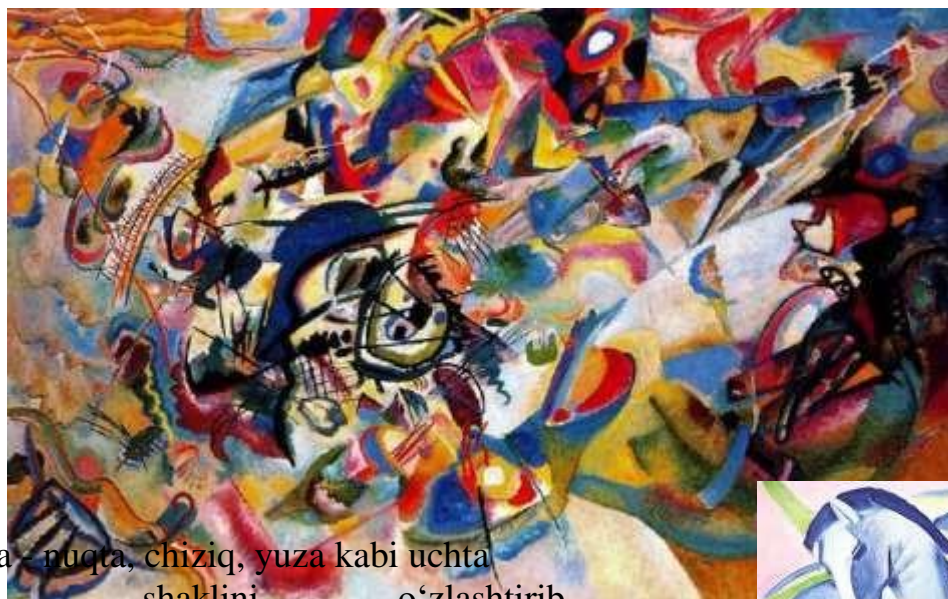
Qalamtasvirda ishlangan portretda ko'zlar, lablarda nim tabassum kabi murakkab holatlarni berish mumkin. Rangda esa bu portret beligacha yoki qo'llari bilan, atrof-muhit, fon, liboslari qo'shib, yuzdagi bu ifoda kuchi kamayib, butunlay boshqa obrazga aylanadi.

Agar qalamtasvirda modelni inson sifatida yuzma-yuz ko'rsak, rangtasvir portretida bizning ko'z oldimizda raxbar, olim, talaba jamiyatdagi o'z o'rni, undagi mavqei bilan namoyon bo'ladi. Bunda biz faqat inson yuzini emas, o'sha davrni, ma'lum yurtni, masalan: XVI asrdagi Italiyani yoki XXI asrdagi O'zbekistonni ko'ramiz.

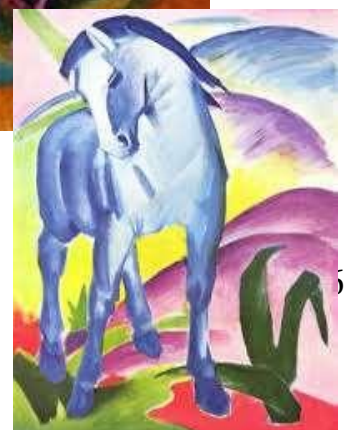
Tasviriy san'at fanlar kompozitsiyasi. Qonun-qoidalari, bajarish tartiblari.

Kompozitsiyaning effektli ifodasi uchun kompozitsiyaning elementi haqidagi tushuncha ilgari surilishi kerak, har bir faktorning tushunchasi orqali ko'rganlarimizning taasurotlari va ko'zimiz bilan ko'rishimiz mumkin bo'lgan shakl harakatini shakllantiradi.

Kompozitsiyaning faktorlari nuqta, chiziq, tekislik, shakl (forma), rang, soya (ranglar), hajmi his qilish, ishlatayotgan materialimizni his qilish, o'lcham, yo'nalish, kompozitsiya, illyuziya kabilardir. Biz faktorlarni tushunchamizdagi faktorlar va ko'z oldimizdagi faktorlar deb qarashimiz mumkin.

Kompozitsiya - nuqta, chiziq, yuza kabi uchta muhim elementlar shaklini o'zlashtirib, kuzatilishi,

albatta, plastikaning birligi va tartibiga ega bo'lgan psixologik harakatdir. Bunday shakl go'zalligini hal qiluvchi prinsipini go'zallik prinsipi yoki shakl (figura) prinsipi deyiladi. Bu shakl rang, natura, hajm kabi o'zaro boshqa boshqa elementlarni tekislikda ifodalanganda shakllanadigan shaklni chiroyli va uyg'un bo'lishidagi go'zallik qonunidir. Bu shakl prinsipi tushunchasi estetik muammo sifatida qadimdan shu kungacha ko'p narsalarni ko'rsatib kelgan bo'lib, uning mazmuni quyidagichadir.

Composition VII (Third Version) ¹

2) Birlik - birlik bu his qilish yoki real shakl, rang, hajm material hamda texnik jihatdan estetik birlik yoki tartib deganidir.

Uyg'unlik deb, bir yoki undan ortiq qismlarning o'zaro munosabatida estetik qimmatini jihatidan bir - biridan ajratilmasdan, har bir element birlashganda hosil qiladigan estetik shaklga aytiladi.

3) O'zgarish - birlikdan ajratib bo'lmaz munosabatdadir. Lekin judayam murakkab o'zgarishlarda birlik tartib bilan mustaxkamlanmasa, kompozitsiya betartib ko'rinishga kelib, hatto mavzu ham sustlashib, bu bir xillilik (monotonli) va zamondan ortda qolish kabi oqibatlariga olib keladi.

Proporsiya - kattalik yoki uzunlik o'rtasidagi farqni bildirib, balans bilan uzviy bog'liqdir.

3) Balans degani, simmetriyada farq qilib, har tomonlama nosimmetrik shakllarning ko'rinishi va ruhiy muvozanatdir.

Simmetriya - muvozanat deb ham yuritilib, qarama - qarshi tomonlarda joylashgan barcha nuqtalarning o'zaro bir xil masofada qo'llanilishi tartibiga tayanib, birlashtirish xususiyatini beruvchi tushunchadir.

5) Ritm - har bir elementning kuchli yoki zaifligi, shuningdek, ritm davrini hamda davomiy harakatdir.

- Asta - sekin o'sib borish: asta - sekin o'zgarib borish yorug'lik va qorong'ulik, shuningdek, kombinatsiyaning yorokinlik darajasini ifodalovchi tushunchadir. Asta-sekin oldinga siljish, nuqta deb ham yuritilib, mos keluvchi pog'onalariga asoslanib, qat'iy tartiblarga ega bo'lgan tabiiy tartib qoidalarning o'zaro harakati bilan ifodalanadigan tizim deb ham talqin qilinadi.

- Takrorlash - ajratilgan masofada takrorlanishdir. Oddiy takrorlanish bir xil va oddiy bo'lsada, davriy takrorlanish o'zgaruvchan ritm kaytarilganda, jozibador ritm bo'lib, bunday murakkab davomiy ritmga asoslangan takrorlanishni kesishish deb ham ataladi.

¹ Klaus Reichold. Bernhard Graf. Paintings that Changed the World.-Munich. Berlin, London, New York.- 2003.- P.-167

6) Urg‘u – atrof - muxitning biror bir shartiga ko‘ra maxsus bir qismiga qattiq o‘zgartirish faktoridir. Lekin urg‘u birdan ortiq berilsa, aksincha urg‘u o‘z kuchini yo‘qotishi mumkin. Urg‘uning kattaligi keragidan ortiq ishlatilmaydi, ya’ni urg‘u berishning ham o‘z chegarasi bor.

- Kontrast - qiyoslash xususiyati va miqdorni ajratib, ikkidan ortiq joy yoki vaqtga nisbatan joylashganda hosil bo‘ladigan birlik shakli, ya’ni shakl yoki rang kabilarga kontrast berish orqali o‘zgarishni amalga oshiruvchi prinsipdir. Rangsiz tasvirda oq va qora rangni qiyoslash shunga misol bo‘la oladi.

7) Joy-joy birlik va o‘zgarishning prinsipi o‘zida mujassam etgan alohida har bir xususiyatni yana bir pog‘ona kuchatirib beruvchi rolni o‘ynaydi. Joy ko‘rinishida biror bir shaklni ajratganda, hosil bo‘ladigan joyni ishlatishda muhim ahamiyat kasb etadi.

- Shakl (figura)ning prinsiplarini tushunish usullari
- Xis - tuyg‘ularni har tomonlama chiroyli kabul qilaylik.
- Yo‘nalish, ritm, kuchli va zaifligiga tayanib, nurning kuchli kuchsizligi kabilarga urg‘u berish.

- Proporsiya, ritm, balans, uyg‘unlik (garmoniya), qiyoslash (kontrast), birlik kabilar boshqa barcha shakllarga ta’sir ko‘rsatib estetik prinsiplarni qo‘llaydi.

- Estetik munosabat va tasavvurlarimizni hamda predmetni his qilish qobiliyatimizni ifodalaydi.

- Balandlik, chukurlik, kenglik mavjud bo‘lgan strukturaviy bo‘shliq balansi deb tasavvur qilishimiz mumkin.

- Biz bo‘shliqni undagi mavjudot, harakatlar orqali his qilishimiz mumkin.

- Predmetni his qilish havo, nur va soyaning yo‘nalishiga qarab anglashimiz mumkin.

- Materialni tushunib, unga ishlov berish usullarini o‘rganib, estetik jihatdan ifodalab berishimiz kerak.

Jarayonlar - ishlatadigan materialimizni o‘rganib chiqish - mavzu tanlash – eskiz - shakl (figura) prinsipini tushuntirish - tanlangan obektni kuzatib, u haqida turli materiallar yig‘ish, ya’ni uning tuzulishi, hayot tarzi va boshqa boshqalar o‘rganilgandan keyin obektimiz jonlantirib yasaladi.

² Klaus Reichold. Bernhard Graf. Paintings that Changed the World.-Munich. Berlin, London, New York.- 2003.- P.-165

The Green Fiddler³

1) Nuqta haqidagi tushuncha bu - ko'z nishonga oluvchi belgi, kichik bir mavjudot, ko'zga ko'rinmas narsalar, ya'ni katta hajmga ega bo'lmagan joyni anglatadi deyishimiz mumkin. Lekin uning anikroq ifodasi uchun belgilangan biror joy yoki ko'rinishni belgilashi kerak. Odam yoki katta fil bo'lmasin, uzoq bir tekislikda kichik bir nuqtaday ko'rinadi. Darhaqiqat, biz buni nuqta deb qabul qilishimiz mumkin. Yuzaning kattaligi va nuqta bilan munosabati, nuqtaning soni, joylashishiga qarab, nuqtani turlicha his qilishimiz mumkin.

2) Chiziq haqidagi umumiy tushunchamiz ip yoki uzunligi boru, eni va hajmi bo'lmagan, borlikda yo'nalishigina bor ingichka bir narsadir. Geometriya fanida minglab nutqalarning yig'indisi chiziq deb ataladi. San'atda chiziq haqidagi umumiy tushuncha - bu qimirlayotgan nuqtalar yig'indisidir

3) Yuza - ranglarning kuchi orqali kompozitsiyaga eng katta ta'sir ko'rsatadigan faktordir. Yana chiziqlar yuzaning asosiy faktori hisoblanadi.

4) Biror bir narsaning tashki tomonini chegaralaydigan ranglar jilosining o'zgarishiga tayanadigan yoki chiziqlar vositasida hosil bo'ladigan ko'z bilan ko'rish mumkin bo'lgan narsalarni tushunishimizdir. Obrazni konkret va abstrakt obrazlarga ajratishimiz mumkin.

5) Ranglar - ranglar strukturaning faktori ichida eng ta'sirlisi bo'lib, boshqa faktorlarga qaraganda, yanada tabiiy va instinktivdir. Rangsiz tasvirli asarlar inson e'tiborini o'ziga torta olmaydi, lekin hayotiyli bilan ajralib turadi.

6) Ranglar jilosi - ranglar jilosi uyg'unligi rang uyg'unligining asosidir. Turli ranglar guruhini biz ifodalaganimizda bir ranga mansub bo'lgan shu rangning boshqa jilolarini ifodalash mumkin.

7) Tasvirlayotgan predmetimizning strukturasi deb (natura), qo'limiz bilan ushlab his qilishimiz mumkin bo'lgan narsalardan boshlab, barcha ko'zga ko'rinadigan narsalar haqidagi tuyg'ularimiz umuman olganda, tabiatga, borliqqa nisbatan ishlatiladi.

8) O'lcham - chiziq, tekislik (yuza), figura o'rtasidagi oraliq va shu oraliqdagi o'lchamlar tushuniladi. Kichik bir to'rtburchak bilan Misr piramidalari ikkisining ham ko'rinishi bir xil to'rtburchakdir. Lekin o'lchamlari tufayli bizda turlicha taassurot qoldiradi.

9) Yo'nalish - barcha chiziqlarning yo'nalishi bor. Ana shu yo'nalishlarning asosi bo'lgan vertikal, gorizonta, o'ng va chapga 45 darajali qiyalik kabilardir.

³ Klaus Reichold. Bernhard Graf. Paintings that Changed the World.-Munich. Berlin, London, New York.- 2003.- P.-175

10) Kompozitsiya - rasm (kompozitsiya) yoki dizaynda bo'lgani kabi o'zgarish va birlik mavjud bo'lgan, go'zallikni his qilishda katta rol o'ynaydigan, mavzuga mos kompozitsiyagina yaxshi asar bo'lishi mumkin. Oddiy uchburchak kompozitsiyada muvozanat va keng ko'ngillilik, perpendikulyar sokinlik va bayramonalikni, yotiq tekislikda esa, tinchlik, sokinlik va kenglikni his qilish mumkin.

11) Illyuziya - illyuziya degani ko'zning fiziologik harakatiga tayangan holda sodir bo'ladigan vizual illyuziyaga aytiladi.

- Chizma (shakl) - b i r shakl orqali ikki turdagi boshqa shakl (figura) yoki undan ortig'ini ko'rish orqali, bundan oldingi fazoviy shakllarning hosil bo'lishidir.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Tasviriy san'at fanlarning qisqacha rivojlanish tarixining muhim tomonlarini sanab o'ting?

2. Tasviriy san'at fanlar o'quv va ijodiy jarayoni.

3. Badiiy obraz va maxsus fanlar kompozitsiyasi.

4. Qonun-qoidalari, prinsipi, bajarish tartiblari.

5. Kompozitsiyaning faktorlarini bayon qiling.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Paintings: that Changed the World.-Munich. Berlin, London, New York.- 2003.

2. Andrew Paquette. An Introduction to Compyuter Graphic for Artist.- Springer Publihing Company, Incorporated, USA 2013

3. Rudolf Arnheim. Art and Visual Perception:A Psychology of the Creative Eye.- Univercity of Californiya Press, USA 2004

Tasviriy san'at fanlarida o'quv va ijodiy jarayon, badiiy obraz va kompozitsiyasi.

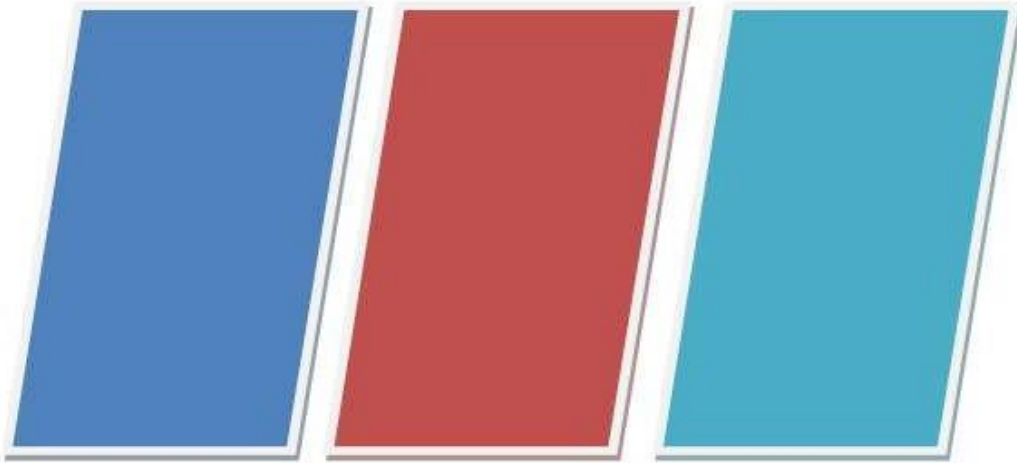
Amaliy mashg'ulotdan ko'zlangan maqsadlar:

O'quv va ijodiy jarayonlar va ularning qiyosiy nisbatini; "Badiiy obraz" tushunchasining tavsiflanishini;

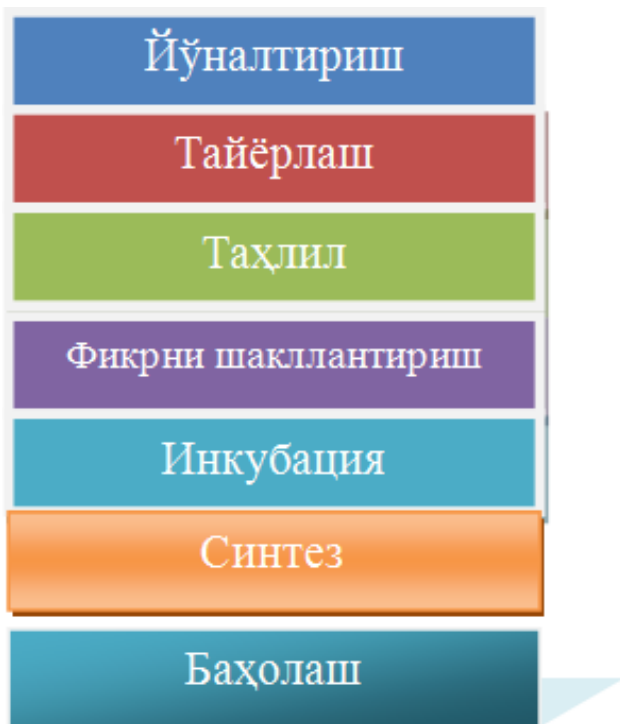
"Maxsus fanlar" va "Kompozitsiya" tushunchalarining mazmun-mohiyatini o'rgatishdan iborat.

Tinglovchilar faoliyatini tashkil qilish bo'yicha yo'l-yo'riqlar.

“Бадий образ” тушунчасига оид қандай таърифларни биласиз?

3-topshiriq. Ijodiy jarayonda namoyon bo‘ladigan holatlarni aniqlang!

Ижодий жараёнда
намоён бўладиган
ҳолатга маълумот
беринг

NAZORAT SAVOLLARI

1. О‘quv va ijodiy jarayoni nimalardan iborat va ularning qiyosiy nisbatini tushuntirib bering?
2. Maxsus fanlarga ta’rif bering?

3. “Badiiy obraz” tushunchasining tavsiflanishini izohlang?
4. “Maxsus fanlar” va “Kompozitsiya” tushunchalarining mazmun-mohiyati nimalardan iborat?
5. Ingliz G.Uolls fikricha, “Ijodiy jarayon” tushunchasi qanday yoritiladi va ularga ma’lumot bering?
6. Ijodiy jarayon bosqichlariga ta’rif bering.

7. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RUYXATI

1. Miraxmedov K., Karimov B., Nurullaev I. Tasviriy san’at. Darslik. 6 sinf. - T., G.Gulyam. 2017.
2. Kuziev T., Abdirasilov S., Nurtaev U., Suleymanov A. Tasviriy san’at. Darslik. 5sinf. T., O‘zbekiston. 2020.
3. Abdirasilov S., Tolipov N. Rangtasvir. – T.: Innovatsiya-Ziyo, 2019.-160 b.

2-AMALIY MASHG‘ULOT

Tasviriy san’at fanlarda odam boshi va inson qomati qalamtasviri.

Ishdan maqsad: Qayta tayyorlash va malaka oshirish tinglovchilarida maxsus fanlar bo‘yicha mashg‘ulotlarni tashkil etishda ta’lim shakllari, vositalaridan foydalanish metodikasiga oid ma’lumotlarni tizimlash- tirish va mavjud ko‘nikmalarni rivojlantirish.

Mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo‘llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tinglovchiga eslatma

Tasviriy san’at o‘qituvchisi ijodkor-pedagog o‘z kasbining yetuk ustasi – rassom, ustoz-pedagog ma’lum pedagogik mahoratga ega shaxs hisoblanadi. Tasviriy san’at o‘qituvchisi barcha vaziyatlarda ham o‘z faoliyatini muvaffaqiyatli olib borishi uchun doimiy ravishda o‘z bilim va mahoratini oshirib, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarni, ilg‘or pedagogik tajribalarni, metod va usullarni muntazam o‘rganib,

kasbiy-pedagogik ijodkorligini va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirib boradi.

Insonning hissiy holatini uning yuz ifodalari orqali tushunish va uni rang va chiziq yordamida portretida yetkazish.

Tinglovchilar:

Mavjud bilimlardan foydalangan holda asl portretlar yarating. Ba'zilar:

Mavjud bilim va ko'nikmalar asosida avtoportret yarating.

“Portretni turli kayfiyatda chizish”.

1-topshiriq. O'rganishlar davomida talabalarning odam boshini tasvirlashni bosqichma-bosqich ishlanmasini yaratish va tashkil etishni yo'llarini ishlab chiqing.

			
1 – ajablanib	2 – qayg'u	3 – g'azab	4 – zerikish
			
5 – quvonch	6 – ayyor	7 - xayolparastlik	

O'qituvchining yechimi

Insonning turli emotsional holatlari chunonchi, badanning xilma-xil ifodali harakatlari, imo-ishoralar, xususan, ko‘z bilan qilinadigan imolar, tovushning ohangi, xo‘mrayish, salgina jilmayib kulish, yelka qisish va boshqa ifodali harakatlar maqsadini hamda uning kimligini ochib beradi.

Psixolog P.M.Yakobson tomonidan ishlangan rasmlardan ko‘rinib turibdiki, odamning aftidagi qiyofa asosan lablar, qosh va ko‘z o‘zgarishlarining bir-biriga nisbatan turlicha holatiga, shuningdek ko‘zning qanchalik chaq nab turishiga bog‘liqdir»³.

Inson kishining axloq-odobi, qolaversa, ichki, ma’naviy olamining qandayligi yuzida bamisoli ko‘zgdagi kabi aks etib turishiga xalq azaldan e’tibor bergan. Masalan, ko‘zning o‘zini

olaylik. Yaxshi odamlarning ko‘zlari porlab turadi, chaq nab turadi, ko‘zlarida sehri bor deyiladi. Shu bois ham go‘zal qizlar qosh- ko‘zlari popukdekkina deb tasvirlanadi, yorning ko‘zlari charosga qiyoslanadi. Qo‘yko‘z, bo‘tako‘z, ohu ko‘z, shahlo ko‘z, xumor ko‘z degan iboralar bor va hokazo.

Kant ta’limotiga ko‘ra, yuz terisi silliq va tuzilishi mukammal bo‘lgan zo‘r

zakovat egasi, daxo bo‘lishi mumkin emas. Men boshqa go‘zallik - bir-biriga qovushmagan nomukammal a’zolar va uqubatlar guvohi bo‘lmish ajinlardan iborat go‘zallik haqida gapirayapman. Eng muhimi, insonning borlig‘idan quyilib turgan ichki nuri bo‘lsin.

³ Raʼmonov M. Psixologiya kursida k‘rsatmalilik.- Toshkent: o‘situvchi, 1981.- 115 b.

2-topshiriq. Talabalarning odam boshini tasvirlash ishlarining mazmuniga oid tushunchalarni izohlang!

№	Iboralar	Mazmuni
1.	Portret -	
2.	Avtoportret -	
3.	Psixologik -	
4.	Tantanali –	
5.	Ijtimoiy -	
6.	Kamerli -	

Tinglovchilar tomonidan to'ldirilgan jadval o'qituvchining varianti bilan taqqoslanadi.

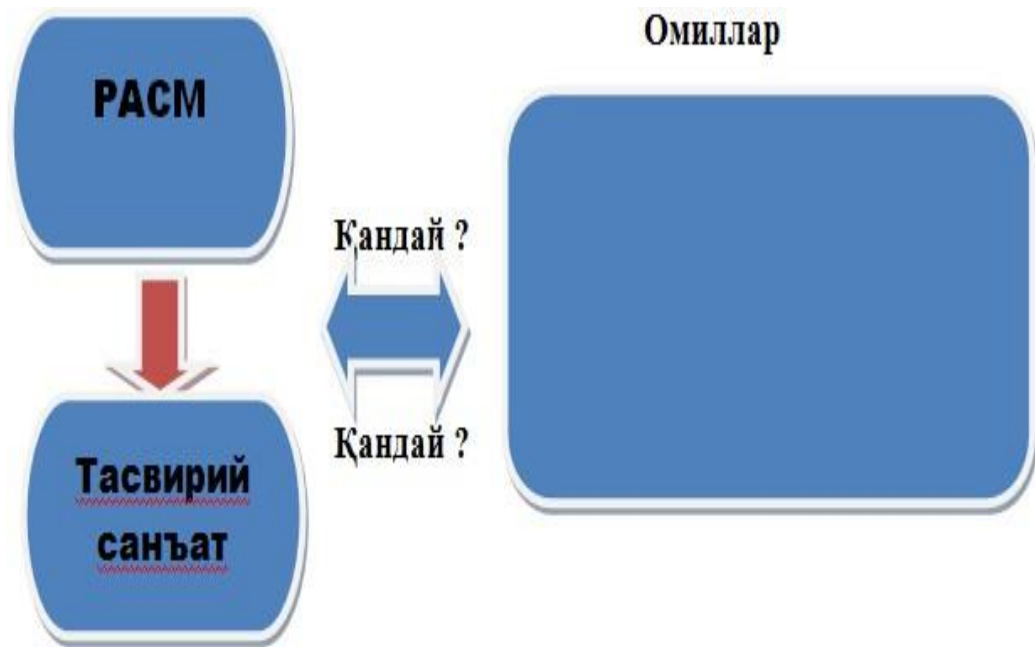
O'qituvchining varianti

№	Iboralar	Mazmuni
1.	Portret -	Portret - bu shaxs yoki bir guruh odamlar tasvirlangan rasm. Portretlarda rassomlar nafaqat tashqi o'xshashlikni, balki inson xarakterini ham yetkazishga intilishadi.

2.	Avtoportret -	bu rassomning grafika, tasviriy yoki haykaltaroshlik tasviri bo‘lib, u o‘zini oyna orqali yaratgan portreti.
3.	Psixologik portret -	insonning ichki dunyosi va kechinmalarining chuqurligini ko‘rsatishga, uning shaxsiyatining to‘liqligini aks ettirishga, insoniy tuyg‘ular va harakatlarining cheksiz harakatini bir lahza aks ettirishga qaratilgan.
4.	Tantanali portret - –	bu odam to‘liq bo‘yida, otda, turgan yoki o‘tirgan holda tasvirlangan portret. Odatda tantanali portretida qomat me‘moriy yoki landshaft fonida berilgan.
5.	Ijtimoiy portret -	kasbiy faoliyatning mazmunini tushunishga, bo‘sh vaqtini o‘tkazishga, inson yashaydigan muhitning xususiyatlaridan kelib chiqib, uning shaxsiyatini baholashga imkon beradi.
6.	Kamerli portret -	bu yarim uzunlikdagi, ko‘krak yoki yelka tasviridan foydalanilgan portret. Kamera portretidagi rasm odatda neytral fonda ko‘rsatiladi.

3-topshiriq. Grafikli organayzerlar asosida ishlab chiqilgan mavzuga oid topshiriqlar keltirilgan bo‘lib, ularda keltirilgan savollarning javoblarini toping va misollar bilan tushuntirib bering.

“Rasm” fani nomini “Tasviriy san’at” fani nomi bilan o‘zgartirilishining qanday omillari mavjud?

4-topshiriq. Maxsus fanlarni o‘qitishning asosiy maqsadi va vazifalari amaldagi tasviriy san’at fani maqsad va vazifalaridan qanday farqli tomonlari bor?

Nazorat savollari

1. Portret deganda nimani tushunasiz?
2. Portret janri nima? Bu janrda ijod etgan rassomlar kimlar?
3. Proporsional nisbiy tengligidagi o‘ziga xoslik nimalardan iborat tushuntirib bering?
4. Mustaqil O‘zbekiston tasviriy san’ati yo‘nalishlariga ta’rif bering?
5. Grafikadagi avangard yo‘nalishida ijod qilgan rassomlar?
6. Haykaltaroshlik yo‘nalishidagi rivoji haqida ma’lumot bering?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RUYXATI

1. Miraxmedov K., Karimov B., Nurullaev I. Tasviriy san’at. Darslik. 6 sinf. -T., G.Gulyam. 2017.
2. Kuziev T., Abdirasilov S., Nurtaev U., Suleymanov A. Tasviriy san’at. Darslik. 5sinf. T., O‘zbekiston. 2020.
3. Abdirasilov S., Tolipov N. Rangtasvir. – T.: Innovatsiya-Ziyo, 2019.-160 b.

3-AMALIY MASHG‘ULOT.

Tasviriy san’at faoliyatiga polifunksional tayyorgarlikning pedagogik asoslarini.

Ishdan maqsad: Tinglovchilarda o‘qituvchi, san’atshunos va rassom polifunksional tayyorgarlik ilmiy-pedagogik xususiyatlarini o‘rganish: kuzatish, suhbatlar, kasbga moslashish, kvalifikatsion modeli kabi tushunchalarni amaliyotga joriy etish bo‘yicha malakalarini rivojlantirish.

Tinglovchilar faoliyatini tashkil qilish bo‘yicha yo‘l-yo‘riqlar.

1-topshiriq. Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchisining bajaradigan ishlarining funksiyalari va ularning mazmuniga oid tushunchalarni izohlang!

№	Funksiyalar	Mazmuni
---	-------------	---------

1.	O'qituvchi -	
2.	Rassom -	
3.	San'atshunos -	

Tinglovchilar tomonidan to'ldirilgan jadval o'qituvchining varianti bilan taqqoslanadi.

O'qituvchining varianti

№	Funksiyalar	Mazmuni
1.	O'qituvchi -	o'quv metodik qo'llanma, darsliklar materiallari va dasturlar asosida tuzilgan kalendar rejasi bo'yicha tasviriy san'at mashg'ulotlarini konspekt-rejasini tuzish malakasiga ega bo'lish; tasvirlash mashg'ulotlar jarayonida didaktik prinsiplarga rioya qilish malakasiga ega bo'lish; o'quvchilarni tasvirlashga o'rgatish malakasiga ega bo'lish; o'quvchilarning rasmlarini metodik jihatdan to'g'ri baholash malakasiga ega bo'lish; tasvirlashda o'quvchilar tomonidan yuzaga kelgan hatolarni metodik jihatdan to'g'ri tuzatish kiritish malakasiga ega bo'lish.
2.	Rassom -	- narsalar va hodisalarni to'g'ri kuzatish malakasiga ega bo'lish; narsa va hodisalarni ilmiy bilish; qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiyalarni ilmiy asoslarini bilish; tasvirlash metodlarini bilish va ularni ishlash texnikasini egallash; hayotda ko'rimsiz va go'zallikni ko'ra bilish malakasiga ega bo'lish. Ranglar bilan ishlash malakasi, ranglar haqida ma'lumotga ega bo'lish; ranglar hosil qilish malakasiga ega bo'lish; ranglarni ilmiy asoslarini bilish; ranglar bilan tasvirlash metodlarini bilish va ularni ishlash texnikasini egallash.
3.	San'atshunos -	- san'atni jamiyat ongini aks etish shakllari kabi bilish; hayotdagi san'at o'rnini bilish; san'atni ilm, din, mifologiya bilan bog'liqligini bilish. Tasviriy san'at tur va janrlarini bilish, musiqani bilish;

		adabiyotni bilish; kinoni bilish; tasviriy san'atni bilish; a) grafika; b) rangtasvir; v) haykaltaroshlik; g) amaliy san'at; d) me'morchilik. Rangtasvir: moybo'yoq, tempera, guash, akvarel, pastel, mahobatli, dastgohli, dekorativ. Rangtasvir-grafika-haykaltaroshlik: animalistik, manzarali, portretli, maishiy, tarixiy, batal, natyurmort, karikatura va boshqa janrlarni bilish.
--	--	---

2-topshiriq. Demak, "...faoliyatga tayyorlik - bu shaxsning potensial xususiyati sifatida o'zini namoyon qiladigan murakkab yaxlit ta'lim. Tayyorgarlik komponenti "pedagogik faoliyatga ijobiy munosabat" bildirib, o'qituvchi mehnatining ijtimoiy ahamiyatini anglash va uni ijtimoiy va kasbiy burch sifatida bajarish zarurligini, faoliyatning har xil turlariga qiziqishni o'z ichiga oladi. Ushbu komponentlar asosiy qism hisoblanadi, chunki ular pedagogik ishlarga ijobiy munosabat mohiyatini belgilaydi". Shunday qilib, faoliyatga tayyorlikni faqat maqsadga erishilganda, ya'ni, taxmin qilingan bilim va malakalarni talabalar o'zlashtirganda va natijada ular faoliyatga ijobiy munosabatni shakllantiradi. Tasviriy san'at o'qituvchisi tizimni shakllantiruvchi omil sifatida ishlaydi, chunki bu mavzulararo aloqani talabalar o'rganadigan maxsus umumiy kasbiy va umumiy fanlar darajasida amalga oshirishni talab qiladi. Shu ma'noda, u butun kafedra o'qituvchilarini, ham universitet miqyosida, ham professor-o'qituvchilarni birlashtirgan umumiy maqsad vazifasini bajaradi.

Tasviriy san'at o'qituvchisini maxsus kasbiy fanlar darajasida shakllantirishda qanday bilim va malakalar kerak bo'ladi.

Tinglovchilarga quyidagi jadvalni to'ldirish talab etiladi.

Tinglovchi uchun ish varog'i

Tayyorgarlik komponenti nomlari	Bilim va malakalar		
1. San'at mohiyatini bilishda quyidagi bilimlar			
2. San'atning janrlari va turlarini bilishda quyidagi bilimlar			
3. Tasviriy san'at tari-xini bilishda			
quyidagi bilimlar			

4. Asarlarni tahlil qilish malakasi			
5. Tasviriy san'at haqida ma'ruzalar, referatlar tuzish malakasi			
6. Naturadan tasvirlash malakasi.			
7. Mavzu bo'yicha rasm chizish malakasi.			
8. Dekorativ rasm chizish malakasi.			
9. Naturadan rasm chizish darslarini rejalashti-rish, tashkil etish va tahlil qilish malakasi.			
10. Mavzuli rasm chizish darslarini rejalashti-rish, tashkil etish va tahlil qilish malakasi.			
11. Dekorativ rasm darslarini rejalashti-rish, tashkil etish va tahlil qilish malakasi.			
12. Tasviriy san'at haqida suhbatlar darslarini tashkil qilishni rejalashtirish va tahlil qilish malakasi.			
13. Tasviriy san'atdagi boshqa ish turlarini rejalashtirish, tartibga solish va			

tahlil qilish malakasi.			
-------------------------	--	--	--

Tinglovchilar tomonidan to'ldirilgan jadval o'qituvchining varianti bilan taqqoslanadi.

O'qituvchining varianti

Tayyorgarlik komponenti nomlari	Bilim va malakalar		
1. San'at mohiyatini bilishda quyidagi bilimlar	ijtimoiy ongni aks ettirish shakli sifatida san'atni bilish;	san'atning hayotdagi o'rni to'g'risida bilim;	san'at va fan, din, mifologiya o'rtasidagi bog'liqlikni bilish.
2. San'atning janrlari va turlarini bilishda quyidagi bilimlar	musiqa haqida, adabiyotni, kino haqida bilish; tasviriy san'atni bilish;	grafikalar; rasm; haykallar; dekorativ-amaliy san'at; me'morchilik	Rangtasvir: moybo'yoq, tempera, guash, akvarel, pastel, mahobatli, dastgohli, dekorativ. Rangtasvir - grafika - haykaltaroshlik: animalistik, manzara, portret, batal, maishiy, tarixiy, natyurmort, karikatura va b. janrlar.
3. Tasviriy san'at tari-xini bilishda quyidagi bilimlar	san'at paydo bo'lishining sabablari va ijtimoiy zarurligini bilish - jamoat ongini aks ettirish shakllari sifatida;	tasviriy san'at rivojlanishining asosiy bosqichlari haqida umumiy ma'lumot;	Uyg'onish davri haqida batafsil ma'lumot - tasviriy san'atning rivojlanish davri sifatida; O'zbekiston tasviriy san'ati tarixi va jahondagi taniqli

			rassomlarning hayoti va ijodi to'g'risida bilish.
4. Asarlarni tahlil qilish malakasi	jahon tasviriy san'ati durdonalarini bilish;	qalamtasvir va asarlarning mazmuni, og'zak i vositalar bilan talqin qilish malakasi;	asarlarning g'oyaviy mazmunini ochish berish malakasi.
5. Tasviriy san'at haqida ma'ruzalar, referatlar tuzish malakasi	tasviriy san'atning muayyan mavzulari bo'yicha ilmiy-uslubiy adabiyot-larni bibliogra- fiyasini tuzish malakasi;	asarlar, haykaltaroshlik reproduksiyalarini to'plash, shuningdek albomlar tuzish malakasi (davr, maktab, yo'nalish bo'yicha va b.q).	tasviriy san'at bo'yicha materiallarni talqin qilish malakasi; san'at tarixi bo'yicha olgan bilimlarini og'zaki va yozma ravishda ifoda etish malakasi.
6. Naturadan tasvirlash malakasi.	narsalar va hodisa-larni professional ravishda kuzatish malakasi;	narsalar va hodisa-larni ilmiy bilish; qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiyaning ilmiy asoslarini bilish;	rasm chizish metodika-sini bilish va ularning texnikasini o'zlashtirish;
7. Mavzu bo'yicha rasm chizish malakasi.	tavsiya etilgan mavzuning g'oyaviy mazmunini tushunish malakasi;	qalamtasvir - rangtasvir - kompozitsiyaning ilmiy-uslubiy asoslariga rioya qilish malakasi;	hayotning turli sohalari-ni bilish - rasm chizish uchun mo'ljallangan mavzular bo'yicha; tarixiy, adabiy, musiqiy asarlarni tasvirlash malakasi.

8. Dekorativ rasm chizish malakasi.	Boshqa xalqlarning va birinchi navbatda o'z xalqining naqsh-lari va	qalamtasvir, rangtasvir, dekorativ-amaliy san'at kompozitsiyasi asoslarini bilish.	Tayyor naqshlar va bezaklarni nusxasini ko'chirish malakasi; Naqsh va bezaklarni ijodiy
-------------------------------------	---	--	---

	bezaklari-ning yetarli miqdorini bilish.		va mustaqil ravishda tuzish malakasi.
9. Naturadan rasm chizish darslarini rejalashti-rish, tashkil etish va tahlil qilish malakasi.	dastur materiallari, darsliklar va o'quv qo'llanmalariga asoslanib taqvim rejasi asosida naturadan rasm chizish darsining konspektini tuzish malakasi; naturadan chizish dars jarayonida didaktik prinsiplariga amal qilish malakasi;	talabalarni naturadan rasm chizishga o'rgatish malakasi; naturadan chizish jarayonida talabalarining mustaqil va jamoaviy ish shaklini tashkil etish malakasi;	o'quvchilarning rasmlari va kompozitsiyalarini metodik jihatdan to'g'ri baholash malakasi; naturadan rasm chizishda o'quvchilarning xatolarini metodik ravishda tuzatish malakasi.

<p>10. Mavzuli rasm chizish darslarini rejalashti-rish, tashkil etish va tahlil qilish malakasi.</p>	<p>dastur, darslik materiallari, o'quv qo'llanmalari asosida taqvimiy rejaga muvofiq mavzuli rasm darsining konspektini tuzish malakasi; Mavzuni, g'oyaviy mazmunini shakllantirish, syujetni tanlash malakasi;</p>	<p>mavzuga rasm chizish jarayonida talabalar ishining mustaqil va jamoaviy shaklini tashkil etish malakasi; mavzuli rasm darslari jarayonida didaktik prinsiplariga amal qilish malakasi;</p>	<p>Talabalarni adabiy, tarixiy, musiqiy asarlarini rasmlar bilan bezashga o'rgatish malakasi; Mavzu bo'yicha talabalarning rasmlari va kompozitsiyalarini oqilona baholash malakasi.</p>
--	---	---	--

<p>11. Dekorativ rasm darslarini rejalashti-rish, tashkil etish va tahlil qilish malakasi.</p>	<p>darsliklar, o'quv qo'llanmalari dasturi va material-lari asosida taqvimiy rejasi bo'yicha dekorativ rasm darsining konspektini tuzish malakasi;</p>	<p>dekorativ rasm darslari jarayonida talabalarning mustaqil va jamoaviy ishlarini tashkil etish malakasi; dekorativ rasm darslari jarayonida didaktik prinsiplariga amal qilish malakasi;</p>	<p>o'quvchilarni dekorativ rasimga o'rgatish malakasi; o'quvchilarning naqshlari va bezaklarini, tasviriy san'at haqidagi suhbatlar natijalarini oqilona baholash malakasi;</p>
--	--	--	---

12. Tasviriy san'at haqida suhbatlar darslarini tashkil qilishni rejalashtirish va tahlil qilish malakasi.	dastur va darslik-lar, o'quv qo'llanmalari asosida taqvim rejasi asosida tasviriy san'at haqidagi dars-suhbatning konspektini tuzish malakasi;	suhbatlar mavzusi bo'yicha savollarni shakllantirish malakasi; tasviriy san'at haqidagi suhbatda dars jarayonida didaktik prinsiplariga amal qilish malakasi;	san'atshunoslik bilim-lari orqali talabalar-ning dunyoqarashini shakllantirish malakasi; tasviriy san'at haqida suhbat-darsini umumlashtirish malakasi.
13. Tasviriy san'atdagi boshqa ish turlarini rejalashtirish, tartibga solish va tahlil qilish malakasi.		talabalar rasmlari va ko'rgazma ishlari tanlovini rejalashtirish, tashkil etish va tahlil qilish malakasi;	muzeylarga, ko'rgazma zallariga, tasviriy san'at galereyalarga ekskursiyalarni rejalashtirish, tashkil etish va tahlil qilish malakasi.

3-topshiriq. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisining bajaradigan ishlarining vazifalari va ularning kvalifikatsion modeli mazmuniga oid tushunchalarni izohlang!

№	Vazifalar	Qanday amaliyot, uning mazmuni
---	-----------	--------------------------------

1.	Talabalarni o'qituvchi vazifasini bajarish uchun -	
2.	Talabalar rassom vazifasini bajarish uchun -	
3.	Talabalarni san'atshunos vazifasini bajarishga to'la-to'kis tayyorlash uchun -	

Tinglovchilar tomonidan to'ldirilgan jadval o'qituvchining varianti bilan taqqoslanadi.

O'qituvchining varianti

№	Vazifalar	Qanday amaliyot, uning mazmuni
1.	Talabalarni o'qituvchi vazifasini bajarish uchun -	Pedamaliyot.
2.	Talabalar rassom vazifasini bajarish uchun -	Plener (dala amaliyoti).
3.	Talabalarni san'atshunos vazifasini bajarishga to'la-to'kis tayyorlash uchun -	Muzey amaliyoti.

Yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashda nafaqat ularning nazariy tayyorgarligi, balki amaliy mashg'ulotlari ham yetakchi rol o'ynaydi, chunki amaliyotsiz nazariya hayotiy ahamiyatini yo'qotadi.

Shuning uchun biz talabalarning amaliy mashg'ulotlariga katta ahamiyat beramiz.

Har bir professional funksiyasi haqiqiy hayotiy vaziyatlarda ma'lum darajada tayyorgarlikni talab qiladi. Talabalarni san'atshunos vazifasini bajarishga to'la-to'kis tayyorlash uchun muzey amaliyoti, rassom vazifasini bajarish uchun – plener amaliyoti va nihoyat o'qituvchi vazifasini bajarish uchun - pedagogik amaliyot zarur. Muzey amaliyotining asosiy maqsadi - talabalarni tasviriy san'at asarlari bilan tanishtirish. Shuning uchun ular muzeylarga, ko'rgazma zallariga, tasviriy san'at galereyalariga ekskursiyalar tashkil etilib, ular buyuk tasviriy san'at ustalarining asarlari bilan tanishadilar.

4-topshiriq. Bu jadval asosida talabalar u yoki bu vazifalarni bajarish borasida qanday bilim va malakalarni o'zlashtirish zarur ekanligini bilib olishadi. Shuningdek, bu model asosida talabalarni

alohida kasbiy vazifalari bilan birgalikda ularni kasbiy pedagog faoliyatini bajarishi borasida qanchalik tayyorgarlik darajasini aniqlash ham mumkin.

Shuning uchun har bir tinglovchi o'zining fikri bo'yicha qanday bilim va malakalarni o'zlashtirish kerak deb hisoblaydi va nima uchun, ana shularni bu jadvalga yozishi shart.

Jadvalni to'ldiring

Талабаларни касбий фаолиятига тайёргарлик даражасини замонавий модели													
Санъатшунослик вазифаси					Рассомлик вазифаси				Педагогик вазифаси				
Санъатшунослик билим ва малакалари					Тасвирлашнинг билим ва малакалари				Педагогик билим ва малакалар				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

Tasviriy san'at o'qituvchisini kasbiy faoliyatiga tayyorgarlik darajasini shakllantirishda qanday bilim va malakalar kerak bo'ladi.

Tinglovchilarga quyidagi jadvalni to'ldirish talab etiladi.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Tasviriy san'at o'qituvchisi o'z faoliyatida qanday vazifalarini bajaradi ?
2. Polifunksional tayyorgarlik tushunchasiga ta'rif bering.
3. O'qituvchi, san'atshunos va rassom sifatlariga mazmun-mohiyatiga ta'rif bering?
4. Tasviriy san'at o'qituvchisining tayyorgarlik komponentlarini nomlarini sanab o'ting.
5. Tasviriy san'at o'qituvchisining tayyorgarlik komponentlarini birontasiga bilim va malakasiga misol keltiring.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RUYXATI

1. Miraxmedov K., Karimov B., Nurullaev I. Tasviriy san'at. Darslik. 6 sinf. -T., G.Gulyam. 2017.
2. Kuziev T., Abdirasilov S., Nurtaev U., Suleymanov A. Tasviriy san'at. Darslik. 5sinf. T., O'zbekiston. 2020.
3. Abdirasilov S., Tolipov N. Rangtasvir. – T.: Innovatsiya-Ziyo, 2019.-160 b.

4-AMALIY MASHG'ULOT.

Badiiy ta'limning zamonaviy ko'pbosqichli tizimining didaktik asoslari.

Ishdan maqsad: Oliy o'quv yurtlarida ko'pbosqichli tizimida maxsus fanlarni o'qitish jarayonini tashkillashtirish. Ko'pbosqichli tizimining zamonaviy yo'nalishlarini ishlab chiqish.

1-topshiriq. Badiiy ta'limning zamonaviy ko'pbosqichli tizimining mazmuniga oid tushunchalarni izohlang!

“Xotira” metodi savollar

1. O'zbekiston Respublikasi “Ta'lim to'g'risida”gi qonun, “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” qachon qabul qilingan?
2. Kadrlar tayyorlash milliy modelining bosh maqsadi?
3. Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlarini ayting?
4. O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'limni tizimlashtiring?
5. Ko'pbosqichli tizim qanday ta'lim tushuncha bering?
6. “Bakalavr” akademik darajasini qanday tushunasiz?
7. Magistratura qanday ta'lim?

1. Javob: 1997 yil 29 avgustda Oliy Majlis 1 chaqiriq IX sessiyasida.
2. Javob: Komil inson – yetuk malakali mutaxassis yetishtirish.
3. Javob: Shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta’lim, fan, ishlab chiqarish.
4. Javob: Maktabgacha ta’lim, umumiy o’rta ta’lim, o’rta maxsus kasb-hunar ta’lim, Oliy ta’lim, Oliy o’quv yurtidan keyingi ta’lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta’lim.

№	Iboralar	Mazmuni
1.	Ko‘pbosqichli tizim	
2.	Bakalavriat –	
3.	Magistratura -	
4.	Shaxs	
5.	Davlat va jamiyat	
6.	Uzluksiz ta’lim	
7.	Fan	
8.	Ishlab chiqarish	

Tinglovchilar tomonidan to‘ldirilgan jadval o‘qituvchining varianti bilan taqqoslanadi.

O‘qituvchining varianti

№	Iboralar	Mazmuni
1.	Ko‘pbosqichli tizim	Oliy ta’lim (bakalavriat va magistratura) bosqichga ega. Bakalavrluk dasturi tugagandan so‘ng bitiruvchilarga davlat attestatsiyasi yakunlariga binoan kasb bo‘yicha «bakalavr» darajasi beriladi. «Magistr» darajasini beradigan davlat malakasi attestatsiyasi magistrlik dasturining intixosidir.
2.	Bakalavriat –	Mutaxassisliklar bo‘yicha fundamental va amaliy bilim beradi va ta’lim muddati kamida to‘rt yil davom etadigan tayanch oliy ta’limdir.
3.	Magistratura -	aniq mutaxassislik bo‘yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, bakalavriyat negizida ta’lim muddati kamida ikki yil davom etadigan oliy ta’limdir.
4.	Shaxs	Kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub’ekti va ob’ekti, ta’lim sohasidagi xizmatlarning iste’molchisi va ularni amalga oshiruvchi

5.	Davlat va jamiyat	Ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlar tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillari
6.	Uzluksiz ta'lim	Malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlarini, davlat ta'lim standartlarini kadrlar tayyorlash tizimi tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatiish muhitini o'z ichiga oladi
7.	Fan	Yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiquvchi
8.	Ishlab chiqarish	Kadrlarga bo'lgan ehtiyojni, shuningdek ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yiladigan talablarni Belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliya va moddiy-texnika jihatidan ta'minlash jaryoni-ning qatnashchisi

2-topshiriq: Ko'pbosqichli tizimining zamonaviy yo'nalishlarini ishlab chiqish.

Tahsil olayotgan tinglovchilarning "Ko'pbosqichli tizimining zamonaviy yo'nalishlarini ishlab chiqish" bo'yicha amaliy ko'nikmalarini rivolantirishdan iborat.

Topshiriq! Zamonaviy yo'nalishlarini nomalrini va fanlarini joylashtiring?

Bakalavriat yo'nalishi uchun

BAKALAVRIAT	Badiiy ijodkorlik yo'nalishi		Kurslar
			O'quv amaliyoti
			Ishlab chiqarish
	Badiiy ijodkorlik nazariyasi yo'nalishi		Kurslar
			O'quv amaliyoti
			Ishlab chiqarish

--	--	--	--

Magistratura yo‘nalishi uchun

MAGISTRATURA	Badiiy ijodkorlik yo‘nalishi	
	Badiiy ijodkorlik nazariyasi yo‘nalishi	

O‘qituvchining yechimi!

Ko‘pbosqichli tizimining zamonaviy yo‘nalishlariga namuna sifatida ishlab chiqilgan.

Bakalavriat yo‘nalishi uchun

BAKALAVRIAT	Badiiy ijodkorlik yo‘nalishi	Tasviriy san‘at	Kurslar
			O‘quv amaliyoti
			Ishlab chiqarish
		Amaliy san‘at	Kurslar
			O‘quv amaliyoti
			Ishlab chiqarish
	Badiiy ijodkorlik nazariyasi yo‘nalishi	Kompyuter grafikasi va dizayn	Kurslar
			O‘quv amaliyoti
			Ishlab chiqarish
		Badiiy ta’limda menejment	Kurslar
			O‘quv amaliyoti
			Ishlab chiqarish
Muzey pedagogikasi	Kurslar		
	O‘quv amaliyoti		
	Ishlab chiqarish		
San’atshunoslik	Kurslar		
	O‘quv amaliyoti		
	Ishlab chiqarish		

Magistratura yoʻnalishi uchun

MAGISTRATURA	Badiiy ijodkorlik yoʻnalishi	Qalamtasvir
		Rangtasvir
		Mahobatli rangtasvir
		Haykaltaroshlik
		Amaliy sanʼat
		Kompyuter grafikasi va dizayn
		Ganchkorlik sanʼati
		Miniatyura
	Badiiy ijodkorlik nazariyasi yoʻnalishi	Badiiy taʼlim (tasviriy sanʼat)
		Badiiy taʼlimda axborot texnologiyalari
		Badiiy taʼlimda menejment
		Badiiy etnografiya
		Muzey pedagogikasi
		Sanʼatshunoslik

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Badiiy taʼlimda didaktik prinsiplarni amalga oshirishning oʻziga xosligi.
2. Artpedagogikada oʻqitish metodlarining turli tasniflari.
3. Zamonaviy koʻp bosqichli kasbiy badiiy taʼlim tizimi.
4. Oliy taʼlimning koʻpbosqichli tizimining maqsadi.
5. Mamlakatimizda koʻpbosqichli taʼlim tizimining mohiyati.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vasileva A.A. Mnogourovnevaya sistema xudojestvennogo obrazovaniya na fakultete izobrazitel'nogo iskusstva: sovremennoe sostoyanie i perspektivy razvitiya // Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya. – 2006. – № 1.
2. Podlasıy I. P. Pedagogika. Novıy kurs: Uchebnik dlya stud. ped. vuzov: - V 2 kn. - M.: Guma-nit. izd. sentr VLADOS, 2001. - Kn. 1.

V. GLOSSARIY

Termin	O‘zbek tilidagi sharhi	Ingliz tilidagi sharhi
Akademizm	akademik uslubga oid badiiy yo‘nalish.	academic style of art direction
Allegoriya	majoziy tasvir	word picture
Alfresko	devoriy rasm ishlash usullaridan bir turi.	the wall is a type of image processing methods
Animal janr-	Hayvonot dunyosini, jonivorlarni tasvirlovchi tasviriy san‘at turi	wildlife, fine arts jonivorlarnitasvirlovchi
Antik san‘at	qadimgi degan ma‘noni bildiradi. Qadimgi Yunon, Rim san‘ati	the oldest means. In ancient Greek, Roman art
Arxitektonika	mutanosiblik.	proportionality.
Atlant	osmon gumbazini yelkasiga ko‘tarib turuvchi qadimgi Yunon afsonaviy pahlavoni.	he vault of heaven on his shoulder and carrying an ancient Greek mythical hero.
Atributsiya	asarning kim, qachon, qaerda yaratganligi va boshqa belgilarini aniqlash	work who, when, where and made other signs
Algoritm	Modul ta‘limi tarkibiy bo‘laklarining o‘zar o joylashishi hamd a texnologik jarayonni amalga oshirish ketma-ketligining avvaldan belgilangan tartib-qoidalari	Rules initially established to realize an interposition of parts of module education and sequence of technological process
Aralash model	Masofaviy ta‘limning turli shakllari, bir necha shakllarning integratsiyasiga asoslangan model	Model based on various forms distance learning and integration of some forms
Aralash o‘qitish	Onlayn o‘quv materiallari hamda o‘qituvchi rahbarligida guruhda ta‘lim olishga asoslangan o‘qitish shakli	A form of teaching based on a group learning under the supervision of a teacher using online study materials

“Assesment” texnologiyasi	Talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalari	A set of assignments intended for
	darajasini har tomonlama, xolis baholash imkoniyatini ta‘minlovchi topshiriqlar to‘plami	comprehensive assessment of skill and competence level of students
Axborotli loyihalar	O‘quv jarayonini tashkil etish yoki boshqa ta‘limiy xarakterga ega buyurtmalarni bajarish maqsadida nazariy axborotlarni yig‘ishg a yo‘naltirilgan loyihalar	Projects intended for collecting theoretical information aiming at realization of scientific projects or organization of educational process
Validatsiya	Ta‘lim mahsuloti, ta‘lim xizmatlari yoki ta‘lim tizimi iste‘molchilari ehtiyojlarining qondirilishi	Satisfaction of interests of customers in educational and service system
Vebinar texnologiya	Web texnologiyalar asosi (onlayn tadbirlar va ta‘lim vositalari yordami)da tashkil etiladigan seminar, konferensiya, bahs-munozara, uchrashuv, taqdimot, trening, turli voqea yok hodisalar bo‘yicha Internet tarmog‘i orqali tashkil etiladigan to‘g‘ridan to‘g‘ri uzatiladigan lavha (translyatsiya)lar	Broadcasting organized via Internet transmitting live seminars, conferences, debates, presentations, negotiations, meetings, trainings, various events with the help of Web technologies
Grafika	San‘atning keng tarqalgan turlaridan biri. Bu san‘atga oddiy qora qalamda chizilgan surat, mavzuli kompozitsiya, Kitobga ishlangan turli suratlar, bezak rasmlardir.	Art is one of the common types. This simple drawing qoraqalamda art images, thematic composition, Shtobga made a variety of paintings, decorative pictures.
Grizayl	(Fransuzcha <i>gris</i> – bir xil rangda mo‘yqalam yordamida bajarilgan tasviriy asar)	(French <i>gris</i> - works of art using the brush in a different color)
Dars ishlanmasi	Ta‘limiy mazmunga ega loyiha va o‘qituvchi tomonidan tuzilishi majburiy bo‘lgan hujjat	An obligatory document completed by a teacher and a project that has educational essence

Dasturiy ta'lim	1) o'qitishning talaba, talabalar ehtiyoji, qiziqishi, bilimi, dunyoqarashi, ular tomonidan o'quv material-larini	1) education organized considering interests and needs, outlook of students, problems that appear in assimilation of study
	o'zlashtirishda duch kelish ehtimoli bo'lgan muammolar, o'quv fanining imkoniyatlarini inobatga olgan holda tashkil etiladigan ta'lim; 2) pedagogik texnologiyalaridan biri	materials by students, and opportunities of the academic subject; 2) one of the pedagogical technologies
Dizayn	rasm chizish ma'nosini bildiradi, «Dizayn» – forma ya'ni, shakl yaratish tushunchasini beradi.	drawing means, Design - that is, the concept of form.
Dramatik o'yinlar	Psixologik hamda ijtimoiy masalalarni hal qilishga yo'naltirilgan o'yinlar	Games intended for solving psychologic and social issues
Didaktik o'yinlar	O'rganilayotgan ob'ekt, hodisa, jarayonlarni modellashtirish asosida talabalarning bilishga bo'lgan qiziqishlari, faolliklarini oshiradigan o'quv faoliyati turi	A type of a study activity that increases activeness, interest of students in getting knowledge based on the modeling of processes, events, objects that are being studied
Ijodiy loyihalar	Indiviual yoki hamkorlik asosida ijodiy xarakterga ega yangi ta'lim mahsulotlari (ijodiy hisobot, ko'rgazma, dizayn, videofilm, nashr ishlari – kitob, almanax, buklet, albom, bosma va elektron jurnal, kompyuter dasturlari kabilar)ni yaratishga yo'naltirilgan loyihalar	The projects intended to creat new educational products (activity report, exhibition, design, videofilm, publishing works: books, literary miscellany, pamphlets, albums, printed and electronic journals, computer programmes) that have creative characteristics based on cooperation and individual activity

Imitatsion o‘yinlar	Ishlab chiqarish korxonalari, ish o‘rinlari, firmalar, tashkilotlarda xodimlar tomonidan amalga oshiriladigan faoliyatni imitatsiyalash (taqlid qilish, ko‘chirish) asosida talabalarni muayyan amaliy	Activities aimed at effectively preparing students for certain activities based on imitation of activity carried out by employees of organizations, companies, factories
----------------------------	--	--

	yoki kasbiy faoliyatga samarali tayyorlashga yo‘naltiriladigan o‘yinlar	
Invigilator	Masofaviy ta‘lim asosida tashkil etiladigan o‘qitish natijalarini nazorat qiluvchi mutaxassis-pedagog	A specialist-pedagog who controls the results of teaching in the frames of distance learning
Individual ta‘lim	Ta‘lim jarayonida o‘qituvchining faqatgina bir nafar talaba bilan yoki talabaning ta‘lim vositalari (adabiyotlar, kompyuter, televidenie, radio va b. axborot texnologiyalar) bilano‘zaro hamkorligi asosida o‘quv material-larining o‘zlashtirilishini ta‘minlashga yo‘naltirilgan ta‘lim	Education aimed at developing of mastering skills of a student in cooperation with a single student or educational means (literature, computer, television, radio, etc.) during educational process
Innovatsion ta‘lim	Talabada yangi g‘oya, me‘yor, qoidalarni yaratish, o‘zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg‘or g‘oyalar, me‘yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta‘lim	Education that allows to develop skills and qualities of a student

Innovatsion faoliyat	Yangi ijtimoiy talablarning an'anaviy me'yorlarga mos kelmasligi yoki yangi shakllanayotgan g'oyalarning mavjud g'oyalarni inkor etishi natijasida vujudga keladigan majmual muammolarni yechish ga qaratilgan faoliyat	An activity carried out for solving a set of problems that occur as a result of rejecting new developing ideas or inappropriateness of new social requirements to traditional standards
Innovatsiya	Muayyan tizimning ichki tuzilishini o'zgartirishga qaratilgan faoliyat	An activity aimed at changing the internal structure of a certain system
Interfaol ta'lim	Talabalarning bilim, ko'nikma, malaka va muayyan	The education based on organization of interaction

	axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lidagi o'zaro harakatini tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim	in mastering by students certain moral qualities, skills and knodlegde
Ishbilarmonlik o'yinlari	Ma'lum faoliyat, jarayon yoki munosabatlar mazmunini yoritish, ularni samarali, to'g'ri, oqilona uyushtirishga doir ko'nikma, malaka va sifatlarni o'zlashtirish maqsadida tashkil etiladigan o'yinlar	Activities organized in order to master skills in running a certain activity, process or relationships and their effective and proper organization
"Keys-stadi" texnologiyasi	Muammoli vaziyat; talabalarda aniq, real yoki sun'iy yaratilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish orqali eng maqbul variantlarini topish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladigan texnologiya	A technology that forms skills in earching for proper variants by analizing created or authentic dilemma (problematic situation) or problems

Kompyuter ta'limi	Talabalarning o'qish, mustaqil ta'lim va o'z-o'zini nazorat qilishni o'z ichiga oladigan bilish faoliyatini boshqarishda pedagogning axborotlarni to'plash va uzatishdan iborat faoliyatining modeli sifatida kompyuter texnikasi, telekommunikatsiya vositalari hamda dasturiy-metodik ta'minot asosida tashkil etiladigan ta'lim	The education organized based on the computer technologies, telecommunication means and programme and methodological provision as an activity model of a pedagog that comprises collecting and transferring information in controlling the activity of an independent education and self-control of students
Kompyuter ta'limi texnologiyalari	Talabalarning o'qish, mustaqil ta'lim va o'z-o'zini nazorat qilishni o'z ichiga oladigan bilish faoliyatini boshqarishda pedagogning axborotlarni to'plash va uzatishdan iborat faoliyatining modeli sifatida kompyuter texnikasi,	A set of forms, means and methods of education organized based on the computer technologies, telecommunication means and programme and methodological provision as an activity model of a pedagog that comprises collecting and transferring
	telekommunikatsiya vositalari hamda dasturiy- metodik ta'minot asosida tashkil etiladigan ta'limning shakl, metod va vositalari majmui	information in controlling the activity of an independent education and self-control of students
Konsorsium	Masofaviy ta'limni tashkil etuvchi ikki universitetdan iborat birlashma	A union of two universities that organize a distance learning

Loyihalash	Boshlang'ich ma'lumotlar, aniq belgilangan vaqt, maxsus tanlangan shakl, metod va vositalarga tayanib, kutiladigan natijani taxmin qilish, bashoratlash, rejalashtirish orqali avvaldan faoliyat modelini tuzish, faoliyat yoki jarayon mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan amaliy harakat	An action aimed at developing the essence of an activity or process, activity model by assuming, predicting, planning an expected result based on the initial information, specifically chosen form, method and means
Loyiha	Aniq reja, maqsad asosida uning natijalanishini kafolatlagan holda pedagogik faoliyat mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan harakat mahsuli	A result of an action aimed at developing the essence of pedagogical activity based on a certain plan, aim and by guaranteeing its effectiveness
Loyiha metodi	O'quv jarayonini individuallashtirish, talabaning o'zini mustaqil namoyon qilishini rejalashtirish, o'z faoliyatini oqilona tashkillashtirish va nazorat qilish imkoniyatini beradigan ta'lim metodlari majmui	A set of educational methods that allow individualization of educational process, independent planning of students' performance, control and proper organization of an activity
Loyiha ta'limi	Ta'limiy xarakterdagi aniq reja, maqsad asosida uning natijalanishini kafolatlagan holda pedagogik faoliyat mazmunini ishlab chiqishga yo'naltirilgan ta'lim	Education aimed at developing the essence of pedagogical activity by guaranteeing the effectiveness of a plan and aim that have educational characteristics
Masofaviy ta'lim	Muayyan nuqtadan axborot-kommunikatsiya vositalari	Education aimed at using study resources based on

	(video, audio, kompyuter, multimedia, radio, televidenie va b.) yordamida ta'lim xizmatlarini ko'rsatish, ta'limiy mahsulotlarni tarqatish va yetkazib berishdai an'anaviy hamda innovatsion shakl, metod, vositalarga asoslangan holda ta'lim resurslaridan foydalanishga yo'naltirilgan ta'lim	innovational form, method and means in organizing study services, expanding and delivering study products with the help of certain information communication means (video, audio, computer, multimedia, radio, television, etc.)
Masofaviy ta'lim texnologiyalari	Ta'limning belgilangan mazmun asosida amalga oshirilishini ta'minlashga yo'naltirilgan shakl, metod va vositalar majmuasidir	A set of forms, methods and means used for increasing effectiveness of education and educational process
Mato	rangtasvir asarini ishlashda foydalanadigan material.	the operation of the painting material
Mahorat darslari	Ochiq tashkil etilib, ilg'or pedagogik tajribalarni targ'ib etishga yo'naltirilgan samarali o'qitish shakli	An effective form of teaching organized to spread progressive pedagogical experiences
Moderator	Masofaviy ta'lim negizida tashkil etilayotgan seminar, trening, davra suhbatlari va forumlarga boshchilik qiluvchi (boshqaruvchi) pedagog	A gedagog leading seminars, trainings, debates and forums organized in the frames of distance learning
Modellashtirish	Hodisa, jarayon yoki tizimning umumiy mohiyatini to'la yorituvchi modelni yaratish	Developing a model that discloses principal essence of an event, process and system
Model	Real, haqiqatda mavjud bo'lgan ob'ektning soddalashtirilgan, kichraytirilgan (kattalashtirilgan) yoki unga o'xshagan nusxasi	A simplified or lessened copy of a real and authentic object

Modernizatsiya	Ob'ektning yangi talablar va me'yorlar, texnik ko'rsatmalar, sifat ko'rsatkichlariga mos ravishda yangilanishi	Renewal of the object according to the new requirements, quality indicators and technical regulations
Modul	1) tizim ichidagi o'zaro chambarchas bog'liq elementlardan iborat tugun; 2) muayyan texnologiyani tashkil qiluvchi tarkibiy bo'laklarni ifodalovchi atama; 3) o'quv materialining mantiqan tugallangan birligi	1) units that consists of interrelated elements in the system; 2) notion meaning parts that create a certain technology; 3) logically completed units of study materials
Modul ta'limi	O'quv jarayonini tashkil etishning muayyan shakli bo'lib, unga ko'ra o'quv materialini mantiqiy tugallangan birliklari – modullarga asoslangan holda ma'lum bosqich va qadamlar asosida o'zlashtiriladi	A certain form of organization of educational process, according to which the logically completed units of study materials are mastered based on the certain stages and steps
Muammoli vaziyat	Talabalarning ma'lum topshiriqlarni bajarish (masalani yechish, savolga javob topish) jarayonida yuzaga kelgan ziddiyatni anglashi bilan bog'liq ruhiy holati bo'lib, u hal etilayotgan masala bilan bog'liq yangi bilimlarni izlashni taqozo etadi	It is a psychological state of a student that is related with tension that occurs during a process of accomplishing the assignments, and it requires to master skills, knowledge for successful and effective accomplishment
Muammoli ma'ruza	O'qituvchi tomonidan talabani muammoli vaziyat, muammoli masalani hal etishga yo'naltirish orqali unda bilish faolliyatini oshirishga yo'naltirilgan ma'ruza	A lecture aimed at increasing students' study activity in solving an issue or dilemma

Muammoli ta'lim	Talabalarda ijodiy izlanish, kichik tadqiqot-larni amalga oshirish, muayyan farazlarni ilgari surish, natijalarni asoslash, ma'lum xulosalarga kelish kabi ko'nikma va malakalarni shakllantirishga	Education aimed at developing students' competence and skills in carrying out creative researches, promoting certain theories, reasoning the results, coming to some conclusions
------------------------	---	--

	yo'naltirilgan ta'lim	
Muammoli ta'lim texnologiyalari	talabalarda ijodiy izlanish, kichik tadqiqot-larni amalga oshirish, muayyan farazlarni ilgari surish, natijalarni asoslash, ma'lum xulosalarga kelish kabi ko'nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiladigan ta'lim texnologiyalari	The technologies that develop students' competence and skills in carrying out creative researches, promoting certain theories, reasoning the results, coming to some conclusions
Muammo	Hal qilinishi muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan masala	an issue that has practical and theoretical significance and needs to be dealt with or solved
Mustaqil ta'lim	OTM talabalarida pedagog rahbarligi va nazorati ostida o'quv hamda mutaxassislik fanlari bo'yicha ma'ruza, seminar va amaliy mashg'ulotlarida egallangan BKMni mustahkamlash, boyitish, ular tomonidan yangi BKMni mustaqil o'zlashtirilishini ta'minlash, ularni kasbiy faoliyatni mustaqil tashkil eta olishga tayyorlashga yo'naltirilgan ta'lim	education aimed at preparing the students of higher educational institutions for independent organization of professional activity, self-mastering and improving skills and competence obtained in lectures, seminars and practical lessons on specialized study subjects under the supervision and control of pedagogs

Novatsiya	Tizimdagi ayrim elementlarnigina o'zgartirishga xizmat qiluvchi faoliyat	An activity that serves to change certain elements in the system
Pedagogik muammo	Hal qilinishi zarur, biroq, hali yechish usuli noma'lum bo'lgan pedagogik xarakterdagi masala	A pedagogical issue that must be solved but has uncertain ways of solution
"Portfolio"	Avtobiografik xarakterga ega hujjatlar to'plami	A set of autobiographical documents
Rangtasvir	turli hil bo'yoqlar yordamida ishlanadigan surat, asarlar.	converted using different paints picture books
Repetitorlik ta'limi	Individual ta'limning eng ommalashgan zamonaviy turi	A modern type of popular individual learning

Refleks	yorug'lik yoki rang shu'lasini (u biror narsaga atrofida narsalardan yog'dulani b tushadi, akslanadi).	the lighting or the color of light (what is around it is something moonlight, echoes).
Rivojlanish	Shaxsning fiziologik hamda intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon	A complicated process of qualitative and quantitative changes in individual's physiological and intellectual development
Rivojlantiruvchi ta'lim	Talabalarning ichki imkoniyatlari rivojlantirish va ularni to'laro'yobga chiqarishga yo'naltirilgan ta'lim	Education aimed at revealing and developing students' inner capacities
Rolli o'yinlar	Ma'lum bir shaxsning vazifa va majburiyatlarini bajarishdagi ruhiy holati, xatti-harakatlar mohiyatini ochib berishga yo'naltirilgan o'yinlar	Activities that allow to explore the psychological state and actions of an individual when accomplishing the assignments and obligations
Spektr	Bo'yoq xillari, ranglarning xususiyatlari	Hillary paint color

Syujetli o‘yinlar	Pedagogik voqelik, hodisalar bayonining muayyan izchilligi va unda ishtirok etayotgan shaxslar faoliyatining o‘zaro bog‘liqligiga asoslangan o‘yinlar	Activities that are organized based on the interrelation of activities of individuals who participate in pedagogical situations
Tadqiqot loyihalari	Ilmiy izlanish xarakteriga ega loyihalar	Projects that have scientific study characteristics
Ta’lim jarayonini loyihalashtirish	O‘qituvchi tomonidan talabaning muammoni izlash, uni hal etish bo‘yicha faoliyatni rejalashtirish va tashkillashtirishdan to ommaviy baholashgacha bo‘lgan mustaqil harakat qilishini ta’minlovchi maxsus tashkil etilgan maqsadli o‘quv faoliyati	A targeted educational activity organized in order to develop students’ skills in carrying out independent actions to plan and organize activities and its assessment
Ta’lim	Ta’lim sohasi yoki o‘quv	Forms, methods and

innovatsiyalari	jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida yechish maqsadida qo‘llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar	technologies that are used for innovative solutions to existing problems in learning process or educational sphere and that guarantee effective results
Tayanch konspekt	Nazariy o‘quv materialini (axboroti)ni grafikli tasvir (qisqa xulosa, tushuntiruvchi surat, shartli ramz, sxema, javal, grafik chizma va b.)da ifodalovchi konspekt	A conspect about theoretical learning materials (information) depicted with graphic pictures (brief conclusion, explaining pictures, signs, schemes, charts)

Ta'lim tizimini modernizatsiyalash	Jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ehtiyojlarini, jamiyat va davlatning malakali kadrlarga, shaxsning esa sifatli ta'lim olish bo'lgan talabini qondirish yo'lida uzluksiz ta'lim tizimini barqaror rivojlanishini ta'minlash maqsadida mavjud mexanizmning qayta ishlab chiqilishi yoki takomillashtirilishi	Improving or developing an existing mechanism in order to provide sustainable development of continuous educational system that meets students' needs and interests as well as society's social, economic and cultural and country's skilled personal needs
Texnologik model (pasport)	Ta'lim yoki ma'naviy- ma'rifiy tadbirning asosiy ko'rsatkichlari va ularning texnologik tavsifini yorituvchi hujjat	A document that reveals main indicators of education or spiritual and educational events and their technological characteristics
Texnologik xarita	Ta'lim jarayonni bajaruvchi yoki ma'lum ob'ektga texnik xizmat ko'rsatuvchi pedagoglarga taqdim etiladigan barcha zarur ma'lumotlar, ko'rsatmalarni o'z ichiga olgan hujjat	A document that comprises all necessary information that is represented to pedagogues that lead educational process or those who carry out technical services to a certain object
Tyutor	O'quv kurslari uchun interfaol metodlarni tanlovchi, ma'ruza	A teacher, coach who uses interactive methods for courses and establishes
	o'qituvchisi bilan talaba o'rtasida ta'limiy aloqani o'rnatuvchi ustoz, murabbiy	learning communication between a student and lecturer

Uzoqlashtirilgan auditoriyalar	Bir oliy o'quv yurtida tashkil etilayotgan o'quv kurslari, ma'ruza va seminarlarning undan uzoq masofada joylashgan ta'lim muassasalarining o'quv auditoriyalariga telekommunikatsiya vositalari orqali sinxron teleko'rsatuv, videoanjuman va radio eshittirish ko'rinishida uzatilishi	A transmission of courses, lectures and seminars to classrooms or lecture halls in remote places organized in universities (colleges) via telecommunication means in the form of synchronous TV or radio programs, video forums
Fasilitator	Masofaviy ta'lim xizmatidan foydalanayotgan guruhlarning faoliyatini natijasini muammoning ilmiy yechimini topishga yo'naltiruvchi, guruhlarda yuzaga keladigan muloqotni rivojlantiruvchi, shuningdek, guruhlar faoliyatini xolis, samarali baholovchi pedagog	A teacher who helps to search for scientific solutions to the problem of the results of activities of groups that use distance learning services, and who develops communication occurring in groups, effectively and objectively assesses activity of groups
Franchayzing	O'zaro hamkor universitetlarning bir-birlariga o'zlari tomonidan tashkil etiladigan masofaviy ta'lim kurslarini tashkil etish huquqining berishi	Rights that are given by partner universities to other universities for carrying out distance learning courses
Freska	Loysuvoq yuzasiga ishlangan devoriy surat	Rapidly converted into the surface of the clay wall
Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim	Talabaning fikrlash va harakat strategiyasini inobatga olgan holda uning shaxsi, o'ziga xos xususiyatlari, qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim	Education aimed at developing particular characteristics and abilities and personality of a student by considering his thinking and action strategies
Shaxsni rivojlantirish	Individida vaqt nuqtai nazaridan jismoniy va ruhiy o'zgarishlarning sodir	A process of occurring physical and psychological changes in an individual

	bo'lish jarayoni	
--	------------------	--

Edvayzer	Bitiruv malakaviy ishi, kurs loyihalarining talabalar tomonidan individual, mustaqil bajarilishi vaqtida metodik yordam beradigan maslahatchi	An advisor who assists in an independent accomplishment of a thesis, course projects by students
O‘yin	Kishilik faoliyatining muhim turi hamda ijtimoiy munosabatlar mazmunining bolalar tomonidan imitatsiyalash (ko‘chirish, taqlid qilish) asosida o‘zlashtirish shakli	An important type of individual’s activity and a form or method of mastering by imitating the relationships by children
O‘yin texnologiyalari (o‘yin ta’limi)	Ijtimoiy tajribalarni o‘zlashtirishning barcha ko‘rinishlari: bilim, ko‘nikma, malaka hamda hissiy-baholovchi faoliyat jarayonini hosil qilishga yo‘naltirilgan shartli o‘quv vaziyatlarini ifodalovchi shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim (pedagogik texnologiya) turlaridan biri	One of the types of education (pedagogical technologies) aimed at creating a process of emotional and assessment activity as well as skills and competence that are the forms of mastering various social experiences by a student

O'quv loyihasi	<p>1) talablarning muammolarni izlash, tadqiqot qilish va yechish, natija (echim)ni mahsulot ko'inishida rasmiylashtirishga qaratilgan mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etish usuli;</p> <p>2) nazariy bilimlar asosida amaliy topshiriqlarni yechishga qaratilgan o'quv harakati vositasi;</p> <p>3) rivojlantirish, tarbiyalash, ta'lim berish, bilimlarni boyitish, mustahkamlash va malaka- larni shakllantirishga yo'naltirilgan didaktik</p>	<p>1) a method of organizing an independent learning activity carried out by students for searching, studying and solving the problems and representing a result in the form of a product;</p> <p>2) means of learning activities carried out by students for accomplishing the practical assignments based on theoretical knowledge;</p> <p>3) a didactic mean that developes, educates, increases knowledge and develops skills, competence</p>
-----------------------	--	---

	vosita	
O'quv topshiriqlari	O'rganilayotgan mavzu bo'yicha talabalar tomonidan o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalar darajasini aniqlashga xizmat qiladigan ta'limiy vazifalar yig'indisi	A set of learning assignments that allows to identify the level of knowledge, skills and competence of students on a certain subject
Hamkorlik ta'limi	O'quv jarayonida talabalarlarning jamoada, kichik guruh va juftlikda bilimlarni birgalikda o'zlashtirishlari, o'zaro rivojlanishlari, "pedagog-talaba(lar)" munosabatining hamkorlikda tashkil etilishini ifodalovchi ta'lim	Education based on cooperation of a teacher and student, and cooperation of students for mastering learning materials and improving in a team, small groups or in pairs in a learning process

<p>Hamkorlik ta'limi texnologiyalari</p>	<p>O'quv jarayonida talabalarning jamoada, kichik guruh va juftlikda bilimlarni birgalikda o'zlashtirishlari, o'zaro rivojlanishlari, shuningdek, "pedagog-talaba(lar)" munosabatining hamkorlikda tashkil etilishini ta'minlovchi ta'limiy xarakterdagi texnologiyalar</p>	<p>Educational technologies that allow to establish relationships based on cooperation of a teacher and student, and cooperation of students for mastering learning materials and improving in a team, small groups or in pairs in a learning process</p>
---	---	---

VI. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.
2. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 592 b.
3. Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. T.: “O‘zbekiston”, 2018. – 507 b.
4. Mirziyoev Sh.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. 3-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2019. – 400 b.
5. Mirziyoev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2020. – 400 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar

6. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2018.
7. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-sonli Qonuni.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 12 iyun “Oliy ta’lim muasasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-4732-sonli Farmoni.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 4947-sonli Farmoni.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 aprel "Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli Qarori.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentyabr

“2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5544-sonli Farmoni.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 may “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5729-son Farmoni.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 17 iyun “2019- 2023 yillarda Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetida talab yuqori bo‘lgan malakali kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va ilmiy salohiyatini rivojlantiri chora- tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4358-sonli Qarori.

14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgust “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-sonli Farmoni.

15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni.

16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

17. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi “O‘qituvchi va murabbiylar–yangi O‘zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir”. Xalq so‘zi gazetasi 2020 yil 1 oktyabr, №207 (7709).

18. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentyabr “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797-sonli Qarori.

19. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 27 fevral,

“Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ-4623-sonli qarori.

III. Maxsus adabiyotlar

20. Abdirasilov S., Tolipov N. Rangtasvir. – T.: Innovatsiya-Ziyo, 2019.-160 b.

21. Belogurov A.Yu. Modernizatsiya protsessa podgotovki pedagoga v kontekste innovatsionnogo razvitiya obshchestva: Monografiya. -M.: MAKS Press, 2016. -116 s.

22. Gulobod Quadratulloh qizi, R.Ishmuhamedov, M.Normuhammedova. An’anaviy va noan’anaviy ta’lim. – Samarqand: “Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi” nashriyoti, 2019. 312 b.

23. Ibraymov A.E. Masofaviy o’qitishning didaktik tizimi. metodik qo’llanma/tuzuvchi. A.E. Ibraymov. – Toshkent: “Lesson press”, 2020. 112 bet.

24. Ishmuhamedov R.J., M.Mirsolieva. O’quv jarayonida innovatsion ta’lim texnologiyalari. – T.: «Fan va texnologiya», 2014. 60 b.

25. Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. O’quv-metodik qo’llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 208 b.

26. Obrazovanie v sifrovuyu epoxu: monografiya / N. Yu. Ignatova; M-vo obrazovaniya i nauki RF; FGAOU VO UrFU, 2017. – 128 s.

27. Oliy ta’lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish konsepsiyasi. Yevropa Ittifoqi Erasmus+ dasturining ko‘magida. https://hiedtec.ecs.uniruse.bg/pimages/34/3_UZBEKISTAN-CONCEPT-UZ.pdf

28. Ro‘ziev E.I., Ashirboev A.O., “Muhandislik grafikasini o’qitish metodikasi”. –T.: «Fan va texnologiya», 2010.

29. Sovremennye obrazovatelnye tekhnologii: pedagogika i psixologiya: monografiya. Kniga 16 / O.K. Asekretov, B.A. Borisov, N.Yu. Bugakova i dr. – Novosibirsk: Izdatelstvo SRNS, 2015. – 318 s. <http://science.vvsu.ru/files/5040BC65-273B-44BB-98C4-CB5092BE4460.pdf>

30. Usmonov B.Sh., Habibullaev R.A. Oliy o‘quv yurtlarida o‘quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish. O‘quv qo‘llanma. T.: “Tafakkur” nashriyoti, 2020 y. 120 bet.
31. Abdullaev N., Suleymanov A., Suleymanova Z. Tasviriy san’at. Darslik. 7sinf. T., G.Gulyam. 2017.
32. Barrington Barber. Anatomiya dlya xudojnikov. Izdatelstvo Eksmo, myagkaya oblojka, 2017. – 48s.
33. Barrington Barber. Risuem portrety. Izdatelstvo Eksmo, Bombora, myagkaya oblojka, 2019. 160s.
34. Barrington Barber. Risuem natyurmorty. Izdatelstvo Eksmo, myagkaya oblojka, 2019. – 160s.
35. Barrington Barber. Risuem figuru cheloveka. Izdatelstvo Eksmo, myagkaya oblojka, 2019. – 160s.
36. Barrington Barber. Risuem peyzaji. Izdatelstvo Eksmo, Bombora, myagkaya oblojka, 2019. 160s.
37. Barrington Barber. Perspektiva i kompozitsiya. Izdatelstvo Eksmo, Bombora, myagkaya oblojka, 2020. 48s.
38. Basin, Ye. Ya. Psixologiya iskusstva. Lichnostnyy podxod: uchebnik dlya bakalavriata i magistratury / Ye. Ya. Basin, V. P. Krutous. — 2-ye izd., ispr. i dop. — M.: Izdatelstvo Yurayt, 2016. — 251 s.
39. Bashkatov Ivan Aleksandrovich. Integratsiya spetsialnykh dissiplin (risunka, skulptury i plasticheskoy anatomii) v protsesse xudojestvenno- pedagogicheskogo obrazovaniya. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni dokt. ped. nauk. Omsk – 2018. – 42 str.
40. Belyaeva S. Ye. Osnovy izobrazitel'nogo iskusstva i xudojestvennogo proektirovaniya; Academia - Moskva, 2012. - 222 s.
41. Beschastnov N. P. Nabroski golovy i figury cheloveka; MGTU im. A. N. Kosygina - Moskva, 2006. - 228 s.
42. Beschastnov N. P. Syujetnaya grafika; Vlados - Moskva, 2012. - 432 s.
43. Beschastnov N. P. Cherny-belaya grafika; Vlados -Moskva, 2008. -272 s.
44. Bridjmen Djordj Figura cheloveka. Osnovy akademicheskogo risunka; Eksmo - Moskva, 2013. - 352 s.

45. Burseva Marina Ivanovna. Formirovanie obraznogo myshleniya uchashixsya 5-7 klassov v protsesse izobrajeniya cheloveka. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni kand. ped. nauk. M. 2016. - 23 str.

46. Van Mey. Metodika integrativnogo obucheniya akademicheskoy jivopisi v sisteme xudojestvenno-pedagogicheskogo obrazovaniya Rossii i Kitaya. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni kand. ped. nauk. Moskva - 2017. - 26 str.

47. Volynskiy, A. L. Jizn Leonardo Da Vinchi / A. L. Volynskiy. — M.: Izdatelstvo Yurayt, 2019. — 422 s.

48. Velflin, G. Osnovnye ponyatiya istorii iskusstv / G. Vyolfliin; per. A. A. Frankovskiy. — M.: Izdatelstvo Yurayt, 2019. — 296 s.

49. Gabriel Martin Roig. Risuem s Leonardo da Vinchi. Izdatelstvo

50. Kontent, Moskva, 2020. 128 s.

51. Demenova, V. V. Doislamskoe iskusstvo Indii: ucheb. posobie dlya vuzov. — M.: Izdatelstvo Yurayt, 2019. — 115 s.

52. Zorin L. N. Risunok; Lan, Planeta muzyki-Moskva, 2013. -104 c.

53. Ilina, T. V. Istoriya iskusstva: uchebnik dlya SPO / T. V. Ilina. — 2-ye izd., ster. — M.: Izdatelstvo Yurayt, 2019. — 203 s.

54. Isakova M., Xasanov R., Xaydarov B., Sulaymanov A., Djumaniyazova S., Razыkov A. Tasviriy san'at. Darslik. 2 sinf. T., Chulpan. 2018.

55. Isakova M., Xasanov R., B.Xaydarov, A.Sulaymanov, S.Djumaniyazova, B.Azimov. Tasviriy san'at. Darslik. 3 sinf. T., Yangiyul poligraf Servis. 2019.

56. Iskusstvo. – Moskva: Izdatelstvo «E», 2016. – 128 s.: il. – (Ensiklopediya bystryx znaniy).

57. Kanunnikova Tatyana Aleksandrovna. Metodika razvitiya kompozitsionno-obraznogo myshleniya podrostkov sredstvami izobrazitel'nogo iskusstva. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni kand. ped. nauk. Moskva - 2017. - 23 str.

58. Kostantino d'Oratsio. Tainstvennyy Rafael. Izdatelstvo Eksmo, Moskva, 2018. illyustrirovannaya, 224 s.
59. Kuziev T., Abdirasilov S., Nurtaev U., Suleymanov A. Tasviriy san'at. Darslik. 5sinf. T., O'zbekiston. 2020.
60. Laptev A. Risunok perom. Izdatelstvo Eksmo, tverdyy pereplet, 2017. – 144s.
61. Lushnikov B. V. Risunok. Portret; Vlados - Moskva, 2008. - 144 c.
62. Malinina, Ye . Ye . Kultura yaponii. Iskusstvo buddizma dzen: ucheb. posobie dlya vuzov / — M.: Izdatelstvo Yurayt, 2019. — 260 s.
63. Miraxmedov K., Karimov B., Nurullaev I. Tasviriy san'at. Darslik. 6sinf.. T., G.Gulyam. 2017.
64. Novoselov Yu. V. Nabroski i zarisovki; Akademicheskii proekt - Moskva, 2009. - 112 c.
65. Osmolovskaya O. V., Musatov A. A. Risunok po predstavleniyu; Arxitektura - S - Moskva, 2012. - 412 c.
66. Основы рисования. (perevod s angl. A. Stepanovoy. – Moskva: izdatelstvo AST, 2016. – 144 s.: ill.)
67. Panksenov G. I. Jivopis. Forma, svet, izobrajenie; Akademiya - Moskva, 2008. - 144 c.
68. Reynak S. -. Istoriya iskusstv (apollon) / S. -. Reynak; per. I. G. Samsonova. — M.: Izdatelstvo Yurayt, 2016. — 338 s.
69. Starodub K. I., Yevdokimova N. A. Risunok i jivopis. Ot realistichnogo izobrajeniya k uslovno-stilizovannomu; Feniks - Moskva, 2011. - 192 c.
70. Stasov, V. V. Jivopis, skulptura, muzyka. Izbrannyye sochineniya v 6 ch. Chast 3 / V. V. Stasov. — M.: Izdatelstvo Yurayt, 2019. — 431 s.
71. Suleymanov A., Raxmanov I., Suleymanova Z. Izobrazitelnoe iskusstvo. Uchebnik dlya 4 klassa. T., Shark. 2020.
72. Terenteva Tatyana Petrovna. Formirovanie professionalno-pedagogicheskoy kompetentnosti u budущix uchiteley izobrazitelnogo

iskusstva na osnove polixudojestvennogo podxoda. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni kand. ped. nauk. Cheboksarы - 2014.

- 24 str.

73. Fen Syan. Spesifika metodiki obucheniya kitayskix studentov akademicheskoy jivopisi v rossiyskoy vysshey xudojestvenno- pedagogicheskoy shkole. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni kand. ped. nauk. Moskva - 2020. - 21 str.

74. Cheremushkin G. V. Gravyura. Uchebnoe posobie; Logos - Moskva, 2012. - 240 c.

75. Sharov V.S. Akademicheskoe obuchenie izobrazitelnomu iskusstvu. Izdatelstvo Eksmo, Moskva, 2018. illyustrirovannaya, 648 s.

76. Shtanicheva N. S., Denisenko V. I. Jivopis; Akademicheskii proekt - Moskva, 2009. - 304 c.

77. David Spencer "Gateway", Students book, Macmillan 2012.

78. English for Specific Purposes. All Oxford editions. 2010, 204.

79. H.Q. Mitchell "Traveller" B1, B2, MM Publications. 2015. 183.

80. H.Q. Mitchell, Marileni Malkogianni "PIONEER", B1, B2, MM Publications. 2015. 191.

81. Lindsay Clandfield and Kate Pickering "Global", B2, Macmillan. 2013. 175.

82. Steve Taylor "Destination" Vocabulary and grammar", Macmillan 2010.

IV. Internet saytlar

83. <http://edu.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.

84. <http://lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.

85. <http://bimm.uz> – Oliy ta’lim tizimi pedagog va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish bosh ilmiy-metodik markazi.

86. <http://ziyonet.uz> – Ta’lim portali Ziyonet

87. <http://natlib.uz> – Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi.